

Izvori u Pribojevićevu djelu "De origine successibusque Slavorum" u kontekstu ilirizma

Sabljak, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:825432>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

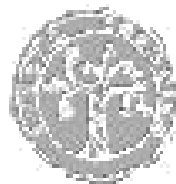
Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

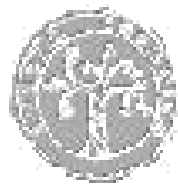
HRVATSKI STUDIJI

Nikolina Sabljak

**IZVORI U PRIBOJEVIĆEVU DJELU *DE
ORIGINE SUCCESSIBUSQUE SLAVORUM* U
KONTEKSTU ILIRIZMA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

Nikolina Sabljak

**IZVORI U PRIBOJEVIĆEVU DJELU *DE
ORIGINE SUCCESSIBUSQUE SLAVORUM* U
KONTEKSTU ILIRIZMA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrtković

Zagreb, 2018.

SAŽETAK

Ovaj rad analizira topičku matricu ilirskog ideologema djela *De origine successibusque Slavorum* Vinka Pribojevića, prvog diskurzivnog panslavističkog ostvarenja hrvatskih povijesnih prostora, te paralelno s egzemplifikacijom svakog pojedinog toposa detektira izvore na koje se referira. Sukladno književno-povijesnom periodu kojem potonji pripadaju, vrši se valorizacija implikacija pripadajućih historijskih paradigmi na sveslavenski konstrukt, odnosno revizija pojmovnog sadržaja autorova ilirizma.

Ključne riječi: Vinko Pribojević, topos, panslavizam, ilirizam, izvori

SUMMARY

This thesis analyses the topological structure of the Illyrian ideologeme of Vinko Pribojević's *De origine successibusque Slavorum*, which is the first Pan-Slavic narrative in the historical area of Croatia. Furthermore, along with the exemplification of each of the topoi, this paper detects the sources to which it refers. In accordance with the historical and literary period to which aforementioned sources belong, two different procedures will be done: the first is a valorization of the implications of the relative historical paradigms and their influence on the construction of Pribojević's Pan-Slavic narrative; the second is a revision of the author's notion of Illyrism.

Key words: Vinko Pribojević, topos, pan-Slavism, Illyrism, sources

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNI KONTEKST PRIBOJEVIĆEVA VREMENA	3
2. 1. Mletačka istočnojadranska dominacija	3
2. 2. Osmanske ekspanzije	4
2. 3. Konsolidacija slavenskog zajedništva	4
3. RAZVOJ NACIONALNO-IDEOLOGIJSKIH NARATIVA	6
3. 1. Novovjekovna historiografija – produkt antičke rekreacije	6
3. 2. Historiografija – sredstvo produkcije nacionalnih ideologema	7
3. 3. Ilirski nacionalni ideologem	8
4. O AUTORU I DJELU	11
4. 1. Biografija autora	11
4. 2. Osnovno o djelu	11
5. TOPIČKA ANALIZA	14
5. 1. Zajedničko drevno podrijetlo	14
5. 2. Teritorijalna rasprostranjenost	21
5. 3. Jezično jedinstvo	22
5. 4. Nacionalna karakterologija	32
5. 5. Nacionalna geografija	42
5. 6. Nacionalne institucije	50
5. 7. Nacionalni heroji	51
5. 8. Nacionalni sveci	59
6. ZAKLJUČAK	63
7. LITERATURA	

1. UVOD

Cilj ovog rada je – analizirajući sve izvore na koje se Vinko Pribojević referira pri konstrukciji topičke matrice ilirskog ideologema zastupljenog u djelu *De origine successibusque Slavorum* – detektirati one najzastupljenije, te, shodno književno-povijesnom periodu unutar kojeg su isti nastali, valorizirati implikacije pripadajuće povijesne paradigme na spomenuti nacionalno-ideologijski narativ, ali i na postojeći panslavenski konstrukt.

Nakon teorijskog dijela, koji osim povijesnog pregleda – s osvrtom na političko-teritorijalnu dezintegraciju hrvatskih zemalja – sadrži i elaboraciju razvoja novovjekovne historiografske produkcije, deskripciju fenomena ilirskog ideologizma, te osnovne informacije o autoru Vinku Pribojeviću i djelu *De origine successibusque Slavorum*, prijeći će se na razradu, odnosno istraživački dio rada. Podvrgnuvši svaki pojedini topos – zajedničko drevno podrijetlo; teritorijalna rasprostranjenost; jezično jedinstvo; nacionalna karakterologija, geografija, institucije, heroji, sveci – intertekstualnoj analizi s ciljem detekcije zastupljenih izvora, utvrdit će se njihov ideološki potencijal. Završni dio rada posvećen je sintezi svih izvora na koje se autor referira unutar svoje topičke strukture i kategorizaciji onih najfrekventnijih, na temelju čega će se – s obzirom na povijesni period unutar kojeg nastaju – utvrditi koja je književno-povijesna epoha imala dominantan utjecaj na koncept Pribojevićeva ilirizma, odnosno u kojoj je mjeri modificirala njegov sveslavenski diskurs.

Knjiga *Ilirizam prije ilirizma* Zrinke Blažević, koja donosi detaljnu egzemplifikaciju svih navedenih toposa spomenutog djela, opisuje njihove diskurzivne modalitete te raščlanjuje ideološko-političke funkcije – pritom detaljno elaborirajući teorijska polazišta i definiciju te diskurzivno profiliranje ilirskog ideologema u kontekstu novovjekovne diseminacije nacionalnih sadržaja – uz studije, predgovore izdanjima govora, *Dalmacija i Hvar u Pribojevićevo doba* (Grga Novak) i *Vinko Pribojević i njegovo djelo* (Miroslav Kurelac) – koje, uz pripadajuće komentare, bilješke te kazalo citiranih autora, kontekstualiziraju pripadajući povijesni period, odnosno nešto sažetije pristupaju topološkoj i intertekstualnoj analizi djela – te diplomski rad Domagoja Madunića – *Vinko Pribojevic and the Glory of the Slavs*, koji se izdvaja po inovativnoj teritorijalnoj konceptualizaciji Ilirika – temeljna su teorijska uporišta za raščlambu Pribojevićeve topičke matrice. Studije Radoslava Katičića – „*Slovenski*” i „*hrvatski*” kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti, *Ilirci i ilirski jezik* – poslužile su mi kao osnovna referentna literatura

za utvrđivanje sinonimičnosti slavenskog, ilirskog i hrvatskog nazivlja, te posljedično, za konsolidaciju argumentacije o dekonstrukciji panslavenskog konstrukta; djelo *Slaveni u renesansi* Slobodana Prosperov Novaka pomoglo mi je pri kontekstualizaciji slavenskog pokreta; periodizaciju i obrazac grafičkih prikaza izvora korištenih pri konstrukciji toposa preuzela sam iz djela *Između znanosti i bajke* – Ivan Tomko Mrnavić autorice Tamare Tvrtković; a mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* koristila sam kao izvor biografskih podataka i elaboracije pojedinih povijesnih događaja.

Metodologiju istraživačkog rada prije svega čini iščitavanje djela te iznalaženje tipiziranih motiva karakterističnih za ilirski ideologem. Nakon njihove detekcije, slijedi pojedinačna analiza – paralelno s elaboracijom, odnosno egzemplifikacijom topičkog narativa, kojeg podvrgavam interpretaciji te obavezno kontekstualiziram – ukazujem na zastupljene autore, ukratko iznosim njihove najosnovnije biografske podatke te ih smještam u pripadajući povijesni period. Kraj topičke raščlambe posvećen je valorizaciji slavizacije ilirskog koncepta – ukoliko detektiram pripadajuće diskurzivne pretpostavke – i pregledu parafraziranih izvora, koji potom reprezentiram u grafičkom obliku, kategorizirajući ih prema književno-povijesnom kriteriju. Zaključno – sukladno kriteriju pedesetpostotne zastupljenosti unutar topičke strukture, što sugerira prisutnost pojedinog autora u minimalno četiri od mogućih sedam toposa – izdvajam najfrekventnije, ponovno ih grafički reprezentiram, te, s obzirom na žanrovsku pripadnost, detektiram svrhovitost takvog određenja u kontekstu novovjekovne historiografije. Na temelju tih saznanja, pokušavam utvrditi implikaciju paradigme književno-povijesnog perioda – čija je literarna produkcija dominantno intertekstualno uporište autora – i pripadajućih književnih vrsta na artikulaciju ilirske, odnosno panslavenske ideje.

2. POVIJESNI KONTEKST PRIBOJEVIĆEVA VREMENA

Hrvatsko je novovjekovlje obilježeno dezintegracijom svojih povijesnih teritorija i stvaranjem umjetnih političkih granica – dok su kontinentalni predjeli oko Zagreba, Karlovca i Varaždina u sklopu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva, okupirana Slavonija, zajedno s bosanskohercegovačkim područjem, potpada pod vlast turskog sultana, a Mleci polažu pravo na Dalmaciju i Istru.

Karta 1. Teritorijalna podijeljenost hrvatskih zemalja početkom XVI. stoljeća

[Izvor: „Map of Europe 1500” (2018.), *Charlotte Learning Academy*,

https://www.charlottelearningacademy.org/apps/pages/index.jsp?uREC_ID=530528&type=u&REC_ID=activity&postid=961438

(zadnja izmjena: 2. lipnja 2018.)]

2. 1. Mletačka istočnojadranska dominacija

Kupivši Dalmaciju (1409.) i zauzevši sve stečene teritorije, Venecija uspostavlja stabilnu vlast nad spomenutim područjem te uvažava autonomiju postojećih komuna. Njena je dominacija obilježena iskorištavanjem dalmatinskih gospodarskih potencijala – što između ostalog, polučuje povoljan razvoj onih gradova koji su svojim položajem pogodovali mletačkoj trgovačkoj i broderskoj djelatnosti, posebno Hvara, koji se postupno profilira u važnu venecijansku luku

istočnog Jadrana. Ipak, snažno ukorijenjena i sve znatnija klasna stratifikacija, koja rezultira četverogodišnjim građanskim ratom (1510. – 1514.) na samome Hvaru, sugerira evidentno nezadovoljstvo pučana nametnutim postavkama venecijanske dominacije.

2. 2. Osmanske ekspanzije

Osmansko Carstvo, osnovano na samom koncu XIII. stoljeća, dva stoljeća nakon svog utemeljenja kreće u invazivnu realizaciju svojih imperijalističkih tendencija te munjevitom napreduje prema europskom zapadu. Padom Bosne (1463.) i Herceg-Novog, posljednjeg hercegovačkog uporišta (1482.), otvara se put prema Hrvatskoj te, osvojivši Slavoniju i opljačkavši Hrvatsko zagorje, dolaze do ličkih predjela, gdje na Krbavskom polju (1493.) hrvatska vojska pod vodstvom bana Derenčina bilježi poraz koji ne rezultira značajnijim teritorijalnim gubitkom, ali spomenuto područje, zajedno sa susjednim prekovlebitskim i primorskim zaleđem, izlaže učestalim i kontinuiranim provalama koje reduciraju obrambene kapacitete Hrvatskoga Kraljevstva. Turski sukobi s Mlecima premjestili su bojišnicu na predjele zagorske Dalmacije i jadransko područje – pada Makarska, a bilježe se i opetovane provale do Šibenika, Trogira, Zadra i Splita – koji nakon pada Beograda (1521.), potom i Srijema, postaju poprište još nepovoljnijih bitaka, a Knin, Sinj i Skradin dolaze pod tursku vlast.

2. 3. Konsolidacija slavenskog zajedništva

Opća civilizacijska i eklezijastička podijeljenost istočne i srednje Europe, s većinskim slavenskim stanovništvom, zabilježena u kasnom srednjovjekovlju, okončana je krajem XIV. stoljeća, kada uslijed sve jačih turskih prodora, budimsko, praško i krakovsko prijestolje formira ideju o stvaranju antiturske koalicije, odnosno, posljedično, o oblikovanju slavenskih višenacionalnih država – što rezultira njezinom translacijom u književnu produkciju,¹ koja postaje obilježena tendencijama europskog zajedništva ili, konkretnije, pozivanjem na slavensku uzajamnost istočnoeuropskih naroda.

¹ Književna djelatnost, napose u epistografskim i retoričkim žanrovskim modelima, obilježena antiturskim težnjama, poseban je zamah dobila nakon izuma tiskarstva, tijekom XV. i XVI. stoljeća. Kao osobito plodonosni pritom su se istaknuli poljski, hrvatski i češki autori.

Službeni spisi praške kraljevske kancelarije najraniji su dokumentirani primjer spomenutih nastojanja – naime, češki kralj i rimsko-njemački car Karlo IV. (1316. – 1378.), po majci Slaven, osim što je pozivanjem hrvatskih glagoljaša nastojao konsolidirati crkvenoslavensko jedinstvo,² paralelno se i zalagao za političko-kulturnu suradnju s pravoslavicima,³ a ujedno i poticao smještanje mitološkog narativa o podrijetlu češkog naroda u hrvatske predjele⁴.

Formiranje slavenskih državnih konsolidacija postsrednjovjekovnog tipa,⁵ tome sukladan razvoj svijesti o njihovom međusobnom zajedništvu i konačnu samorealizaciju pripadajućih narodnosnih jedinica prihvatili su i sami crkveni krugovi, koji su shvatili da je na istoku Europe *među Slavenima moguć vrlo zanimljiv projekt, koji bi mogao evanđelizirati te pod papinsku krunu posložiti sve te narode* (Prosperov Novak, 2009: 27). Aktualno napuštanje tradicionalne duhovne podjele Europe – odnosno inauguracija one *u kojoj se istim mjerilom počelo odmjeravati one narode i one pojedince, svejedno odakle potjecali, kojim su materinjim jezikom govorili ili koju su vjeru odabrali, ukoliko su bezrezervno prihvatili retoričku baštinu antike i ukoliko su bili spremni preuzeti temelje starorimskog pravnog i antičkog filozofskog sustava* (Cheyney, 1936; Gilmore, 1952, prema: Prosperov Novak, 2009: 57) – pogodovalo je artikulaciji diskurzivnih nacionalnih koncepata. Njihove su ishodišne, genealoške postavke, ali i pravno-teritorijalna tradicija te kontinuitet – konkretno u slučaju ilirskog ideologema – posredstvom sustavne instrumentalizacije, ostvarene reinterpretacijom i modifikacijom, argumentirane mitološkim naracijama, svjedočanstvima ili historijama koje tematiziraju starovjekovni, rimski period.

² Inspiriran primjerom hrvatskih glagoljaša, koji se – usprkos zadržavanju autohtonog pisma – nisu otuđili od crkvenog nauka, Karlo IV. pozvao je iste u praški samostan Emmaus, kako bi češke svećenike naučili glagoljicu te kako bi svoje crkvene knjige preveli na staroslavenski češke redakcije.

³ Osobito se nastojao zbližiti sa Srbima – koji su tada bili pod izravnom opasnošću od Turaka – o čemu svjedoči i njegova korespondencija s Dušanom, srpskim kraljem, u kojoj, između ostalog, spominje i plemenitost slavenskog jezika kojeg vidi kao zajedničkog obojici. Usp. Seibt, F. (1978.) *Kaiser Karl IV.: Staatsmann und Mäzen*, München: Prestel, prema: Prosperov Novak, S. (2009.) *Slaveni u renesansi*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 27.

⁴ Na njegovu je inicijativu dvorski kroničar Pulkavije fiksirao legendu o Čehu i Lehu, praocima Čeha i Poljaka te ju smjestio na područje hrvatskih zemalja, čime je ona na početku renesanse postala *fiktivnom južnom mediteranskom domovinom* svih zapadnih Slavena. Usp. Prosperov Novak, S. (2009.) *Slaveni u renesansi*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 27.

⁵ Osim u kraljevstvu Čeha i Poljaka, gdje je taj proces započet u vrijeme Karla IV., odnosno integracijom poljske krune s litavskom dinastijom Jagelovića, srodna nastojanja uočavamo i u višenacionalnom Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu – kojemu su, za vrijeme Anžuvina, a napose za kasnijeg kralja Matijaša Korvina, državnopravno pripadali dijelovi prijašnje države Hrvata – te u kraljevini Srba, na čelu s carem Dušanom. Usp. *ibid.*, str. 54.

3. RAZVOJ NACIONALNO-IDEOLOGIJSKIH NARATIVA

3. 1. Novovjekovna historiografija – produkt antičke rekreacije

Humanizam, za razliku od srednjega vijeka, jezik percipira kao medijatora, a ne reprezentanta realnosti, te shodno tome, bilježi rehabilitaciju antičke retorike – koja u punini svojih kognitivnih, etičkih, estetičkih, naposljetku i političkih funkcija, generira jezik kao otvoreni i dinamički sustav koji producira nestabilna značenja, što u konačnici rezultira redefinicijom pojma istine (*verum*), a ujedno i modificira humanističku teoriju historije (usp. Blažević, 2008: 52, 53).

Retorika pritom, kao *umijeće imanentno i inherentno historiji – koja se ne poima kao povijesna stvarnost („res gestae”), već njezina reprezentacija („historia rerum gestarum”)* (ibid.), stječe funkciju metode neophodne za konstrukciju i realizaciju svih aspekata historiografske činjenice, a posredno i generatora – kako objektivne, tako i utilitarne – spoznaje. Budući da je na taj način filozofskom konceptu istine (*verum*) pridružen poetički koncept istinolikosti (*verisimilitudo*) – specifično jezično proizveden entitet koji ujedno egzistira kao socijalna i prakseološka kategorija – historijska se istina u onodobnoj historiografskoj produkciji percipira kao *fenomenološka vjerojatnost, kao istina djela i riječi, kao mreža diskursa i djelovanja* (Struever, 1970: 26, prema: Blažević, 2008: 54).

Spomenuta utilitarnost – stekavši na taj način, prije svega diskurzivnu, društvenu i političku dimenziju, a s obzirom na svoju redefiniciju, atribuciju kao *bonum commune* – pospješuje percepciju historije kao etički i estetički obilježenog konstrukta *pri/povijesti o zajednici i za zajednicu*, koja pritom bilježi korelaciju s moralnom filozofijom, budući da *exemplum*, reprezentacijsku formu potonje, u ukupnosti njenih kognitivnih, etičkih i estetičkih funkcija, zamjenjuju toposi, sredstva *logičkog i dijalektičkog mišljenja i argumentacije primjerene pragmatičnim svojstvima jezične situacije*, koji – kao organizacijski segmenti jezičnih reprezentacija unutar humanističke historiografije – osim obnašanja važne uloge pri razumijevanju i interpretaciji, generiraju i intertekstualne procese (usp. Blažević, 2008: 54).

Pritom važnu medijatorsku ulogu ima latinski jezik, intelektualno obilježena koine, koji posreduje korpus antičkih znanja, a ujedno predstavlja i temeljno ishodište te osnovnu pretpostavku *rei publicae litterariae*, nositelja humanističke episteme.

3. 2. Historiografija – sredstvo produkcije nacionalnih ideologema

Srednjovjekovna učena kronika – diskurzivna konstrukcija sociopolitičkog identiteta – iznjedrila je, uz teorije o podrijetlu, pripovijesti o zaposjedanju određenog teritorija i nacionalne karakterologije, kao i kult nacionalnih heroja i svetaca, osnovne topičke modele, koji – inkorporirani u humanističke historije, ponekad zajedno s primjesama biblijske profetičke i apokaliptičko-eschatološke predaje – produciraju ekskluzivistički nacionalni narativ, diskurzivni hibrid ostvaren sintezom *sinkronijskih i dijakronijskih, intertekstualnih i interdiskurzivnih miješanja i preklapanja*, koji *pretendira jednom i za svagda definirati osobite i jedinstvene vremenske, prostorne i „karakterne” odlike nacionalnog identiteta* (ibid.: 58).

Produkcija komunalnih historija⁶ i pojava koncepcija koje podupiru stvaranje univerzalnoga nacionalnog idioma političko-integrativne funkcije⁷ pospješile su formulaciju, a potom i ekspanziju triju esencijalnih formativnih elemenata nacionalnih ideologema – podrijetlo, teritorij i jezik – koji se posljedično integrira u različite žanrovske modele,⁸ prije svega talijanskih humanista, zbog čijeg je posredovanja⁹ identifikacijsko-legitimacijski model humanističke historiografije naišao na plodno tlo i u ostatku Europe.

⁶ *Storie Fiorentine* Giovannija Villanija (1270. – cca. 1345.) najistaknutiji su primjer egzemplarističke humanističke gradske historije sa socijalno-didaktičkom funkcijom konstruiranja kolektivnog identiteta. One se temelje na sintezi triju teorija podrijetla – biblijskoj, trojanskoj, rimskoj – te ujedno i apeliraju na obnovu stare rimske republikanske vrline. Takve komunalne historije predstavljaju diskurzivni predložak za konstruiranje nacionalnih povjestica, budući da unutar vlastite narativne strukture sociopolitički identitet povezuju s pripadajućim teritorijem, čime komunu atribuiraju kao aktivan kolektivni povijesni subjekt. Usp. Blažević, Z. (2008.) *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, str. 59.

⁷ Dante Alighieri (1265. – 1321.), firentinski pjesnik, u programatskom spisu *De vulgari eloquentia* (*O umijeću govorenja na pučkom jeziku*) ukazuje na važnost konstruiranja nacionalne koine s ciljem pripadajuće integracije, što je zapravo samo nastavak njegove koncepcije – začete u raspravi *Monarchia* (*Monarhija*) – o jezično-kulturnom jedinstvu talijanskog kolektiva, koji kao nositelj tradicije antičkog Rima, naspram ostalih europskih naroda, uživa privilegiran položaj. Usp. ibid., str. 60.

⁸ Poetičko-retorička elastičnost nacionalnog ideologema omogućila je njegovu implementaciju u razne literarne žanrove: humanističke laudacije, jezično-političke traktate, gradske povijesti, a ponajviše u univerzalne historije poput one Francesca Guicciardinija – *Storia d'Italia* (*Povijest Italije*) – ili pak nacionalno-političke geografije, od kojih je najreprezentativnija *Italia Illustrata* (*Proslavljena Italija*) Flavia Bionda. Ona, u maniri talijanske humanističke historiografije, sintetizira *paralelizam i komplementarnost partikularnih (podrijetlom iz komunalnih historija) i univerzalnih (nacionalnih) identifikacijsko-legitimacijskih paradigmi* – što će, s obzirom na sličnost u vezi sa sociopolitičkim okolnostima, preuzeti i humanističke povjestice dalmatinskog areala – a ujedno i predstavlja obrazac *naciotvornog* potencijala koji se ubrzo udomačuje u historiografskim tradicijama raznih nacija.

Usp. Münkler, H.; Grünberger, H.; Mayer, K. (1998.) *Nationenbildung. Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller. Italien und Deutschland*, Berlin: Akademie Verlag, str. 2 – 30., 256 – 310., prema: ibid., str. 61.).

⁹ Zrinka Blažević ukazuje na proces interdiskurzivne cirkulacije humanističke nacionalne historije uzduž i poprijeko *res publica litteraria* te na raširenu tendenciju europskih vladara oko angažiranja talijanskih humanista s ciljem produkcije diskurzivnih modela koji bi promovirali pripadajuće državne legitimacijske i integracijske zahtjeve.

Na samom vrhuncu poljske renesanse, za vladavine Sigismunda Starog i Sigismunda II. Augusta, posljednjih Jagelovića, nastaje djelo *Historia Polonica – Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae* (Poljska povijest – Ljetopisi ili kronike slavne Kraljevine Poljske) krakovskog kanonika Jana Długosza, diskurzivnog začetnika sarmatizma, čija je narativno-ideologijska formula u skladu s ekspanzionističkim pretenzijama Poljskoga Kraljevstva.

Krajem XVI. stoljeća, iznalaskom spomenutog diskurzivnog materijala za konstruiranje nacionalne karakterologije, koji inaugurira zemlje njemačkog govornog područja kao punopravnog nositelja carske vlasti, javlja se teutonski nacionalni ideologem, poduprt legitimacijskim i integracijskim tendencijama Maksimilijana i Karla V., rimsko-njemačkih careva, čije imperijalističke težnje kontriraju aktualnom, tradicionalno ukorijenjenom papinskom univerzalizmu, ali i rastućim frankogalističkim aspiracijama. Njegov je najznačajniji predstavnik Wolfgang Latz,¹⁰ autor djela *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutationibus ac dialectis libri XII*, čija je topološka struktura instituirala sve elemente nacionalno-ideologijskih narativa: *topos o zajedničkom drevnom podrijetlu („origo et vetustas”), teritorijalnoj rasprostranjenosti, jezičnom jedinstvu, kao i egzemplarnu nacionalnu karakterologiju, nacionalnu geografiju te kult nacionalnih institucija, svetaca i heroja* i time formativno izvršila najveći utjecaj na ranonovovjekovni ilirski ideologem (usp. *ibid.*: 68).

3. 3. Ilirski nacionalni ideologem

Ranonovovjekovni ilirizam, koji uspostavlja intertekstualnu i interdiskurzivnu korelaciju sa sebi suvremenim poljskim sarmatizmom i njemačkim teutonizmom, diskurzivni je proizvod južnoslavenske grane humanističke *res publica litteraria* koja od XV. stoljeća bilježi snažne

Ranonovovjekovni je period bio obilježen otkrićima djela antičkih pisaca, a pritom posebno valja istaknuti Tacitovu etnografsko-geografsku monografiju – *Germania* (Germanija) ili *De origine, situ, moribus ac populis Germaniae* (*O podrijetlu, položaju, običajima i narodima Germanije*) – koju je pronašao i objavio Enea Silvio Piccolomini, humanist, pjesnik, povjesničar i kasniji papa Pio II. Ona je probudila nacionalni osjećaj njemačkih humanista i pogodovala konstituiranju njihovog nacionalnog ideologema. Usp. Blažević, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 63 – 64.

¹⁰ Austrijski liječnik, geograf i kartograf (1514. –1565.). Bio je profesor na Medicinskom fakultetu u Beču, dekan i rektor Sveučilišta te osobni savjetnik Ferdinanda I. Po kraljevu nalogu izradio je 1556. takozvanu Veliku kartu Ugarske (*Točan opis Ugarskoga Kraljevstva – Regni Hungariae descriptio vera...*), uključujući i kontinentalne dijelove Hrvatske, na čijoj su pripremi radila trojica Hrvata: Đuro Katić Brođanin, Antun Vrančić i Matija Zaladnok. Kao komentar karti, iste je godine objavio knjigu o geografiji Ugarske i susjednih zemalja, *Detaljan opis Kraljevine Ugarske i susjednih zemalja* (*Des Khünigreichs Hungern sambt seinen eingelibten Landen grundtliche Beschreibung*) te *Atlas austrijskih pokrajina* (*Typi Chorographici Provinciae Austriae*), sastavljen od 11 regionalnih karata, gdje je dio Hrvatske prikazan na dvjema kartama. Usp. „Wolfgang Lazius” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

tendencije simboličkog stvaranja ilirskog (trans)nacionalnog identiteta. On istodobno egzistira kao oblik simboličke političke prakse i sistem kulturalnih reprezentacija, odnosno kao diskurzivna konfiguracija kolektivnog identiteta koja je, zahvaljujući ukupnosti svojih svojstava – polisemičnosti, polimorfnosti u strukturnom i funkcionalnom smislu te iznimnoga performativnoga potencijala – *već tijekom XIX. stoljeća pridonijela konstituiranju modernog jugoslavenstva, kao i ekskluzivne hrvatske, srpske, dijelom i slovenske nacionalne ideologije* (Blažević, 2010: 442).

S obzirom na ideološki kontekst apsolutističke političke misli ranonovovjekovnog perioda, pripadajući ilirizam funkcionira kao utopijska politička platforma konstituiranja homogene države – lišene regionalnih, kulturnih, etničkih i konfesionalnih diferencijacija – koja svoj politički i historijskopравни okvir crpi iz tradicije Rimskoga Carstva, *idealnog modela „dominium mundi” jednako u ranonovovjekovnim duhovnim (papinstvo) kao i u sekularnim (španjolski i austrijski Habsburgovci) interpretacijama političke vlasti* (ibid.: 443).

Dok ilirski ideologem nastoji semantički, simbolički i teritorijalno legitimirati antičko nasljeđe posredstvom reaktivacije ondašnjeg administrativnog naziva *Illyricum*,¹¹ bilježimo i prisutnost panslavenskog identifikacijskog obrasca,¹² što ilirski ideologem verificira u legitimacijskom i ideološkom smislu i čini ga višenamjenskom političkom paradigmom (usp. *ibid.*: 443).

¹¹ Na teritorijalnom području te nekadašnje rimske provincije dolazi do translacije te resemantizacije njegova naziva te od 1441. – kada je na jednom talijanskom dokumentu trogirskog arhiva naznačeno kako je isti prijevod originala, pisanog *in sermone et alphabeto Illiriacho seu Slavonico* – leksem *ilirski* egzistira kao poopčena jezično-semantička reprezentacija južnih Slavena. Usp. Katičić, R. (1988.) „Ilirci i ilirski jezik”, *Forum*, sv. 12: 677.

Nakon toga ga prihvaćaju dalmatinski humanisti, budući da su ga iskoristili kao sredstvo legitimacije antičkog kontinuiteta u vremenu kada se Slaveni – zahvaljujući lokalnim tradicijama, kasnoantičkim pisanim svjedočanstvima, ali i razmatranjima europskih intelektualnih krugova – percipiraju kao pridošlice i razarači antičkog Ilirika.

Usp. Mihajlović, V. V. (2013.) „Preko Ilirije do Europe”, *Issues in Ethnology and Anthropology*, sv. 8 (3): 810. *Sukladno teoremu „gentem lingua facit”* [Blažević, *op. cit.* (bilj 6.), str. 101.], dolazi do poistovjećivanja etničkog i jezičnog identiteta, pri čemu potonji utjelovljuje dijakronijsku i sinkronijsku istodobnost naroda, te stoga ne čudi da se humanisti – iako svjesni snage kojom klasična kultura determinira njihovu vlastitu, tradicionalnu – *okreću ilirskom vernakularu*, mnogo pogodnijem za diseminaciju nacionalno obilježenih tendencija.

Usp. Kuntić-Makvić, B. (1984.) „O povijesti uporabe ilirskog nazivlja”, u: M. Kolar-Dimitrijević (ur.) *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, str. 156.; Mihajlović, V. V. (2013.) „Preko Ilirije do Europe”, *Issues in Ethnology and Anthropology*, sv. 8 (3): 811.

¹² Sarmatistički su autori, na osnovi jednadžbe Sarmati = Slaveni, iskonstruirali opću genealošku teoriju prema kojoj su svi Slaveni potomci Noina unuka Negna ili Javana, ali i teoriju jezičnog jedinstva, prema kojoj, svi pripadnici *gens amplissima* – Bugari, Bosanci, Slovenci, Srbi, Ruteni, Moldavci, Pomeranci, Podoljani, Moravci, Šlezi, Lužičani, Česi, Poljaci i Rusi – govore istim, slavenskim jezikom. Usp. Blažević, Zrinka (2010.) „Balkanizam vs. ilirizam ili de/konstrukcija mitopolitike identiteta”, u: S. Marjanić, I. Prica (ur.) *Mitski zbornik*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku: Hrvatsko etnološko društvo: Scarabeus-naklada, str. 443.

Ostvaren unutar različitih artikulacijskih formi historiografskog žanra, ilirski je ideologem implementiran u djela autora različitih kulturnih, političkih i konfesionalnih pripadnosti, pa stoga ne čudi multiplikacija njegovih značenja, funkcija i uporabi, premda njegova topološka matrica bilježi strukturnu homolognost sa spomenuta dva ranonovovjekovna ideologema (usp. *ibid.*: 443).

De situ Illyriae et civitate Sibenici (O smještaju Ilirije i grada Šibenika), djelo pjesnika i povjesničara Jurja Šižgorića, smatra se prvom diskurzivnom inačicom humanističkog ilirizma zbog svoje konstitutivne važnosti, budući da prvi put gotovo u cijelosti reprezentira topički inventar ilirskog ideologema (usp. Blažević, 2008: 117 – 118). Njegov diskurzivni Ilirik koncentrične strukture – polazeći od ilirskog makrokozmosa, prelazi na Dalmaciju, *provinciarum Illyriae nobilissima*, te završava s rodnim Šibenikom kao ilirskom mikrokozmičkom jedinicom¹³ – pitanje spomenutog diskontinuiteta razrješava izravnim poistovjećivanjem Ilira s ne izrijekom imenovanim Slavenima, čime implicira istovjetnost južnoslavenske i ilirske etničke zajednice¹⁴.

Sljedeći nacionalno-ideologijski autor i predstavnik humanističke inteligencije – nositelj reintegracijskih nastojanja uslijed aktualnog sveopćeg rasapa srednjovjekovnih državnih i društvenih struktura, prouzročenog prije svega nadiranjem osmanskih osvajača, koji u deficitu stvarne mogućnosti neposrednoga političkoga djelovanja, istu nemoć kompenzira *snagom i širinom imaginacije na razini takvih ideoloških programa* (Karaman, 1993: 151) – jest Vinko Pribojević, koji mnogo eksplicitnije artikulira ilirsku ideju, te slavizacijom iste, ostvarene, između ostalog, i proširivanjem matrice tipiziranih motiva, konstituira panslavenski narativ – povećanog ideologijskog i performativnog potencijala – čiju ću topološku strukturu pokušati detaljnije raščlaniti u samoj razradi.

¹³ Šižgorićeva povijesno-zemljopisna prozna rasprava sastoji se od 17 poglavlja s posebnim naslovima, a dijeli se na tri dijela: U prvih pet poglavlja govori se o Iliriji, u poglavljima 6. – 8. o Dalmaciji i Dalmatincima, a u 9. – 17. o šibenskoj okolici, o samom gradu, njegovu imenu i znamenitostima, zatim o tamošnjim ljudima i običajima.

Usp. Gortan, V. (1959.) „Juraj Šižgorić i Vinko Pribojević”, *Filologija*, sv. 2: 150.

¹⁴ Taj postupak Zrinka Blažević – definirajući ilirski ideologem kao kulturnu elaboraciju, odnosno simboličku konfiguraciju kolektivnog (imaginarnog i diskurzivnog identiteta) – naziva *jednačenjem identiteta* zbog nepostojeće semantičke diferencijacije ilirskih naziva unutar pripadajućih nacionalno-ideologijskih narativa [op. cit. (bilj 6.), str. 37.]. Naime, dolazi do poistovjećivanja *imena naroda predrimskog Ilirika, zatim imena onih naroda kojima su označavani stanovnici rimskog Ilirika te njemu savremenih naroda, povezanih slovenskim govorom, na širokom području Češke do Jadrana i Crnog mora* [Mihajlović, op. cit. (bilj 11.), str. 811.].

4. O AUTORU I DJELU

4. 1. Biografija autora

Vinko Pribojević (latinizirano *Vincentius Priboevius*), hrvatski humanist, povjesničar i teolog – rođen u Hvaru sredinom XVI. stoljeća u obitelji pučkog podrijetla – nakon završene osnovne škole u samostanu otaca propovjednika-dominikanaca odlazi na sveučilišni studij u Italiju, najvjerojatnije Firencu, gdje 1511. dobiva titulu profesora teologije.

Nakon toga mnogo putuje Europom: osim Venecije, posjećuje i Krakov – o čemu svjedoče i knjige Jagelonskog fakulteta – gdje se zadržava tri godine te upoznaje s konceptom poljskog sarmatizma, čije postavke implementira u vlastiti nacionalno-ideologijski koncept panslavističke naravi.

Pribojević – prvi hvarski književnik čije je djelo tiskano i koji poimence navodi svoje kolege sugrađane¹⁵ – aktivno je participirao u lokalnim zbivanjima, održavao prijateljske odnose sa sudionicima protuturskih operacija, ali i sa suvremenim dalmatinskim humanistima – Jurjom Šižgorićem i Tomom Nigerom.

*Rodonačelnik ilirsko-slavenske mitologije*¹⁶ umire nakon 1532., najmanje sedam godina nakon što je napisao *De origine successibusque Slavorum*, jedno od najznamenitijih historiografskih djela hrvatskih povijesnih prostora.

4. 2. Osnovno o djelu

De origine successibusque Slavorum, govor Vinka Pribojevića održan 1525. godine u crkvi sv. Marka u Hvaru, trodijelno strukturiran – prvi dio tematizira *origo, vetustas et mores Slavorum*, dok bismo druga dva mogli okarakterizirati kao *descriptio* Dalmacije i rodnoga mu Hvara – prva diskurzivna realizacija sveslavenskog koncepta na hrvatskim povijesnim prostorima – tiskana sedam godine kasnije u Mlecima, koja pred sam kraj stoljeća doživljava svoje drugo izdanje u talijanskom prijevodu, a u prvoj polovici XVII. stoljeća inkorporirana u djelo *Consultatio de*

¹⁵ Pavao Paladinić, Jeronim B(a)rtučević, Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Mikša Pelegrinović. O njihovom će značaju u kontekstu ilirsko-slavenske uzajamnosti biti riječi u kasnijim poglavljima.

¹⁶ Sintagma preuzeta od Miroslava Kurelca. Usp. Pribojević, V. (1532./ 1997.) *O podrijetlu i slavi Slavena*, M. Kurelac (ur.), prev. V. Gortan, P. Knezović, Zagreb: Golden marketing: Narodne novine, str. 9.

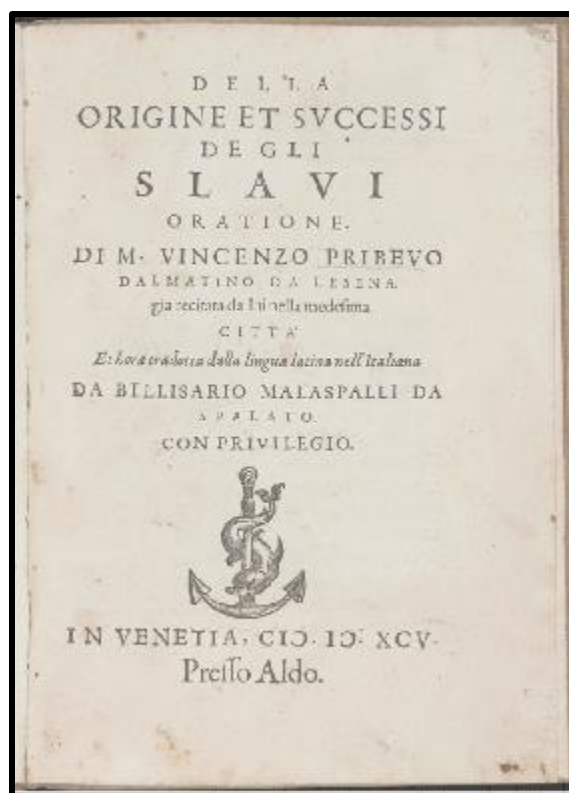
principatu inter provincias Europae virtemberškog vojvode Fredericusa Achillesa (usp. Madunić, 2003: 6) – pisan je latinskim jezikom, što osim aktivne participacije unutar europske historiografske produkcije, sugerira i realizaciju performativnog potencijala u vidu nastojanja oko inkluzije spomenute narodnosne skupine u pripadajući kulturni krajolik.

Spoznavši politički potencijal slavenskog etnikuma, zaokupljen tendencijom elaboracije njihove kulturne uključenosti i demonstracije genealoške drevnosti, Pribojević poseže za humanističkom argumentacijom kako bi južnim Slavenima ukazao *na njihovu snažnu vezu sa sjevernim i zapadnim Slavenima* s ciljem da *se time istakne njihova različitost od talijanskih susjeda i njihovog humanističkog romanstva* (Prosperov Novak, 2009: 37).

Shodno tome, u već konstituirani koncept ilirskog identiteta – nadahnut postavkama poljskog sarmatizma – po prvi put implementira konstrukt slavenskog etnosa, što u konačnici generira njihovu međusobnu istovjetnost, odnosno inauguriira Slavene kao ilirske potomke. Zajedničko je podrijetlo, kao temeljna i ishodišna pretpostavka, poslužilo kao neposredna baza za konstrukciju nove teritorijalne definicije ilirstva i njemu sukladnog jezičnog jedinstva, a posljedično i za formiranje poopćenog karakterološkog obrasca – utjelovljenog u pripadajućim društvenim strukturama te izvedenog iz osobitosti istaknutijih vojnih, intelektualnih ili svetih ličnosti, koje dosljedno provodeći spomenutu identifikaciju, sugeriraju povijesno-kulturnu impozantnost ilirsko-slavenske narodne skupine.

Koherentnost te narativne cjeline ostvarena je gotovo dokumentarističkim pristupom referentnoj građi, budući da svoj nacionalni koncept temelji na obilnom korpusu antičkih, a potom srednjovjekovnih i sebi suvremenih djela, međutim, znanstvenost umanjuje njegovo nepouzdanost citiranje izvora, kao i samovoljno korištenje i reinterpretacija navoda pojedinih autora.

Osim što je prvi među Hrvatima proširio sveslavensku ideju, adaptirajući srodne poljske i talijanske nacionalno-ideološke koncepte, te time demitologizirao i u zbiljski svijet hrvatskoga etnosa prenio djela i odjeke slavenskoga i ilirskoga imena (usp. Pribojević, 1997: 10) – čime je pospješio augmentaciju ilirskog/slavenskog ideološkog potencijala, koja konkretnije političke obrise poprima u XIX. stoljeću – njegov je *descriptio* ujedno i prvi prikaz dalmatinske povijesti od najranijih vremena utemeljen na izvorima (usp. Perinić, 2006: 630).

Slika 1. Drugo izdanje djela *De origine successibusque Slavorum*, prevedeno na talijanski jezik (Venecija, 1595.)

[Izvor: Prosperov Novak, S. (2009.) *Slaveni u renesansi*, Zagreb: Matica hrvatska]

5. TOPIČKA RAŠČLAMBA

U ovom će se poglavlju izvršiti raščlamba i egzemplifikacija toposa ilirskog ideologema Vinka Pribojevića – organizacijskih elemenata i sredstava logičke i dijalektičke jezične reprezentacije, koja pridonose augmentaciji ideologijskog potencijala spomenutog funkcijskog narativa. Pritom se koristim onom varijantom topičke matrice koju Zrinka Blažević donosi u radu *Ilirizam prije ilirizma: zajedničko drevno podrijetlo, teritorijalna rasprostranjenost, jezično jedinstvo, nacionalna karakterologija, nacionalna geografija, nacionalne institucije, nacionalni heroji i nacionalni sveci*.

5. 1. Zajedničko drevno podrijetlo

Topos etničkog podrijetla – koji još od antike predstavlja obligatan faktor kreiranja, a potom i legitimiranja, kako individualnog, tako i kolektivnog identiteta – inkorporiran u mitove koji inauguriraju spoznaju o drevnom podrijetlu određenih narodnosnih jedinica pridonosi homogenizaciji potonjih, generirajući pritom svojstvo njihove etničke ekskluzije, ali i *transmisije poželjnih moralnih osobina kolektiva te ključnog etnoidentifikacijskog elementa – jezika* (Schöpflin, 1997: 96 – 97, prema: Blažević, 2008: 97).

Spomenuti se topos u ukupnosti svih gore navedenih svojstava, unutar ilirskog ideologema, shodno tome, ostvaruje inkorporacijom jednom od dviju, ili pak, objema mitološkim verzijama: prije svega onom dogmatiziranom biblijskom, u maniri ostalih nacionalnih ideologema europske provenijencije, koja zastupa tezu o Noi, odnosno njegovom sinu Jafetu, kao praocu čitavoga čovječanstva;¹⁷ te onom¹⁸ koju rimski povjesničar grčkog podrijetla, Apijan, donosi u djelu *Ρωμαϊκὴ ἱστορία* (*Rimska povijest*).

¹⁷ „Ovo je povijest Noinih sinova: Šema, Hama i Jafeta, kojima su se rodili sinovi poslije potopa. Sinovi su Jafetovi: Gomer, Magog, Madaj, Javan, Tubal, Mešak, Tiras. A sinovi su Gomerovi: Aškenaz, Rifat i Togarma. Javanovi su opet sinovi: Eliša, Taršiš, Kitijci i Dodanci. Od njih su se razgranali narodi po otocima. To su Jafetovi sinovi prema svojim zemljama – svaki s vlastitim jezikom – prema svojim plemenima i narodima.” Kaštelan, J.; Duda, B. (ur.) (1974.) *Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 7., prema: Blažević, *op. cit.* (bilj 6.), str. 97.

¹⁸ „Pripovijedaju da je Ilir potom imao sinove Enheleja, Autarija, Dardana, Meda, Taulanta i Perheba, te kćeri Partu, Daortu, Dasaru i druge, od kojih su potekli Taulanti, Perhebi, Enheleji, Autariji, Dardanci, Parteni, Dasaderi i Darsi. Autarij je rodio Panona ili Peona, Peon pak Skordiska i Tribala, od kojih dolaze istoimeni narodi: no to prepuštamo izučavateljima starina.” Viereck, P.; Roos, A. G. (ur.) (1962.) *Appiani Historia Romana*, I – II, Leipzig: Teubner, str. 3 – 4., prema: Blažević, *op. cit.* (bilj 6.), str. 98.

Kombinacija Apijanove i crkvenodogmatizirane teorije podrijetla za kojom poseže i sam Pribojević – osim što upućuje na uzajamnost, odnosno istovjetnost slavenskog i neslavenskog (ilirskog) etničkog stratuma, što izravno polučuje ekspaniranje ilirske genealoške matrice u vremenskom i prostornom pogledu – također i producira dvostruku simboličku legitimaciju podrijetla i drevnosti ilirskog naroda, pri čemu istodobno zadovoljava dva dominantna ranonovovjekovna izvorišta tradicije, sakralno biblijsko te profano antičko (usp. Blažević, 2008: 98).

Domagoj Madunić, detektiravši preduvjete koje tendenciozni narativ hvarskog dominikanca o slavenskom podrijetlu treba zadovoljiti – omogućiti inkluziju šireg spektra naroda te poduprijeti tezu o autohtonosti Slavena na balkanskom prostoru¹⁹ – upozorava na činjenicu da Pribojeviću dostupan korpus tekstova nije pružao uporište za takve teze,²⁰ te kao logično rješenje vidi implementaciju slavenskog etnosa u genealogije drugih naroda²¹.

Pribojević na samom početku izlaganja, odnosno prvog zadatka, koji sam definira kao diskurs o *originem gloriamque ac nominis Slauonici generis interpretationem*,²² uvodi slavensko ime i nagovještava kako isto valja pratiti još od Noina doba te – referirajući se na spomenutu biblijsku knjigu – ističe Noina sina Jafeta, pri čemu, izostavljajući ostale Jafetove potomke, inaugurira Tirasa kao slavenskog praoca²³.

¹⁹ „What were Pribojević's goals concerning the myth of origin? In other words, which conditions the myth of origin he was after should have been able to fulfill? First, it should not be exclusive, it had to enable the inclusion of other (ancient) nations and their myths, legends and histories into the fabric of Pribojević's grand history that would be born out of this myth of origin. And second, it should support the autochtonity of the Slavs on the Balkan peninsula, and thus their identification with ancient Illyrians. Of the two, the idea of autochtonity of the Slavs in these regions was an old belief.” Madunić, D. (2003.) *Vinko Pribojević and the Glory of the Slavs*, diplomski rad, Budimpešta: Central European University, str. 31.

²⁰ „The only problem was how to connect the Slavs to the descendants of Noah. Neither the books of Genesis nor Joseph Flavius in his *Antiquity of the Jews*, nor later St. Jerome's works contained any mention of them.”;

„According to the story from book of Genesis, Japhet had seven sons, and from his offspring all European nations sprang forth. Of those seven, Gomer was the father of the Gauls, Javan was the father of the Greeks, Magog father of the Scythians, Thobel was the father of Iberians, Madai of the ancient Medes, Moscheni of the Capadocians and Thyras was the father of the Thracians.” *Ibid.*, str. 30.

²¹ „The only problem was how to connect the Slavs to the descendants of Noah. Neither the books of Genesis nor Joseph Flavius in his *Antiquity of the Jews*, nor later St. Jerome's works contained any mention of them. The only way to solve this problem was to incorporate the Slavs into the genealogy of some other ancient people as was the usual practice of other Renaissance historians who faced a similar problem. But in which one?” *Ibid.*

²² „o podrijetlu i slavi slavenskog naroda i o tumačenju njegova imena” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 36.]

²³ Domagoj Madunić nastoji detektirati načelo kojim se Pribojević vodio pri konstruiranju slavenskog podrijetla te izvodi sistem eliminacije putem kojeg autor prvog panslavističkog djela s povijesnih hrvatskih područja razlučuje Tirasa od ostalih Jafetovih potomaka, s isključivim ciljem njegova ustoličenja kao praoca navedenog etnosa. Ekskludirajući ostale – ponajprije zbog geografske udaljenosti, a potom i eventualne kolizije s galskim narativom podrijetla: „Of the seven sons of Japhet, four were easily ruled out because of their connection to nations

Međutim, tom je konačnom zaključku prethodio niz teza, poduprtih kompilacijama navoda brojnih izvora – budući da je spomenuti praotac predak prvenstveno Tračana, kako su Grci bili nazivali njegovo potomstvo, Tirane – što Pribojević konačno utvrđuje svjedočanstvom svetog Jeronima koji ukazuje na istovjetnost tih dvaju naroda: *a Thyro enim (ut diuus docet Hieronymus) nati sunt Thraces*.²⁴ Nakon te polazišne postavke, nameće se zadatak povezivanja ostalih naroda s njima, što autor ostvaruje posredovanjem jezične komponente te ukazuje na ustaljenu praksu antičkog Rima, poistovjećivanje tračkog i ilirskog jezika, a posredno i etnosa, što dodatno afirmira tezama antičkih autora: oslanjajući se na Strabona konstatira kako trački narod koristi jezik Mižana, a potom iznosi Apijanovu teoriju o tome kako su Rimljani izjednačavali potonje s Ilirima. Dobiveni konstrukt, kojim implicira jezično-etničku homogenost Tračana, Ilira i Mižana, proširuje uvođenjem gotskog naroda, te upućujući na teološke pisce srednjovjekovnog i novovjekovnog perioda – Izidora Seviljskog, Ivana Balba, talijanskog gramatičara i teologa te svetog Antonina, firentinskog biskupa – nastoji dokazati sinonimiju tog etnonima s onim getskim, te naposljetku i istovjetnost njihova jezika s onim Dačana i Mižana, referirajući se pritom na Strabona. U konačnici to rezultira poistovjećivanjem lingvističkih obilježja svih spomenutih teritorijalnih područja – Trakije, Mizije, Ilirije te Dakije – odnosno finalnom konstatacijom: *Qua in re aperte coniiicitur Myssios Illyriosque ac Dacos et Gethas Thyrae esse posteritatem omnesque hos populos ex Thracibus ortos esse*²⁵.

Nakon što je izveo osnovnu narodnosnu genealogiju, hvarski se dominikanac upušta u kratak diskurs o ishodišnom identitetu, onom tračanskom – ističe njihovu ratničku superiornost, pozivajući se na Plinijevo kompilacijsko djelo, kao i teritorijalnu rasprostranjenost, pri čemu kao izvore navodi antičkog geografa, najpoznatijeg hispanskog teologa i crkvenog naučitelja te njemu suvremenog povjesničara: *in cuius finibus (Solino auctore) a septentrione Hister intenditur, ab*

geographically too far away to have any connection to the Slavs, such as the Iberians, Capadocians and Meds, or otherwise unlinkable to the Slavs as was the case with the Gomer-Gaul combination. The fifth possible choice, that of Magog, as was already stated, although not without roots in medieval historiographical tradition was unacceptable to Pribojević because he did not want to count the Goths among the Slavs, but did not wish them to be the root from which Slavic tree sprang forth, but rather to be only one branch of it”, zaključuje da kao potencijalni nosioci slavenske narodnosti preostaju samo Tiras i Javan. Potonjeg, kojeg je u renesansnoj poljskoj historiografiji slavenskim praocem proglasio Maciej Miechowita – u djelu *Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana*, na kojeg se i sam Pribojević kasnije referira – naposljetku isključuje zbog pragmatičnih razloga, budući da bi potencijalno mogao degradirati autorovu tezu o makedonskom pitanju, o čemu će kasnije biti više riječi. Usp. *op. cit.* (bilj. 19.), str. 39.

²⁴ „jer od Tirasa (kako dokazuje sveti Jeronim) potekoše Tračani” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 137.]

²⁵ „Po tome se jasno može zaključiti da su Mižani, Iliri, Dačani i Geti potomci Tirasovi i da su svi ti narodi potekli od Tračana.” *Ibid.*

*oriente Pontus et Propontis, a meridie Aegeum mare, Macedonia autem ab occidente (ut Isidorus et Orosius referunt) subiacet Thraciae, magnae et prepotenti regioni in magnos et ferocissimos effusae populos*²⁶ – te još jednom, referirajući se na Strabonovo djelo *Γεωγραφικά* (*Geografija*), naglašava getsku pripadnost unutar istoga²⁷.

Polazeći od spomenutih geografskih postavki, autor odbacuje povezivanje Trakije i Ilirije s Grčkom u genealoškom, lingvističkom i kulturološkom smislu jer se jasno vidi da *Thracum Graecorumque ac Illyriorum mores et studia nec non et idiomata ac origines inter se discrepantia comperiuntur*,²⁸ a i *Illyrium minime Graeciam esse astruam, cum armorum pugnandique compar modus idemque sermo Thracum et Illyriorum cognationem eorum ad inuicem prodat*,²⁹ demantirajući pritom vlastiti korpus srednjovjekovnih i novovjekovnih izvora – *Originum seu etymologiarum libri XX* (*Podrijetla riječi ili etimologije*) Izidora Seviljskog, *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium* (*Povijest salonitanskih i splitskih nadbiskupa*) Splitsanina Toma Arhiđakona, *Speculum Historiale* (*Povijesno ogledalo*) francuskog dominikanca Vinka iz Beauvaisa, *Chronicon partibus tribus distincta ab initio mundi ad MCCCLX* (*Kronika*) svetog Antonina te *Supplementum chronicarum* (*Dopuna kronike*) Filipa iz Bergama.

Genealogija grčkog etnosa, koju Pribojević pritom navodi,³⁰ referirajući se na Josipa Flavija, autora židovske povijesti iz I. stoljeća, donesena je s isključivim ciljem njene konačne distinkcije od one tračanske te predstavlja uvertiru u temeljni okvir cijeloga djela – kontekstualizaciju slavenske narodnosti unutar biblijskog narativa o podrijetlu, koju naposljetku i sam autor decidirano artikulira: *Ast Thyras, septimus inter filios Iaphet, (ut ex his, quae diximus, est manifestum) Thracii generis initium fuit ab ipsoque universa, quae nunc Slauorum nomine censetur, cognatio egressa est*³¹.

²⁶ „uz njihove granice (kako tvrdi Solin) pruža se sa sjevera donji Dunav, s istoka Crno i Mramorno more, s juga Egejsko more, a na zapadu niže Trakije, prostrane i moćne zemlje, razdijeljene među velike i silno ratoborne narode (kako navode Isidor i Orozije), leži Makedonija” (*ibid.*, str. 137–138.)

²⁷ „Grci su naime (kako kaže Strabon) smatrali da su Geti Tračani, koji stanuju na jednoj i drugoj obali donjeg Dunava, pa da su i jedni i drugi i Mižani i Tračani. Odatle kod Strabona ona Menandrova rečenica: ‘Svi Tračani, a osobito mi Geti. Ponosim se, naime, što pripadam tom narodu.’” *Ibid.*, str. 138.

²⁸ „da se običaji, zanimanje, govor i podrijetlo Tračana, Grka i Ilira nimalo ne podudaraju” (*ibid.*)

²⁹ „Ilirija nije nipošto Grčka, kad jednak način naoružavanja i ratovanja te isti jezik Tračana i Ilira pokazuje njihovu međusobnu srodnost.” *Ibid.*

³⁰ „Praotac Grka bio je naime (kako spominje Josip) Javan, četvrti sin Jafeta, sina Nojeva. Od njega su preko njegova prvorodena sina Helise potekli Helisiji nazvani Eoljani, koje zajedno s ostalim Grcima Židovi obično nazivaju Jonjanima, a samu Grčku Jonijom po imenu Javana, začetnika njihova roda.” *Ibid.*

³¹ „Tiras pak, sedmi sin Jafetov, bio je (kako je očividno iz onoga, što sam već rekao) praotac tračkog roda, te je od njega potekao čitav onaj rod, koji sada ima ime ‘Slaveni’.” *Ibid.*

Budući je Ilirija gore opisanim postupkom eksplicitno uvedena u matricu slavenskog etnosa, pri čemu svoju drevnost verificira i unutar same religijske dogme, Pribojević inzistira na dodatnoj argumentaciji te u maniri renesansne historiografije poseže za antičkim izvorima kako bi dodatno afirmirao ilirski *origo gentis*.

Nakon uvođenja lika Ilirija, s čijim nas potomstvom – referirajući se na Apijanovu *Rimsku povijest*, odnosno njen dio koji tematizira Ilirske ratove – upoznaje te iznosi kako je isto produciralo čitav niz plemena pripadajućeg etnosa,³² Pribojević problematizira pitanje njegova podrijetla te navodi dvije oprečne teorije, ne priklanjajući se pritom nijednoj, premda obje sugeriraju izravnu korelaciju s grčkim mitološkim narativom: dok Ambrogio Calepino, znameniti talijanski leksikograf iz druge polovice XV. stoljeća, pristaje uz tezu kako je Ilirije Kadmov sin, spomenuti aleksandrijski povjesničar njegovo podrijetlo ipak veže uz Polifema. Potonja teorija – koju sporadično nadopunjava citatima iz najpoznatijeg rimskog nacionalnog epa, ali i onim Teodolovim³³ – ne samo da upućuje na Ilirijevu rodbinsku povezanost s Posejdom, koji bi mu po spomenutoj genskoj matrici bio djed, već i sa samim vrhovnim božanstvom grčke religije³⁴. Iako smatram kako upravo Apijanovoj teoriji Pribojević pridaje više vjerodostojnosti, ponajprije zbog većeg broja referenci kojima se koristi pri njenom iznošenju, a moguće i zbog njenog potencijala u kontekstu jačanja povijesnog legitimiteta etnosa, autor naposljetku djeluje neopredijeljeno te, sumiravši sve prethodno navedeno, zaključuje diskurs osnovnom intencijom odjeljka: *Sed siue Cadmi, siue Polyphaemi filius fuerit Illyrius, manifeste liquet uniuersos Illyrios suae ab eo originis initia suscepisse*.³⁵

Programatska tendencija cjelokupnog toposa zajedničkog drevnog podrijetla, prema mom je mišljenju, sadržana u sljedećem citatu: *Quid quod Lutius Florus Scordiscos, qui (sicut Appianus Alexandrinus exploratum habet) ab Illyrio processerunt saeuissimos inter Thraces esse testatur?*

³² „Ilirije je naime (kako spominje Apijan iz Aleksandrije) imao sinove Ahileja, Autarija, Dardana, Meda, Taulanta i Pereba, od kojih potekoše Panonije, Skordisk i Tribal. Imao je kćeri Partu, Daortu i Daseru. Od te njegove djece potekoše velika i silno ratoborna ilirska plemena: Ahileji, Autariji, Dardanci, Medani, Taulanti, Perebi, Panoniji, Skordisci, Tribali, Parteni, Darsiji i Dasareti.” *Ibid.*, str. 139.

³³ Teodol se odnosi na Teodula, bratra Godeskalka iz Saske (oko 805. – 869.), autora više latinskih pjesama vjerske tematike, od kojih je najznamenitija *Ekloga*, pisana u heksametrima, koja sintetizira antičke motive i biblijske prizore.

³⁴ Posejdon je, naime, prema grčkome mitu, Zeusov brat. Usp. „Posejdon” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

³⁵ „No bio Ilirije sin Kadmov ili Polifemov, sasvim je bjelodano, da je on začetnik roda svih Ilira.” Pribojević, *loc. cit.*

*An non Robertus Valturius³⁶ Medos, qui (eodem Appiano teste) a Medo, Illyrii filio, nati sunt, pro Thracibus ponit?*³⁷ – budući da Pribojević njime implicira međuzavisnost, u konačnici i srastanje biblijske i mitologijske teorije podrijetla. Naime, Tračane, koje spominje jedino u kontekstu biblijskog narativa, i to kao ishodišni slavenski narod, koji ujedno i podrazumijeva ilirski etnos, ovdje dovodi u direktnu vezu s mitologijskim likom Ilirija, odnosno s njegovim narodima Skordiscima i Međanima, čime osim konsolidacije paradigmatički nespojivih narativa – sakralnog i profanog – dodatno pospješuje i integraciju ilirskog etnosa u kontekst slavenske narodnosti.

Spomenuti konstrukt – implikacija istovjetnosti slavenskog i ilirskog narodnosnog sloja – predstavlja produkt vještog kompiliranja izvora, koje u slučaju topologije podrijetla podrazumijeva čak osamnaest autora različitih povijesnih perioda i književnih epoha, počevši od Vergilija i Strabona, koji stvaraju pred sam kraj Rimske Republike, pa sve do autoru suvremenog novovjekovlja i njemu pripadajućih ličnosti, poput leksikografa Calepina i kroničara Filipa iz Bergama. U nastavku donosim grafički prikaz popisa autora na koje se Pribojević referira, smještajući ih pritom u odgovarajući književno-povijesni period.

³⁶ Robert Valturijs, talijanski inženjer i autor (1405. – 1475.), najpoznatiji po svom djelu *De re militari*, na koje se Pribojević u citatu i referira. Usp. „Roberto Valturio” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

³⁷ „A što da kažem o tome, kako Lucije Flor potvrđuje, da su Skordisci, koji su (kako je pronašao Apijan iz Aleksandrije) Ilirijevi potomci, najžešći od svih Tračana? Ne smatra li Robert Valturijs Tračanima Međane, koji su (također po svjedočanstvu Apijana) potekli od Meda, Ilirijeva sina?” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 138 – 139.

Antički izvori				Kršćanski izvori antičkog perioda		Srednjovjekovni izvori						Novovjekovni izvori		
STOLJEĆE PRIJE KRISTA		STOLJEĆE POSLIJE KRISTA												
1.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	9.	12.	13.	14.	15.	16.	
Strabon		Lucije Anej Flor	Gaj Julije Solin	sveti Jeronim		Izidor Seviljski		Teodul		Ivan Balbo		sveti Antonin		
Publije Vergilije Maron	Josip Flavije	Apijan		Pavao Orozije					Vinko iz Beauvaisa			Filip iz Bergama		
	Gaj Plinije Sekundo Stariji									Toma Arhidakon		Robert Valturije		
												Ambrogio Calepino		

Tablica 1. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa zajedničkog drevnog podrijetla

5. 2. Teritorijalna rasprostranjenost

Nakon toposa o zajedničkom drevnom podrijetlu, kojim je autor postanak Slavena povezao *sa začetkom ljudskog roda i početkom povijesti uopće*, čime spomenuti narod, kao *esencijalna i primordijalna kategorija*, ostvaruje *neupitan ontološki status* te realizira potencijal transtemporalnog entiteta, slijedi onaj o teritorijalnoj rasprostranjenosti kao njegov svojesvrstan logički produžetak, budući da *genealoški princip konstituiranja podrazumijeva prokreaciju, a time i fizičko širenje naroda koji traži „Lebensraum“* (Blažević, 2008: 98 – 99).

Kao osnovno oblikotvorno načelo ovoga toposa Zrinka Blažević vidi upravo *jednadžbe identiteta, odnosno izjednačavanje etničkih, gentilnih i inih kolektiviteta, koji se pod različitim imenima spominju u raznim povijesnim izvorima s ilirskim [slavenskim] narodom*, što u konačnici kod Pribojevića rezultira formulom: *Iliri = Tračani = Slaveni*, koja uz implementaciju sarmatističkih identitetskih poimanja – *Vandali = Sarmati = Slaveni i Goti = Geti = Slaveni* – služi kao shema za *konstruiranje ekstenzivnog kataloga ilirskih naroda i zemalja* (*ibid.*: 101, 127).

Pri raščlambi ovog elementa nacionalno-ideologijskog narativa poslužit ću se podjelom Reinhardta Lauera, njemačkog slavista, koji smatra kako se diskurzivne realizacije ilirskog toposa o teritorijalnoj rasprostranjenosti realiziraju na tri razine – onoj prethodno spomenutoj, sinkronijskoj, u vidu kataloga zemalja i pripadajućih naroda; dijakronijskoj, naracijom o ilirskim osvajanjima; te u *obliku konkretne teritorijalne realizacije Ilirika* (Lauer, 1974: 30, prema: *ibid.*: 101).

Sinkronijska topička razina ostvarena je Pribojevićevim ukazivanjem na široku rasprostranjenost Tirasovih potomaka diljem Europe, dijelom i Azije, što rezultira raznolikošću etnonima istovjetnog slavenskog naroda, pod čijom je vlašću *ut antiqua prouintiarum cognomina ommittam, fuit Ruscia, Cassubia, Pruscia, Masouia, Vandalia, Moscouia, Polonia, Slesia, Morauia, Bohemia, Pannonia, Carniola, Hystria, Lyburnia, Croatia, Dalmatia, Bosna, Rascia, Dardania, Seruia, Myssia et Bulgaria, quae olim Macedonia dicebatur*³⁸. Tom katalogu, referirajući se na Strabona, pridružuje i tračanske narode, ponajprije zbog lingvističke istovjetnosti: *Quibus si Thraciam Gethasque ac Dacos necnon et Phryges, qui (ut Strabo inquit)*

³⁸ „da ne spominjem stare nazive pokrajina, bila Rusija, Kašubija, Pruska, Mazovija, Vandalija, Moskovija, Poljska, Šleska, Moravska, Češka, Panonija, Kranjska, Istra, Liburnija, Hrvatska, Dalmacija, Bosna, Raša, Dardanija, Srbija, Mizija i Bugarska, koja se nekoć nazivala Makedonija” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 139 – 140.]

*Thracium genus sunt uno eodemque cum his omnibus prouintiis sermone utuntur, addideris, Slauonici generis potentiam amplitudinemque compertam habebis*³⁹.

Motiv ilirskih osvajanja, odnosno razvoj pripadajućeg dijakronijskog diskursa Pribojević započinje pozivanjem na *Liber Chronicarum* (*Povijesna kronika*) Hartmanna Schedela, novovjekovnog povjesničara, te uvodi lik Amazonki – koje su, nakon nasilne smrti svojih muževa, Gota, podrijetlom iz europske donje Skitije, osvetile njihovo ubojstvo, te porazivši neprijatelje, osvojile veliki dio Azije. Stoga – budući da te ratoborne kćeri boga Aresa i nimfe Harmonije karakterizira kao supruge muškaraca slavenskog podrijetla – možemo detektirati ponovno koreliranje antičkog mitološkog aparata s biblijskom genealogijom, što dodatno afirmirajući etnos Noina (slavenskog) potomstva, u konačnici polučuje njegove posredne zasluge za proces ilirske teritorijalne ekspanzije. Poistovjetivši tračanski narod Geta, otprije izjednačenih s Gotima, sa sjevernozapadnim afričkim narodom, Getuljanim – ugledajući se na leksikografski priručnik Ivana Balba, *Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon* (*Catholicon, opći rječnik i gramatika latinskog jezika*) – Pribojević ukazuje na njihovo zauzimanje libijskog područja, te, pozivajući se na znamenite *Etimologije*, ističe mišljenje kako postoji tendencija pripadnika spomenutog slavenskog naroda da berbersko pleme Maura smatraju svojim krvnim srodnicima.⁴⁰

Iako je gore navedenim postupcima hvarski autor prilično jasno utvrdio geografsku rasprostranjenost svih naroda kojima pripisuje slavenski entitet, smatram da konkretna teritorijalna realizacija Ilirika u konačnici biva ostvarena, a potom i verificirana, tek tekstom darovnice Aleksandra Makedonskog,⁴¹ koji autor donosi odmah na početku izdanja svog govora, budući da

³⁹ „Ako im dodaš Tračane, Gete, Dačane i Frigijce, koji su (kako kaže Strabon) tračkog roda i govore istim jezikom kao sve te zemlje, upoznat ćeš moć i rasprostranjenost slavenskog roda.” *Ibid.*, str. 140.

⁴⁰ „A što kažeš o tome, što su Amazonke, kako tvrdi Hartmann Schedel u *Povijesnoj kronici*, bile žene Gota, koji su izišli iz evropske donje Skitije? Kad su njihovi muževi na prijevaru bili ubijeni, one pograbiše njihovo oružje, navališe muškom hrabrošću na neprijatelje i zaslužno osvetiše ubistvo svojih muževa. Ojačavši kasnije u različitim ratovima, one sebi podvrgoše veliki dio Azije. Kaže se, da su i Getuljani bili Geti. Oni su se u velikom mnoštvu ukrcali na lađe, napustili svoju postojbinu i u Libiji zaposjeli područje obiju Sirta. Kako bijahu došli iz getske zemlje, nazvani su (kako kaže Ivan Balbo) Getuljani imenom izvedenim od getskoga. Zbog toga (kako svjedoči Isidor) postoji mišljenje, da Goti zbog tog starinskog srodstva nazivaju Maure svojim krvnim srodnicima.” *Ibid.*

⁴¹ Darovnica Aleksandra Makedonskog čuvala se u Carigradu sve do njegova pada, kada dolazi u posjed osmanskih sultana. Njen je tekst identičan onome kojega navodi Vinko Pribojević na početku svojega govora, objavljenog 1532. godine, pri čemu konstantira kako je ona izvađena iz vrlo stare knjige pisane grčkim jezikom, pronađena u Carigradu, te naposljetku brižno prevedena na latinski jezik. Osim što je ta verzija teksta darovnice objavljena u djelu *De vetere et recentiore scientia militari* Domenika Cilenija te u kasnijim djelima sarmatističkih autora, također ju citiraju i Mavro Orbini, Franjo Glavinčić te Juraj Rattkay [usp. Blažević, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 100.], premda ju je Eneja Silvije Piccolomini, kasniji papa Pio II., proglasio falsifikatom, a novovjekovni povjesničar Martin Kormer u djelu *De origine et rebus gestis Polonorum* nazvao izmišljotinom [usp. Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 13.]. Uz spomenutu redakciju

– premda ona ne spominje sjevernoafričke predjele, čije zauzeće Pribojević pripisuje Slavenima, već se referira isključivo na područje od Akvilonije do Južne Italije – svojom *diskurzivnom reminiscencijom tipične feudalne pravne institucije u spoju s gotovo mitskom ličnosti makedonskog kralja*, ipak uspostavlja ne samo neposrednu poveznicu između naroda i teritorija, već i potonjem osigurava i (fiktivnu) pravnu legitimaciju (usp. *ibid.*: 100):

Nos Alexander Philippi regis Macedonum, archos Monarchie figuratus, Graecorum imperii inchoator, magnis Iouis filius, per Nathabanum nunciatus, alloquor. Et Bragmanorum et Arborum Solis atque Lune conculator et Persarum atque Medorum regnores. Dominus mundi ab ortu solis usque ad occasum a meridie usque ad septemtrionem.

Illustri prosapie Slauorum et linguae eorum gratiam et pacem atque salutem a uobis et successoribus nostris succedentibus nobis in gubernatione mundi.

Quoniam nobis semper affuistis in fide veraces in armis strenui nostri choadiutores bellicosi et robusti, damus et conserimus uobis libere et in perpetuum totam plagam terrae ab Aquilone usque ad fines Italie Meridionales, ut nullus audet ibi manere aut residere aut se locare nisi vestrates.

Et si quis ibi alius inuentus fuerit manes, sit uester seruus et posterius eorum sint serui uestri posterorum.

Datum in Ciuitate Noua (nostre foundationis) Alexandrina, fundata super magno Nili fluvio, anno regnorum nostrorum duodecimo. Arridentibus Magnis Diis Ioue, Marte, Plutone et Maxima Dea Minerua.

Testes huiusce rei sunt Athleta Illustris Lotaterra noster et alii Principes undecim. Quos nobis prole decentibus relinquimus nostros heredes ac totius Orbis⁴².

Ovaj privilegij – kojim Aleksandar Veliki *podjeljuje veliko prostranstvo zemlje Ilirima, koji su, navodno, bili njegovi suborci i pomoćnici u ratnim osvajanjima, time da doseljenici u njihove zemlje postanu njihovi robovi, a djeca tih robova da ostanu robovi Slavena (Ilira)* – u

privilegija, prema Stanisławu Sarnickom, postoji i druga, koja je prvi put objavljena u srednjovjekovnoj kronici krakovskog biskupa Vincentiusa Kadlubeka [usp. Blažević, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 100.].

⁴² „Mi Aleksandar (sin) makedonskog kralja Filipa, urešeni vojvoda monarhije, začetnik grčkog carstva, sin velikog Jupitera, navješten po Natabanu, govorim. Bragmana i Arapa Sunca i Mjeseca preziratelj, a i Perzijanaca i kraljeva međanskih. Gospodar svijeta od istoka do zapada i od juga do sjevera.

Slavnom rodu Slavena i jezika njihova milost i mir te pozdrav od nas i naših nasljednika, koji naslijeđuju nas u upravljanju svijetom.

Budući da ste mi uvijek bili istiniti u vjernosti, u oružju odvažni, naši pomagači, ratoborni i jaki, dajemo i potvrđujemo vam svojevoljno i zauvijek čitavu obalu zemlje od Akvilonije sve do granica Južne Italije i da se nitko ne usudi ondje ostate ili zasjesti, ili se namjestiti, osim vaših sunarodnjaka.

I ako se bude našlo ondje na nekoga drugoga, koji prebiva, nek bude vaš rob, a njihovo potomstvo robovi potomaka vaših.

Dano u gradu Novoj Aleksandriji, koju smo osnovali na velikoj rijeci Nil, dvanaeste godine našeg kraljevanja. Uz pristanak s osmjehom velikih bogova Jupitera, Marta, Plutona i najveće božice Minerve.

Svjedoci ove stvari su: naš slavni borac Lotatera i ostalih dvanaest prvaka, koje mi, odlazeći s ovog svijeta bez potomka, ostavljamo za naše nasljednike čitavoga svijeta.”

Latinski je tekst *Privilegija*, jednako kao i prijevod, bez naknadne intervencije u sporna mjesta vezanih uz gramatiku, prenesen prema: Pribojević, Vinko (1932./ 1997.) *O podrijetlu i slavi Slavena*, M. Kurelac (ur.), prev. V. Gortan, P. Knezović, Zagreb: Golden marketing: Narodne novine, str. 52 – 53.

formi povijesnog dokumenta predstavlja izraz velike zaštite i podrške spomenutom narodu, a potom i prvenstvenog prava na *posjedovanje zemlje i odbijanje svake strane intervencije*, čime, putem konkretnog uređivanja odnosa *između Slavena i stranaca došljaka*, utemeljenom na autohtonističkom viđenju etnosa, posreduje tendenciju jačanja narodne svijesti uslijed *tudinskih, snažnih i sve intenzivnijih, kulturnih, političkih i vojnih posizanja* na spomenuti teritorij (usp. Pribojević, 1997: 13 – 14). Shodno tome, povelja makedonskog kralja u ukupnosti svojih značenja zapravo je nositelj autorove ideje o široj ilirskoj teritorijalnoj definiciji, budući da izravno kontrira *negativnoj, robovskoj asocijaciji koja prati uvriježenu pejorativnu interpretaciju slavenskog etnonima (Sclavi = slavi)* te *implicitno sugerira važnost ilirstva/slavenstva kao moguće političke snage* (*ibid.*: 100). Ipak, valja ukazati na to kako je koncept *Illyricum magnum*,⁴³ u ovom slučaju njegova panslavizirana inačica, samo dio trodijelne, koncentrično koncipirane, strukture Pribojevićevog teritorijalnog narativa,⁴⁴ koja usprkos slojevitosti, bilježi paralelizam i interferenciju svojih sastavnica (usp. *ibid.*: 126). U tom smislu, koncept šire definiranog Ilirika poistovjetila bih s prvim dijelom govora, koji donosi genealoške i kulturološke osobitosti istočnih, zapadnih te južnih Slavena; stratum je ilirske Dalmacije podudaran s drugim zadatkom hvarskog humanista; a ilirski mikrokozmos otoka Hvara predstavlja najmanju komunalnu jedinicu ilirskog identiteta – što podupire i sama dvodijelna struktura djela: *prvi dio tematizira origo, vetustas, et mores Slavorum; a drugi bi se mogao odrediti kao descriptio Dalmacije i Hvara* (*ibid.* : 126).

Domagoj Madunić, nastojeći distingvirati ilirizam i slavenstvo, pri čemu potonje objektivno egzistira kao etnički hiperonim, poseže za dvjema interpretacijama. Iz prve, utemeljene na Pribojevićevom diskursu o participaciji Slavena unutar turske vojske – *quamobrem nulli mirum uideri debet tanti uiros Slauorum generis a Principe Turcarum duci, ut fere omnes sui exercitus praefectos ex eis statuat phalangemque uiginti millium fere uirorum ad suae salutis tutelam ex Thracibus ac Macedonibus Illyriisque decernat*⁴⁵ – izvodi zaključak kako pojam ilirskog naroda

⁴³ Sintagma preuzeta od Zrinke Blažević. Usp. *op. cit.* (bilj. 6.), str. 123.

⁴⁴ Zrinka Blažević, naime, raščlanjujući topološku strukturu Šizgorićeva djela *De situ Illyriae et civitate Sibenici* detektira *simboličko preklapanje i interferenciju triju „ilirskih” stratuma: Ilirika u širem smislu, „ilirske” Dalmacije i „ilirskoga” Šibenika*, što bih primijenila i na Pribojevićevu teritorijalizaciju, premda je njegov diskurs znatno manje obilježen komunalnom paradigmom, te za razliku od Šibenčanina ozbiljnije transgresira u smjeru *obuhvatnijih simboličkopoličkih i simboličkoidentitetskih struktura*. Usp. *ibid.*, str. 122.

⁴⁵ „stoga se nikome ne smije činiti čudnovato, što turski sultan toliko cijeni ljude slavenskog podrijetla, da između njih imenuje gotovo sve zapovjednike svoje vojske, i što od Tračana, Makedonaca i Ilira stvara jak odred od gotovo 20.000 ljudi za svoju ličnu stražu” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 153.]

vjerojatno obuhvaća područje slovenskih zemalja, pokorene Bosne i Srbije te Hrvatske,⁴⁶ dok drugom dodatno reducira spektar ilirskog etnosa. Naime, jedan od Pribojevićevih izvora jest i Marulićev nenaslovljeni latinski prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina*, čiji uvodni dio sugerira deskripciju dalmatinskih i hrvatskih povijesnih prilika⁴⁷ te, shodno tome, potencijalno implicira i naslov – *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta (Djela hrvatsko-dalmatinskih kraljeva)* – koji Pribojević naposljetku slobodno prevodi *De Regibus Illyriorum*. Spomenuti se postupak hvarškoga dominikanca može dvojako tumačiti – dok je jedna mogućnost shvaćanje Ilirije kao područja sastavljenog od isključivo dalmatinskog i hrvatskog teritorijalnog područja, druga je opcija da ona, kao integralna ilirska područja, zajedno predstavljaju istoznačnicu za Ilirik u najužem smislu.⁴⁸

U kontekstu gore navedene trodijelne strukture, zaključujem da prva Madunićeva interpretacija sugerira istaknuto mjesto južnoslavenskih naroda unutar panslavenske/velikoilirske grupacije naroda (*Illyricum magnum*), dok ona druga – koja ilirski etnos pripisuje, isključivo ili pak dominantno, dalmatinskom i hrvatskom prostoru – istodobno korelira s dvjema strukturnim razinama *ilirskog stratuma*, spomenutim makrokozmičkim te onim *dalmatinskim*. Budući da je evidentno da oba Madunićeva tumačenja podupiru Ilirik kao teritorijalnu realizaciju tada politički razjedinjenih, hrvatskih povijesnih zemalja, a shodno tezi Mladena Ančića, koji analizom službenih dokumenata pripadajućeg perioda koncept hrvatstva definira kao lokalizirano, pozadinsko (društveno) znanje koje se koristi u praktičnom djelovanju i pojedinačnim društvenim transakcijama, nasuprot onom ilirskom, učenom diskursu – o pripadanju, a sukladno tome i narodnosti, koji slijedeći paradigmu talijanskog humanizma, propagira ilirsko podrijetlo pučanstva na istočnojadranskoj obali i njenom zaleđu (usp. 2017: 10) – nameće se zadatak detaljnije

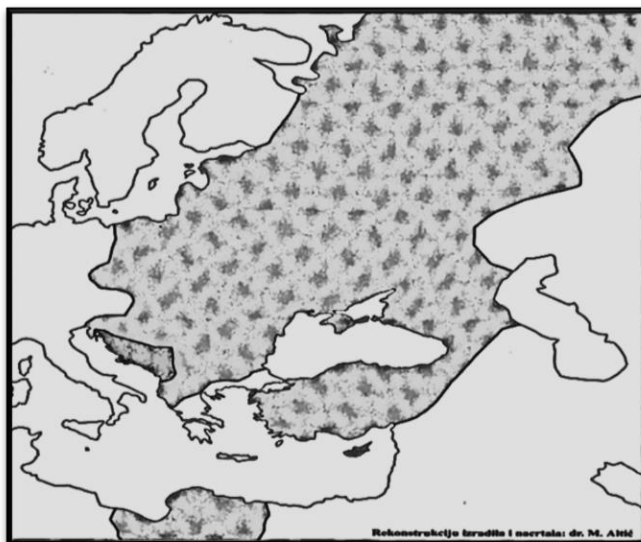
⁴⁶ „As started earlier, Pribojević argues that the ranks of the Ottoman sultans were filled by the Macedonians, Thracians and *Illyrians*. This excludes the Macedonians (meaning Bulgarians) and Thracians from among the list of possible Illyrians, narrowing the choice to the inhabitants of Slovenian lands, Ottoman conquered Serbia and Bosnia, and the Croatian kingdom.” Madunić, *op. cit.* (bilj. 19.), str. 54 – 55.

⁴⁷ „Marcus Marulus domino Papali s(alutem)

Comentariolum a te in Craina nuper repertum, inter vetustissimas gentis illius scripturas Dalmatico idiomate compositum, tuo rogatu Latinum feci, Croatiae Dalmatiaeque regum gesta continentem, res certe digna relatu, et quam non solum nostrae vernaculae linguae gnari, sed etiam Latini intelligent.” Šišić, F. (1928.) *Letopis popa Dukljanina*, Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, str. 382.

⁴⁸ „This substitution of Croatia and Dalmatia for Illyria enables us to further narrow possible Pribojević’s understanding of Illyria to its final form, as that of Croatia and Dalmatia. Another possible interpretation is that of Dalmatia and Croatia as the core provinces of Illyria, the minimal requirement that make usage of Illyrian name plausible.” Madunić, *op. cit.* (bilj. 19.), str. 55.

valorizacije Pribojevićeve slavizacije ilirskog ideologema, što ću, usporedno s raščlambom narednih šest toposa, nastojati i ispoštovati.

Karta 2. Ilirik Vinka Pribojevića (1525.)

[Izvor: Blažević, Z. (2008.) *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga]

Premda je topos teritorijalne rasprostranjenosti, kao svojevrstan ishodišni motiv nacionalno-ideologijskih narativa, implicitno artikuliran na više mjesta u samome govoru, u ovom sam se poglavlju bazirala na njegove eksplicitnije realizacije, povodeći se, prije svega, spomenutom Lauerovom podjelom njegovih formulacija. Dok autor sinkronijski etničko-teritorijalni katalog donosi sam, bez referenci, uporište za dijakronijski diskurs o ilirskim osvajanjima pružaju mu četvorica autora – Strabon, Hartmann Schedel, Ivan Balbo te Izidor Seviljski.

Prema recentnoj kritičkoj historiografiji, falsificiran privilegij Aleksandra III. Makedonskog – kao karakterističan motiv ovog topičkog kompleksa (usp. Blažević, 2008: 99), koji smatram okosnicom teze o ilirskoj teritorijalnoj realizaciji – također bih ubrojila u izvore, premda ga sam Pribojević ne navodi kao svoju referencu, već samo u cijelosti donosi. Dok Zrinka Blažević ukazuje na dvije različite redakcije tog dokumenta – onu pronađenu u Carigradu, na koju se poziva i sam autor; te onu poljsku, koju je prvi put objavio krakovski biskup Vincentije Kadłubek 1207. godine – Miroslav Kurelac u svojoj studiji, ne ukazujući na njihovu distinkciju, njen nastanak smješta u kasnosrednjovjekovno razdoblje: *Povelja je vrlo rano bila poznata u*

Češkoj (XIII/XIV. st.), a kasnije i u Poljskoj, te se vjerovalo da je tamo i nastala (Pribojević, 1997: 16). Budući da i Blažević i Kurelac – pri čemu potonji bez elaboracije o postojanju dviju redakcija – donose teze koje koincidiraju u vremenu i mjestu nastanka privilegija, poljsku redakciju odlučujem uvrstiti kao kasnosrednjovjekovni izvor, u autorstvu Vincentija Kadłubeka.

Antički izvori		Srednjovjekovni izvori				Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE PRIJE KRISTA	STOLJEĆE POSLIJE KRISTA						
1.	1.	6.	7.	12.	13.	15.	16.
Strabon		Izidor Seviljski			Ivan Balbo	Hartmann Schedel	
				Vincentije Kadłubek			

Tablica 2. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa teritorijalne rasprostranjenosti

5. 3. Jezično jedinstvo

Ovaj je topos prije svega iskorišten u funkciji *etnoidentitetskog markera u slučaju Makedonaca i Istrana, koje upravo i poglavito jezik distingvira od Grka, odnosno Talijana*, čime ujedno i korelira s prethodnim toposom, budući da Pribojević lingvističku komponentu koristi kao glavni *formativni čimbenik spomenutoga kataloga naroda* (Blažević, 2008: 128 –129). Stanovnike Makedonije – zemlje koja se, prema navodima grčkog povjesničara Tukidida, iznesenima u prvoj knjizi njegova djela *Συγγραφὴ περὶ τοῦ πολέμου τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων* (*Spis o ratu Peloponežana i Atenjana*) iz V./IV. stoljeća prije Krista, prostire između Bizanta i Pele – Pribojević po genealoškom i lingvističkom kriteriju poistovjećuje s Tračanima, Mižanima i Ilirima. Budući da se potonji od Epirana i Grka – inventora pisma koje, prema Pliniju, prihvaćaju svi narodi – razlikuju govorom i običajima, autor zaključuje da isto vrijedi i za Makedonce, te to nastoji dodatno argumentirati. Dok karakterološku i običajnu distinkciju potkrepljuje epizodom borbe dvaju vojnika Aleksandra III. Velikog, kojeg se pogrešno svrstava u Grke⁴⁹ – Makedonca Horata i Atenjanina Dioksipa – pri čemu potonjeg bodre isključivo njegovi sunarodnjaci; onu lingvističku, pozivajući se na *Historiae Alexandri Magni Macedonis* (*Povijest Aleksandra Velikoga Makedonskog*) Kvinta Kurcija Rufa,⁵⁰ dokazuje primjerom Filote, komandanta eskadrona u elitnoj konjičkoj jedinici Aristotelovog učenika, koji je pred vojskom odbijao pričati svojim jezikom, budući da ga ne bi svi mogli razumjeti. Polazeći od načela *quum ex antiqua sermonis unitate generis unitas abunde soleat demonstrari*, pri čemu *eosque eiusdem generis esse opinemur, quibus a teneris unguiculis simul cum materno ubere loquelle commertium concessum est*,⁵¹ zaključuje kako se Makedonci služe slavenskim jezikom, premda u *Genezi* nisu dobili vlastiti jezik, što ih izravno čini Tirasovim potomcima.

S druge strane, autor, demantirajući navode Flavija Bionda i Filipa iz Bergama, nijeće da je Istra talijanska pokrajina. Nakon utvrđivanja njezina teritorija, posežući za navodima pape Pija

⁴⁹ „Zato, ako se gdje, osobito kod barbara, kaže, da je Aleksandar Veliki bio Grk, znaj, da je do toga došlo, što su im zbog drevnih bojeva s istočnjacima Grci bili najpoznatiji od svih evropskih naroda, pa se zato kod njih stvorilo mišljenje, da su svi zapadnjaci Grci, onako isto, kako i u ovo naše vrijeme Grci, Turci i redom svi narodi Levanta drže, da su svi katolici na zapadu Franci.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 142.

⁵⁰ Rimski povjesničar (? I. st.), prema većini istraživača, autor *Historiae Alexandri Magni Macedonis* u deset knjiga, napisane između godine 41. i 54., na koju se Pribojević ovdje i poziva.

Usp. „Kvint Kurcije Ruf” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁵¹ „da se narodno jedinstvo obično pouzdano dokazuje starim jezičnim jedinstvom”; „smatramo pripadnicima istog naroda one, koji su već u najnježnijoj dobi zajedno s majčinim mlijekom usisali isti jezik” (*ibid.*, str. 141.)

II. i Polibija – koji ukazuju na Jadranski zaljev kao istarsku granicu prema Italiji, odnosno na postojanje raznih naroda između Hadrije, sjevernoitalskog grada, i Istre, što isključuje mogućnost talijanske vlasti na tom području – problematizira ubifikaciju rodnog grada svetog Jeronima,⁵² spominje Apijanovu atribuciju istarskog naroda kao Ilira te donosi finalni zaključak o njima kao Tirasovim potomcima i izvornim slavenskim govornicima, doduše bilingvalnima, budući da, *quum eis libuerit*,⁵³ razgovaraju talijanski.

Oslanjajući se na drugo poglavlje Tacitove etnografsko-geografske monografije *Germania* ili *De origine, situ, moribus ac populis Germaniae* (*Germanija ili O podrijetlu, položaju, običajima i narodima Germanije*) hvarski dominikanac raščlanjuje značenje leksema *Vandali* u Germana, te nakon što, pomoću Sabelikovih *Eneada* i Tortellijeva⁵⁴ djela *De Orthographia* (*Ortografija*), detektira kako on podrazumijeva Slavene, Rutene te Moske, započinje diskurs o potonjima. Zatim, referirajući se na drugu raspravu druge knjige Macieja Miechowite – *Tractatus de duabus Sarmatiis* (*O dvjema Sarmatijama*) – i Plinija – deseta glava šeste knjige enciklopedijskog priručnika *Naturalis historia* (*Prirodoslovlje*) – ustanovi njene teritorijalne granice, te odmah prelazi na lingvistički aspekt – dok malobrojni ondašnji stanovnici, prema *Etimologijama*, koriste jezik Ugna, odnosno Huna, ugarskih predaka, dominantan je jezik, zaključuje, slavenski, budući da se *in caeteris, et sacris et prophanis, propria literarum elementa, quorum Cyrillus auctor esse dicitur, habentes Dalmatarum sermone (quemadmodum ego ipse expertus sum) utuntur*⁵⁵.

Kako autor poistovjećuje slavenski jezik s onim dalmatinskim, nameće se pitanje njegove dodatne semantičke analize. Naime, slavenski jezik u Pribojevićevo doba ne označava samo idiom crkvenoslavenske produkcije, već se njime imenuje i narodna književnost. Štoviše, crkvenoslavenski se doživljava kao varijanta narodnog jezika rezervirana za bogoslužne knjige, a također, s obzirom na razvoj hrvatskog glagoljštva tijekom XV. stoljeća, dolazi do sve jačeg utvrđivanja i učvršćivanja leksema *hrvatski* kao naziva za narodni jezik. Shodno tome, hrvatski postaje jezik književnosti i Crkve, što rezultira time da termini *hrvatski* i *slavenski* postaju

⁵² Diskurs o svetom Jeronimu dio je Pribojevićeve argumentacije u svrhu dokazivanja istarskog slavenstva, međutim, njega ću uvrstiti u kasniji topos nacionalnih svetaca, budući da je u tom kontekstu relevantniji.

⁵³ „kad im se hoće” (*ibid.*)

⁵⁴ Giovanni Tortelli, talijanski renesansni humanist (oko 1400. –1466.), jedan od osnivača Vatikanske knjižnice i autor ortografskog priručnika. Usp. „Giovanni Tortelli” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

⁵⁵ „inače, u vjerskim i svjetovnim poslovima (kako sam se ja sam osvjedočio), služe dalmatinskim govorom zadržavajući vlastito pismo, kojemu je, kaže se, tvorac Ćiril” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 145.]

ekvivalentni na svim razinama, pa čak i pri imenovanju naroda. Nakon što su se glagoljaške knjige, kao i one nastale pod njihovim utjecajem, proširile po dalmatinskim predjelima, na tom se području bilježi učestalo korištenje hrvatskog nazivlja, što sugerira njihovu izravnu književnu i kulturnu integraciju s ostatkom hrvatskih (glagoljaških) zemalja,⁵⁶ koja posredno može polučiti i onu političku.

Sinonimičnost tih dvaju naziva bilježi se kod mnogih pisaca XVI. stoljeća, međutim, osobno bih istaknula one koje sam autor u sljedećem dijelu govora izdvaja zbog kvalitete koju pripisuje njihovim književnim produkcijama. To je, prije svega, Marko Marulić, koji svoju Juditu sastavlja na *versih hrvatskih*, ali ujedno i naznačava kako je ona složena *slovinjskim slovima* (usp. Bogišić, 1997: 145); potom Šimun Kozičić Benja, autor *Misala Hrvachog* – čiji kolofoni na početku i kraju naznačuju kako je sastavljen na hrvatskom jeziku – koji pišući o Ćirilu,⁵⁷ ističe njegovu ulogu u pokršćavanju Hrvata, ali iste u svom govoru *De Corvatae desolatione (Opustošena Hrvatska)* naziva Slavenima, te Hvaranin Hanibal Lucić koji u pismu Martinčiću naznačuje kako je Ovidija preveo na hrvatski, za koji kasnije također koristi sinonim *slovinski* (usp. Fine, 2006: 199 – 200, 203).

Istovremeno, humanistički znanstveni poticaji slavenstvo identificiraju s ilirizmom (usp. Bogišić, 1997: 143), a ta se paradigma prenosi i na jezično imenovanje, što pak rezultira i sinonimizacijom na relaciji ilirski – dalmatinski.⁵⁸

Iz gore navedenog, s obzirom na autorovo identificiranje slavenskog jezika s onim dalmatinskim, proizlazi njegovo pristajanje uz one paradigme koje su isto iznjedrile – historiografsko-geografski put domaće *glagoljaške i ćiriličke kulture, odnosno ćirilometodske tradicije (ibid.)* – te svjesnost o njenom prvenstvu i osobitoj ulozi unutar europskog konteksta.

⁵⁶ Usp. Katičić, R. (1989.) „Slovenski’ i ‘hrvatski’ kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti”, *Jezik*, sv. 36 (4): 97 – 104., i Bogišić, R. (1997.) „Hrvatski barokni slavizam”, u: *Zrcalo duhovno*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 142 – 143.

⁵⁷ Slavenski apostol i misionar (826/827. – 869.), najznačajniji po tome što, na molbu kneza Rastislava, zajedno s bratom Metodom dolazi u Moravsku kako bi propovijedao kršćansku vjeru, pri čemu je za Slavene sastavio posebno pismo – oblu glagoljicu.

⁵⁸ Ekvivalencija ilirskog i dalmatinskog jezika zabilježena je u *Lekcionaru Bernardina Splićanina*. Usp. Katičić, op. cit. (bilj. 11.), str. 679.

Antički izvori						Srednjovjekovni izvori			Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE PRIJE KRISTA				STOLJEĆE POSLIJE KRISTA						
5.	4.	3.	2.	1.	2.	6.	7.	14.	15.	16.
Tukidid		Polibije		Kvint Kurcije Ruf	Apijan	Izidor Seviljski			Filip iz Bergama	
				Gaj Plinije Sekundo Stariji					Flavio Biondo	
				Josip Flavije					Papa Pio II.	
				Publije Kornelije Tacit					Marko Antonije Sabelik	
									Giovanni Tortelli	
									Maciej Miechowita	

Tablica 3. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa jezičnog jedinstva

5. 4. Nacionalna karakterologija

Diskurzivna artikulacija nacionalne karakterologije, prema Zrinki Blažević, predstavlja jednu od metoda kolektivne autotematizacije koja – kreiravši *nacionalno-identifikacijske autostereotipe i heterostereotipe, pojednostavljenih i shematiziranih kognitivnih formula nužnih za kreiranje osobnih i kolektivnih identiteta* – konstruira *idealizirani psihološki profil nacije*, pri čemu potonji bilježi dvostruku realizaciju: *na internoj razini postaje poželjni identifikacijski model za njene potencijalne pripadnike čime se, dakako, implicitno aktiviraju mehanizmi inkluzije, dok se na eksternoj razini nacija kao „reprezentativna reprezentacija” ukazuje kao prirodan i nužan protagonist jedinstvene povijesne misije* (2008: 104 – 105).

Budući da ovaj topos karakterizira zamjetna strukturna *komplementarnost univerzalnog i partikularnog* (*ibid.*: 131), osnovni ću okvir njegove raščlambe temeljiti upravo na tom načelu. Nakon razrade etimološke derivacije slavenskog etnonima i osvrta na Pribojevićev diskurs o militantnoj superiornosti slavenskog naroda te pripadajućoj teritorijalnoj ekspanziji, analizirat ću osobitosti *ilirskih Slavena* u kontekstu ratova koje su vodili s Rimljanima, što ću u konačnici povezati s poopćenom dalmatinskom karakterologijom te imperijalističkim težnjama Osmanskog Carstva.

Opći, panslavenski strukturni sloj ovog topičkog narativa hvarski autor započinje posezanjem za univerzalnim argumentacijskim obrascem koji upućuje na to da sam slavenski etnonim, etimološki izveden iz riječi *slava*, simbolički utjelovljuje esenciju nacionalnoga karaktera (*usp. ibid.*) – *duodecim igitur nominibus Thyrae olim posteritas nuncupata, nostra hac tempestate unico recentiori uocabulo, ex gloria deriuato, ignoto auctore insignitur, sic quod, qui prius uarietate cognominum differebant, a Slaua, quod apud omnes has nationes gloriam significat, Slaui quasi gloriosi dicuntur*⁵⁹ – čime, prije svega, implicira ratničku slavu ostvarenu brojnim junačkim djelima – *creberrimis enim victoriarum de hostibus triumphis, quemadmodum regnorum ac prouinciarum obtenta ab eis copia indicat, ualidissimum hoc uirorum genus decoratum nomen gloriae sibi uendicauit nobilium ac optimatum nomina Slaua, quod (ut praefati sumus) gloriam*

⁵⁹ „Tirasovo potomstvo, koje je nekoć imalo 12 imena, u ovo naše doba obilježeno je novijim jedinstvenim nazivom, kojemu je nepoznat tvorac, izvedenim od riječi ‘slava’. Tako se oni, koji se prije razlikovahu raznovrsnim nazivima, sada nazivaju ‘Slaveni’, t.j. slavni od riječi ‘slava’.” Pribojević., *op. cit.* (bilj. 16.), str. 145.

*significat, terminando*⁶⁰ – te ujedno i generira *virtus militaris*, u svim svojim pojavnim oblicima, kao dominantnu osobinu standardnog nacionalnog *kataloga vrlina*, budući da garantira egzistenciju nacionalnog etnosa, što implicira i njegovu vremensko-prostornu ekspanziju, a ujedno i posreduje ranonovovjekovni moralni ideal tzv. *humanitas heroica*, odnosno paradigmu vojničko-viteškog etnosa (usp. *ibid.*).

Pribojevićeva argumentacija, koju legitimira referirajući se na novovjekovna djela – *Historia Bohemica (Povijest Čeha)* pape Pija II., *Tractatus de duabus Sarmatiis (O dvjema Sarmatijama)* poljskog historiografa Macieja Miechowite, *De regibus Illyriorum (Regum Dalmatiae et Croatiae gesta)* Marka Marulića, češki ljetopisi⁶¹ – navođenjem imena niza dostojanstvenika sa sufiksom -slav, nastavlja se utvrđivanjem vojne vještine kao nepobitno inherentnog svojstva Tirasovog roda⁶² – oprimjerenog parafrazom antičkog⁶³ i novovjekovnog⁶⁴ izvora: *nam Dacos et Missos et Thraces (ut caeteros interim ommittam) bellicosos semper fuisse (ut Modestus et Robertus Valturius inquit) manifestum est*⁶⁵ – te konačno kulminira tezom o slavenskom podrijetlu boga Marsa. Time ne samo da mitologijsku genealogiju podvrgava onoj biblijskoj, već i izravno dekonstruira tradicijski koncept rimskog podrijetla jer, implicirajući slavensko podrijetlo njegova osnivača, sugerira slavensko ishodište rimskog etnosa, što u konačnici destabilizira europski povijesno-civilizacijski narativ i inaugurira Slavene kao nositelje istoga.

U daljnjoj razradi toposa Pribojević koncept slavenske militantne veličine demonstrira na primjeru sarmatskog naroda te, ponovno posežući za etimološkim deriviranjem, po uzoru na hispanskog crkvenog naučitelja, njihovo ime izvodi od pripadajućih latinskih leksema: (...)

⁶⁰ „prodičivši se veoma čestim slavljenjem pobjeda nad neprijateljima, kako pokazuje mnoštvo kraljevstava i zemalja, koje je osvojio, taj silno moćan narod prisvoji ime ‘slava’ završavajući imena svojih plemića i velikaša nastavkom ‘-slav’, koji (kako sam prije rekao) označuje slavu” (*ibid.*, str. 145 – 146.)

⁶¹ Pretpostavljam da autor misli na *Dalimilovu kroniku* – prvi ljetopis pisan na češkom jeziku – napisanu u prvim desetljećima XIV. stoljeća, koja tematizira zbiljske i legendarne događaje iz češke povijesti, od biblijskoga potopa do vremena Luksemburgovaca na češkom prijestolju. Budući da se njeno autorstvo pripisuje boleslavskom kanoniku Dalimilu Meziříčskom, potonjeg ću navesti kao Pribojevićev izvor u finalnoj sintezi autora na kraju poglavlja.

Usp. „Dalimilova kronika” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁶² „Premda se to čini nešto novo, ipak je slava, stečena oružjem i krvlju, prirodna i nasljedna kod Tirasovih sinova već od početka vijeka poslije općeg potopa.” *Ibid.*, str. 145.

⁶³ *De vocabulis rei militaris*, posvećeno caru Tacitu, djelo je rimskog vojnog pisca Modesta. Usp. Thurston Peck, H. (1898.) *Harper’s Dictionary of Classical Antiquities*, New York: Harper & Brothers.

⁶⁴ *De re militari* (1472.), u autorstvu Roberta Valturija, renesansnog talijanskog inženjera.

⁶⁵ „Očito je naime, da su Dačani, Mižani i Tračani (da ostale zasada ne spominjem) bili uvijek (kako kažu Modest i Robert Valturije) ratoborni.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 146.

*degentes Sarmatae, quasi suapte armati uel semper arma tenentes, dicti (...); Ob studium enim armorum, ut Isidorus dicit, Sarmate nuncupati existimantur, quia animo omni tello praestantior ab ipsa rerum magistra, natura armati uelut mortis contemptores manu et mente ad arma semper sunt parati*⁶⁶. Nakon što ih smješta u konkretno geografsko područje – referirajući se na djelo *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades III* (Tri dekade od propasti povijesti Rimljana) renesansnog talijanskog historiografa Flavija Bionda – ukazuje na njihove zasluge za očuvanje suverenosti slavenskih naroda i odbijanje konkretnih imperijalističkih pothvata Rima – ističući pritom Strabonovu konstataciju o strahopoštovanju koje su rimski vojskovođe gajili prema njima – te započinje diskurs o Gotima, sljedećem narodu reprezentativnom po svojem vojnom umijeću, koji su destabilizirali ionako oslabljene granice Zapadnog Rimskog Carstva. Taj uvodni narativni okvir, ostvaren parafrazom navoda iz Sabelikova⁶⁷ i Biondova historiografskog djela, Pribojević podupire daljnjom elaboracijom te, referirajući se na kasnoantičkog rimskog povjesničara (Seksta Aurelija Viktora), srednjovjekovnog (Pavla Đakona), te novovjekovnog (Platinu),⁶⁸ donosi okolnosti njihova napuštanja vlastite postojbine, ratovanja s carem Valentom Flavijem, pobjede nad Odoakarom te naposljetku osvajanja cijele italske zemlje. Ustanovivši još uvijek prisutnu gotsku dominaciju na Pirinejskom poluotoku, Pribojević zaključuje kako se Rimljani *hinc (ni fallor) Romani nullius minus quam nationis Slauorum profectu laetantur, quoniam ipsi praecipue eorum potentiam eneruauerunt*,⁶⁹ te sumira ratnička postignuća potonjih:

Quis igitur mortalium dignis ualet Slauorum gloria laudibus extollere quorum uirtute depressa est Persarum arrogantia, eneruata Assyriorum et Medorum potentia, deiecta Aegyptiorum extollentia, debellata Graecorum prestantia, subacta Scitharum immanitas, oppressa Indorum multitudo, superata Germanorum asperitas,

⁶⁶ „[...] nazvani Sarmati jer su sami po sebi naoružani, (Sarmati od *suaute armati*) ili jer uvijek nose oružje (Sarmati od *semper arma tenentes*) [...]”; „Smatra se naime, kako govori Isidor, da su prozvani Sarmatima zbog žive želje za borbom (Sarmati od *studio armorum*), jer su, naoružani od prirode, životne učiteljice, hrabrošću vrednijom nego ijedno oružje, kao pravi preziratelji smrti uvijek spremni na borbu i srcem i desnicom.” *Ibid.*, str. 154.

⁶⁷ Marko Antonije Sabelik, venecijanski historiograf (1436. – 1506.), autor djela *Enneades sive Rhapsodia historiarum*, na kojeg se Pribojević na više mjesta referira.

Usp. „Marcus Antonius Coccius Sabellicus” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

⁶⁸ Pravim imenom Bartolomeo Sacchi, renesansni humanist i gastronom – autor prve tiskane kuharice, *De honesta voluptate et valetudine*, zbirke recepata o hrani i umjetnosti kuhanja, prožimanju antičkih, arapskih, španjolskih, francuskih i apeninskih utjecaja i miješanju namirnica, objavljene vjerojatno 1474. u Rimu – te dugogodišnji vatikanski bibliotekar (1421. – 1481.), rodом iz Piadene u Italiji, čije je djelo *De vitis ac gestis summorum pontificum Romanorum* prevedeno na mnogo jezika.

⁶⁹ „Rimljani se pak upravo zato (ako se ne varam) ničijem napretku manje ne vesele nego napretku Slavena, jer su baš ti najviše oslabili njihovu moć.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 155.

deuicta Hispanorum dexteritas, prostrata Gallorum ferocitas, inclinata Romanorum sublimitas, deleta Penorum caliditas?⁷⁰

Navedena, retorički izvedena, hiperbolična konstrukcija slavenskog autostereotipa, derivirana iz heterostereotipa zastupljenih u humanističkim nacionalnim karakterologijama (usp. *ibid.*: 130.) – s ciljem rekuperacije kompleksa nepostojanja slavenskog povijesnog legitimiteta – inaugurira Slavene kao permanentno dominantnu vojnu silu, te marginalizirajući značaj ostalih naroda, iako ih i sama povijesna znanost verificira u tom smislu, uvodi u sljedeći diskurs, onaj o teritorijalnoj realizaciji slavenske militantne superiornosti:

O igitur felicissimam Slauorum nationem, quae tot millibus annorum magnam Europae partem et haud spernendam Asiae portionem haereditario iure possidens manum adiecit, ut totius orbis habenas regeret, quod equidem per longa annorum curricula duce Alexandro Magno, Decio, Claudio, Probo, Dioclitiano caeterisque supra enumeratis imperatoribus felicissime ad uota est assecuta. Hic est, inquam, populus, cui benedixit dominus crescereque eum fecit in gentem magnam, quae regna uicit, imperiorum uictores edidit uictriciaque arma ferre consuevit⁷¹.

Pribojević ovdje uvodi novu motivsku komponentu, Boga, kao izravnog determinatora razvoja i realizacije slavenskog etničkog potencijala, budući da upravo prijanjanje uz Njegov nauk generira hrabrost kao najistaknutiju slavensku osobitost.⁷² Istodobno, vjera, osim što neposredno producira militantnu veličinu, ujedno i reducira mogućnost eventualne ekspanzije pripadajućih (uvriježeno negativnih) osobina na druge aspekte djelovanja. To se posebno očituje u autorovom diskursu o vandalskom narodu – koji donosi oslanjajući se prije svega na kasnoantičke kršćanske

⁷⁰ „Tko je onda od smrtnika kadar uzdizati Slavene pohvalama dostojnim njihove slave, kad su oni svojom hrabrošću ponizili bahate Perzijance, oslabili moćne Asirce i Međane, srušili slavične Egipćane, porazili vrsne Grke, pokorili nemile Skite, nadvladali brojčano jake Indijce, nadjačali surove Germane, pobijedili okrutne Hispance, svladali divlje Gale, oslabili ponosite Rimljane i satrli lukave Punjane?” *Ibid.*

⁷¹ „Presretnog li dakle slavenskog roda, koji je, posjedujući već toliko hiljada godina baštinjenim pravom velik dio Europe i znatan komad Azije, uzeo kao dalji zadatak, da vlada čitavim svijetom, što je doista po želji vrlo uspješno ostvario kroz dugi niz godina pod vodstvom Aleksandra Velikog, Decija, Klaudija, Proba, Dioklecijana i ostalih spomenutih careva! To ja kažem, rod, kojega je Gospod blagoslovio i dao mu, da se razvija u silan skup naroda, koji je pobijedio kraljevstva, dao na svijet pobjednike carstava i navikao nositi pobjedonosno oružje.” *Ibid.*, str. 153.

⁷² „Ipak ne mogu šutke prijeći preko ove činjenice: kad se sudare vojske bilo u pomorskoj bitki ili u borbi na kopnu, gdje god dođe do izražaja strahovit bijes slavenskog vojnika, uvijek Slaveni ili svladaju neprijatelja i iznesu pobjedu ili u muževnoj borbi nalaze slavnu smrt. Ništa se naime kod njih ne smatra slavnijim i dostojnijim hrabra muža nego pobijediti ili poginuti u junačkoj borbi. Zato kad traže, da im se nešto vjeruje, često se pod zakletvom iskreno preklinju riječima: ‘Umro ja ležeći u krevetu, ako to nije tako!’ Stoga mole svećenike, da im svojim molitvama izrade od Boga, da nađu smrt vitlajući mačem i prekriveni štitom.” *Ibid.*

(Prosper,⁷³ Orozije, Posidije⁷⁴) te novovjekovne autore (Platina, Biondo, Sabelik), uz primjesu srednjovjekovnih (Pavao Đakon, Izidor) te antičkog (Klaudije Klaudijan) – iz kojeg proizlazi:

Quapropter rectius naturam Vandalorum scrutatus Isidorus dicit eos ferocis esse animi, semper indomitos raptu uenatuque uiuentes. Christiana tamen pietas sic eos mites reddidit, ut nostris temporibus uix eis populus mansuetior inueniatur⁷⁵.

Pobožnost te odanost vjeri i crkvi, koje u nacionalno-identitetskim narativima egzistiraju kao *vrlo visoko rangirane osobine ilirskog naroda* (*ibid.*: 104.) u kontekstu ovoga djela nisu produkt samo osobnog religijskog svjetonazora hvarskog dominikanca, već i tendenciozna projekcija osobina koje zadovoljavaju pretenzije političkih i ideoloških autoriteta nametnutih tadašnjim slavenskim državnim konsolidacijama, prije svega hrvatskom povijesnom prostoru.

Na tom tragu, prelazim na analizu partikularnog strukturnog sloja nacionalne karakterologije, pod kojom podrazumijevam one sadržajne odrednice čija povijesna, teritorijalna i kulturološka svojstva koincidiraju s pojavnostima vezanima za (uže) ilirsko područje, koje dobrim dijelom zahvaća područje hrvatskih povijesnih zemalja. On korespondira s drugim dijelom govora, kojeg je autor namijenio deskripciji dalmatinske geografije, mentaliteta te pripadajućem povijesnom pregledu, pri čemu potonji, napose u kontekstu ilirskih plemena, kasnijih provincija, daje konkretniji uvid u njihov psihološki profil.⁷⁶

Pozivajući se na Cicerona i Kvinta Kurcija Rufa sugerira participaciju Ilira u ekspanzionističkim pohodima Aleksandra Velikog na Aziju, a referirajući se na Plutarhovo djelo *Βίοι παράλληλοι* (*Usporedni životopisi*), ukazuje na ilirskog kralja Glaukija kao odgojitelja epirskoga kralja Pira i glavnog pomoćnika pri njegovu ponovnu stjecanju krune. U kontekstu rimskih osvajanja na istočnom Sredozemlju ističe Tetina, Platora i Versa; kraljicu Teutu, koja je, prema svetom Jeronimu, *ut fortissimis uiris Dalmatis longo tempore imperaret et Romanos saepe*

⁷³ Prosper Akvitanski, kasnoantički crkveni pisac, svetac i povjesničar (cca. 390. – cca. 455.), prvi nastavljajući *Kronike* svetog Jeronima, učenik svetog Augustina i uredski pisar pape Lava I.

Usp. „Prosper Akvitanski” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

⁷⁴ Posidije, svetac i učenik svetog Augustina (cca. 370. – cca. 440.), autor djela *Vita Augustini*.

Usp. „Saint Possidius” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

⁷⁵ „Stoga Isidor, koji je točnije ispitao prirodene osobine Vandala, kaže, da su ratnička duha i da nikada pokoreni žive od pljačke i lova. Ipak ih je kršćanska pobožnost učinila tako blagima, da se u naše vrijeme jedva može naći narod krotkiji od njih.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 149.

⁷⁶ Pri analizi ove strukturne razine toposa, budući da je gotovo u cijelosti povijesnog karaktera, odlučila sam se za sortiranje sadržaja po kronološkom načelu zbog sustavnijeg pregleda.

*bello frangeret, miraculo utique meruit castitatis;*⁷⁷ kraljeve Demetrija Hvaranina,⁷⁸ Pribojevićeva zemljaka, i Skerdilaidu, o kojima, a osobito o potonjem, *accuratius tractant Polybius*⁷⁹ *et Appianus Alexandrinus;*⁸⁰ te ukazuje na *perplures alios Illyrici generis uiros pugnacissimos, priscis celebratos historiis*⁸¹.

Prikazujući kasnija razdoblja, kada je Ilirija već punopravna rimska provincija, ugledajući se na Sabelika, pripovijeda o porazu koji je Gaj Marije zabilježio pri borbi s Delmatima, a referirajući se na Apijana, spominje pobjedu Ilira nad Cezarom i delmatski pokolj četa njegovih vojskovođa. Oslonivši se na djela *De re militari (O vojništvu)*, *Epitoma rei militaris (Sažet prikaz vojne vještine)*, *Historia Romana (Rimska povijest)* i *Enneades sive Rhapsodia historiarum (Eneade)*, navodeći pritom Polibijevu *Povijest*, Cezara te Tita Livija kao sekundarne izvore, ukazuje na teško izvojevanu pobjedu Oktavija Cezara nad Metulom i Segestikom te njegovu senatsku objavu o nenadmašivoj ratobornosti spomenutog naroda kao i na zasluge Liburna, koje poistovjećuje s Delmatima, pri njegovoj borbi s Markom Antonijem – a pripovijedajući o Tiberijevom gušenju Batonskog ustanka – koji je bio *grauissimum omnium externorum bellorum post Punica bella*⁸² – uz potonji izvor koristi i djela rimskog biografa Gaja Svetonija Trankvila te Dionizija Perijegeta, kartaškog autora i putopisca⁸³. Narativ o dalmatinskom pokolju Gota za Klaudijeva carevanja – potkrijepljen izvorima u autorstvu Trebelija Poliona,⁸⁴ Flavija Bionda te ponovno Marka Antonija Sabelika – oslanjajući se na Eutropija, rimskog povjesničara i autora djela *Breviarium ab Urbe condita (Pregled povijesti od osnutka Rima)*, završava tvrdnjom o ingenioznoj pobjedi spomenutog cara, porijeklom Dalmatinca, nad 200 000 Alemana. Diskurs o

⁷⁷ „svojom neobičnom moralnom čistoćom zaslužila, da dugo vremena vlada Dalmatima, silno hrabrim muževima, i da u ratu često porazi Rimljane” (*ibid.*, str. 159.)

⁷⁸ Ilirski vojskovođa, koji je – u službi Argona i Teute – upravljao Hvarom, Korčulom i Krkom. Delmati i Liburnjani su, prema Polibiju, za njegove vladavine vodili najuspješnije pomorske bitke. Referirajući se na Flavija Vegetija Renata i Roberta Valturija – Pribojević tvrdi da su zahvaljujući hvarskom savezu spomenuta plemena uspjela prisvojiti toliku vlast nad morem da rimski pisac IV. stoljeća, Julije Firmik Materno, prema svjedočanstvu Ambrogia Calepina, leksem *liburnski* smatra potpunom istoznačnicom leksema *pomorski*, što je bio slučaj i u Marka Aneja Lukana, autora djela *Pharsalia*. Usp. *ibid.*, str. 17.

⁷⁹ Polibije, grčki povjesničar (200. pr. Kr. – cca. 120. pr. Kr.), odgojitelj i prijatelj Publija Kornelija Scipiona mlađeg te sudionik ratova protiv Kartažana. Autor povijesti (*Ἱστορίαι*) rimske države, odnosno povijesti mediteranskoga kruga u četrdeset knjiga, u sklopu kojih se nalaze i deskripcije rimskih ratova protiv Ilira.

⁸⁰ „opširnije raspravljaju Polibije i Apijan iz Aleksandrije” (*ibid.*)

⁸¹ „na brojne druge vrlo ratoborne muževe ilirskog roda, koji su slavjeni u starim povijesnim djelima” (*ibid.*)

⁸² „najteži od svih vanjskih ratova nakon punskih” (*ibid.*, str. 139.)

⁸³ Usp. Orbini, Mavro (1601./1999.) *Kraljevstvo Slavena*, prev. S. Husić, Zagreb: Golden marketing: Narodne novine, str. 543.

⁸⁴ Jedan od šestorice autora djela *Historia Augusta*. Usp. „Historia Augusta” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

antičkim Ilirima Pribojević zaključuje spomenom Marcijobarbula, legija koje su zbog iznimne hrabrosti – prema tvrdnji Flavija Vegecija Renata⁸⁵ – Dioklecijan i Maksimilijan, poistovjetivši ih s vrhovnom religijskom instancom i najvećim mitoloških junakom, nazvali Jovijevcima i Herkulijevcima.

Iz gore je navedenog – napose iz primjera kreposne kraljice Teute te brižnog, a ujedno i politički sposobnog, Glaukija – moguće iščitati još jedan specifikum ilirske karakterologije, *nacionalni „ingenium”* koji se može interpretirati i kao *produkt moralne pedagogije koju promovira građanski humanizam (ibid.)*. On se još konkretnije realizira u sklopu autorova diskursa o Dalmatincima, gdje im, kao pokoljenju ilirskih Delmata, nakon detaljnijeg opisa njihovih tjelesnih karakteristika,⁸⁶ duh karakterizira na sljedeći način⁸⁷:

(...) praestantiorum intus gestantes animum. Nam acre est eis ingenium, ad cuncta uersatile, mens ad mortem paratissima, manus impigra, iocunda alacritas, constantia in pugna admirabilis;⁸⁸

Nam quanto acriori in pugnam feruntur impetu, tanto in conuictu Dalmatae sunt humaniores. Hinc euenit, ut quicumque siue domi siue foris intima perseuerantique Dalmatarum potiuntur familiaritate, eos animo esse liberos, opere strenuos, corde impaudidos, sermone gratos, manu largos, iusti tenaces, consilio prouidos, ratione solertes, in aduersis constantes, in prosperis mites fateantur, predicent, commendent et extollant;⁸⁹

Missas facio municipales Dalmatarum leges, quarum accurata constitutione unanimique obseruantia res publica Dalmatarum uehementer olim aucta fuit, nobilissimeque fuerunt praepotentesque ciuitates in ea aedificate (...) ut noueris Dalmatas etiam antiquis temporibus politicis moribus studuisse⁹⁰.

⁸⁵ Rimski vojni pisac (IV/V. st.), autor priručnika *Epitoma rei militaris*, koji u četiri knjige tematizira novačenje i izobrazbu novaka, vojničku organizaciju, taktiku, način opsjedanja te vođenje pomorskoga rata. Usp. „Flavije Vegecije Renat” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁸⁶ „Što se pak tiče samih stanovnika Dalmacije, Dalmatinci su prosječno ponajviše visoka stasa, imaju ljepušna, bjeloputna i duguljasta lica prelivena laganim rumenilom, vrlo živahne oči, i to ne jednobojne (kao što Germani imaju plave, a Etiopljani crne), snažnu šiju, mišićava ramena, široke i izbočene prsi, vidljive mišiće na rukama, duge ruke, snažne prste, uske bokove, utegnute trbuhe, vrlo čvrsta bedra, noge (da upotrijebim uobičajen izraz) kao izdjeljane, listove nogu jedre i čvrste zbog tvrdoće tetiva, nogu zbijenu oko gležnja, široko stopalo, vrlo prikladno da nosi toliku tjelesnu težinu, konačno čitavo držanje muževno i snažno, kao stvoreno za borbu [...]” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 158.]

⁸⁷ Njegov idealistički opis kulminira tezom o snažnom pristajanju uz kršćanski nauk, od kojeg *nisu ni u najmanjoj sitnici odmetnuli (ibid.: 164)* što autor – oslanjajući se na Tomu Arhiđakona, Ivana Balba, Ambrogia Calepina te Elija Lampridija, jednog od autora djela *Historia Augusta* – potkrepljuje tezom o *dalmatici*, rimskom crkvenom ruhu namijenjenom misnom obredu, kao njihovoj invenciji.

⁸⁸ „(...) a u sebi imaju još vrsniji duh. Pamet im je naime oštra, okretna za sve, duh potpuno spreman na smrt, ruka žustra, živahnost ugodna, a postojanost u bitkama vrijedna divljenja.” (*ibid.*)

⁸⁹ „Koliko žešćim naletom srću Dalmatinci u borbu, toliko su ljubezni u drugovanju. Posljedica je toga, da ih svi, koji bilo kod kuće ili vani stupaju s njima u prisno i trajno prijateljstvo, priznavaju, javno hvale, preporučuju i kuju u zvijezde kao ljude slobodna duha, revne pri poslu, neustrašiva srca, ugodne u razgovoru, darežljive, postojane u pravednosti, oprezne u prosuđivanju, domišljata uma, otporne u nesreći i skromne u sreći.” *Ibid.*, str. 167.

⁹⁰ „Ne osvrćem se na stare dalmatinske gradske zakone, koji su bili brižno sastavljeni i kojih su se Dalmatinci jednodušno pridržavali, pa je zato njihova država nekoć bila silno proširena, i u njoj su bili podignuti vrlo glasoviti i

Djelatnost nositelja Pribojevićeve nacionalne karakterologije geografski je većinski vezana za ilirsko područje, čija topografska analiza upućuje na snažnu prisutnost mnogostrukih elemenata koji verificiraju prethodno spomenutu Madunićevu konceptualizaciju njegove teritorijalne definicije, odnosno koreliraju s onim područjima na koje je Hrvatska tijekom XVI. stoljeća, ali i ranije, bez obzira na narav političkih okolnosti kojih je bila dio, polagala pravo ili integrirala kao svoju ravnopravnu sastavnicu. Raščlambu ću izvršiti na temelju geografskog kriterija, budući da on i jest svojevrsan temeljni okvir nacionalnog konstrukta.

Od hrvatskih povijesnih prostora prije svega imamo otoke Hvar⁹¹ i Korčulu te njima susjedne, koji su bili pod upravom Demetrija Hvaranina; vladavina Skerdilaide i Platona, ardijejskih kraljeva, podrazumijeva područje obalnog pojasa od današnjega Makarskog primorja do Pelješca sve do krajeva uz desnu obalu Neretve; vojska Oktavijana Augusta porazila je Metul, sjedište japodskih Ilira, najvjerojatnije područje današnjeg Josipdola te panonsku Segestiku, koja je obuhvaćala sisačko područje; poprišta bitaka koje je izazvala pobuna dalmatinsko-panonskih Ilira protiv rimske vlasti su *Cibalae*, donjopanonsko područje na obalama Save te *Siscia*, potom cijela istočnojadranska obala, uključujući i zaleđe – *Burnum* te Andetrij (*Andetrium*). Sva su spomenuta područja teritorijalno i upravno potpadala pod rimske provincije Dalmaciju (*Dalmatia*) i Panoniju (*Pannonia Savia*), koje će tijekom srednjovjekovnog razdoblja, u izmijenjenim povijesno-političkim okolnostima postati integralni dijelovi Hrvatskoga Kraljevstva, a kasnije i njene državne zajednice s Kraljevinom Ugarskom.

S druge strane, Pribojevićev kratak diskurs o *atrocia passim cruentaque cum Turcis Slauorum frequentia certamina, ut ne uillulam quoque aliquam Turce ualleant a Slauis incruento Marte auferre*,⁹² reprezentacija slavenske hrabrosti, ali prvenstveno aluzija na osmanske najezde – koje se od pada Bosne 1463. permanentno bilježe: konačan pad Hercegovine; osvajanje Hercega Novog; Krbavska bitka; neuspješna obrana Makarske i Krajine; provaljivanje turskih četa do Šibenika, Trogira, Zadra i Splita; provale na potonji te višestruko opsijedanje Klisa (usp. Pribojević, 1951:

moćni gradovi (...) da vidiš, kako su Dalmatinci već u stara vremena imali smisla za život u gradskoj zajednici.” *Ibid.*, str. 167.

⁹¹ Prema Polibiju, Apijaniju te Sabeliku, Hvar je osvojen 219. pr. Kr., kada je Lucije Emilije Paulo, rimski vojskovođa iz Drugog punskog rata, poveo flotu na pohod preko Jadrana u Drugom ilirskom ratu, porazivši Demetrija Hvaranina.

⁹² „mnogo strašnih i krvavih sukoba Slavena s Turcima, tako da Turci ne mogu bez krvave borbe oteti Slavenima ni najmanji zaselak” (*ibid.*, str. 153.)

10) – upućuje na zaključak da su Pribojevićevi Slaveni upravo oni koji štite granice spomenute, doduše 1525. razjedinjene, Trojedne Kraljevine.

Smatram da ovaj dijakronijski pregled ilirsko/slavenske prošlosti pospješuje dekonstrukciju uvriježenog mišljenja o suverenosti Pribojevićeva panslavističkog koncepta, budući da intertekstualnost obaju navedenih diskursa u potpunosti eliminira historijsku participaciju istočnih i zapadnih Slavena, te inaugurira legitimitet onih južnih, konkretnije, onih naseljenih na istočnojadranskoj obali, njenom zaleđu te donjem dijelu antičke Panonije. Premda Pribojević inicijalno podrazumijeva *antički maksimum* ilirskog naziva – koji obuhvaća teritorij sedamnaest ilirskih pokrajina za najvećeg opsega Carstva,⁹³ a ujedno i druga europska područja koja su nekoć bila u njegovu sastavu, te ih pritom kao takve izrijekom spominju poznati izvori pripadajućeg perioda – intertekstualnost djela sugerira zaključak o semantičkoj redukciji ilirskog leksema. Naime, Bruna Kuntić-Makvić tvrdi da se, *po logici boravka nekog naroda na teritoriju koji može nositi antički naziv, isti taj naziv prenosi i na narod*, te da je, s obzirom na prijenos težišta s teritorija na narod, moguće da *najprije Hrvati, a zatim od prilike do prilike i drugi naseljenici u antičkom Iliriku, pretežno Južni Slaveni, ponesu ime Ilira i u srednjovjekovnoj i u novovjekovnoj latinskoj literaturi, i da ga posreduju ostalim Slavenima*, s kojima bilježe nesumnjivu jezičnu povezanost (usp.1996: 133 – 134).

U prilog tome ide i cjelokupni korpus Pribojevićevih izvora korištenih za realizaciju ovog toposa, budući da većina njih otpada na autore koji tematiziraju povijesne događaje, pojavnosti i ličnosti vezane uz spomenuto područje.

⁹³ Dva Norika, četiri panonske pokrajine (Prvu i Drugu Panoniju, Valeriju i Saviju) dvije dalmatinske (Dalmaciju i Prevalitanu), Meziju, dvije Dakije, Makedoniju, Tesaliju, Ahaju, dva Epira te Kretu. Usp. Kuntić-Makvić, B. (1996.) „Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI. i XVII. stoljeća”, *Živa antika*, sv. 1 (2): 133.

Antički izvori								Kršćanski izvori antičkog perioda		Srednjovjekovni izvori					Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE PRIJE KRISTA			STOLJEĆE POSLIJE KRISTA													
3.	2.	1.	1.	2.	3.	4.	5.	4.	5.	6.	7.	8.	13.	14.	15.	16.
Polibije		Strabon			Modest	Klaudije Klaudijan		Prosper Akvitanski		Izidor Seviljski		Pavao Đakon	Toma Arhidakon	Dalimil Meziříčský (češki ljetopis)	Bartolomeo Sacchi Platina	
	Marko Tulije Ciceron		Gaj Svetonije Trankvil			Sekt Aurelije Viktor			Pavao Orozije				Ivan Balbo		Marko Antonije Sabelik	
	Gaj Julije Cezar		Kvint Kurcije Ruf	Dionizije Punjanin		Trebelije Polion			Posidije						papa Pio II.	
			Plutarh			Flavije Eutropije			sveti Jeronim						Maciej Miechowita	
		Tit Livije		Apijan		Flavije Vegecije Renat									Marko Marulić	
			Marko Anej Lukan			Elije Lampridije									Robert Valturije	
						Julije Firmik Materno									Flavio Biondo	
															Ambrogio Calepino	

Tablica 4. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa nacionalne karakterologije

5. 5. Nacionalna geografija

Topos nacionalne geografije posreduje dva važna nacionalno-identitetska čimbenika, teritorijalizaciju pamćenja i naturalizaciju historije, budući da teritorij, u ukupnosti svih svojih pripadajućih svojstava, determinira povijesne događaje i verificira dugovječnu egzistenciju kolektiva (usp. Smith, 1999: 50 – 51, prema: Blažević, 2008: 105). Shodno tome, rekla bih da on podupire razradu svih ostalih topičkih matrica jer su nacionalni genealoški profil, teritorijalna rasprostranjenost i lingvistička obilježja, a posredno i psihološki profil nacije sa svim njenim sakralnim i profanim junacima, utjelovljenim u nacionalnim institucijama, izravan produkt njegove historijske paradigme.

Pribojević ovaj topos strukturira po uzoru na Flavija Bionda, po regionalnom, sinegdohičkom načelu jer, izostavljajući širi slavenski kontekst, kao *locus amoenus* prikazuje Dalmaciju i otok Hvar (usp. Blažević, 2008: 105, 131).

Na početku drugog dijela govora, autor odredivši granice Dalmacije – *Histriam ab occidente habens Epyro et Macedonia ob oriente clauditur Bosnaeque ac Chroatiae a septentrione subiacens salo, quod Adriaticum dicitur, ab australi parte abluta, spectat ad meridiem*⁹⁴ – po uzoru na Strabona, ukazuje na pogodnosti njenoga teritorijalna položaja i plodnost, a potom, koristeći Stacije,⁹⁵ Marcijalove, Plinijeve i Aristotelove navode, opisuje njena rudna bogatstva, floru te njene najzastupljenije ratarske i stočarske kulture. Potom prelazi na opis njene razvedene obale i znamenitijih otoka:

Maritima enim Dalmatiae pars (ut Plinio placet) mille amplius insulis frequentatur natura uadosi maris aestiariisque tenui alueo intercurantibus speciem magne classis per late patentia aequora prae se ferentibus. E quibus (ut Strabo inquit) Tragurium et Pharos sunt nobiliores (...) feracissime tutissimosque portus efficiant magnamque Illyricum sulcantibus aequor uoluptatem sua perpetua uiriditate ac oportunitate praebeant⁹⁶.

⁹⁴ „ima sa zapada Istru, s istoka je zatvara Epir i Makedonija, na sjeveru se prostire do Bosne i Hrvatske, a s južne je strane plače more, koje se naziva Jadransko, proteže se prema jugu” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 155.]

⁹⁵ Publije Papinije Stacije, rimski pjesnik (oko 40. – oko 96.), znamenit po vještini pjesničke improvizacije. Autor je mitološkog epa *Thebais*, onog nedovršenog *Achilleis*, djela *De bello Germanico* te pjesničke zbirke *Silvarum liber*, na koju se Pribojević ovdje referira. Usp. „Publije Papinije Stacije” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁹⁶ „Uz dalmatinsko naime primorje (kako ističe Plinije) gusto je smješteno više od tisuću otoka, koji zbog svojih prirodnih pličina i svojih niskih obala, rastavljenih uskim morskim prolazima, pružaju izgled velikog brodovlja na prostranoj pučini. Među njima su (kako kaže Strabon) više na glasu Trogir i Hvar (...) a usto stvaraju vrlo sigurne luke i svojiim trajnim zelenilom i zgodnim smještajem pružaju velik užitak onima, koji plovo po Ilirskom moru.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 156.

Pritom ne propušta spomenuti kako je car Galerije tijekom razdiobe carske vlasti sebi zadržao upravo Dalmaciju, budući da mu je, prema Sabeliku i Filipu iz Bergama, njena obala predstavljala najdraži dio svijeta; kao ni to da su, osim Antenora⁹⁷ i Diomeda,⁹⁸ ondje prolazili i sami Argonauti, čijeg je člana Apsirta Medeja ubila i raskomadala na po njemu kasnije imenovanim otocima⁹⁹. Ovaj mitološki diskurs, obogaćen epizodom kolhiđanskog osnutka Pule i Kolhinija (Olcinij, odnosno današnji Ulcinj), integriran je u sklopu argumentacije o gustoći naseljenosti Dalmacije, koja ni ne čudi jer *uiris fortissimis abundat et ad multas regiones facilem transitum habet uariarumque rerum ad bellum necessariorum copia faecundatur*¹⁰⁰.

U katalog dalmatinskih gradova¹⁰¹ Pribojević ubraja grad Krk (*Coricta*), razvijen u vunarskoj industriji, Senj (*Senia*), trgovačko središte, te mjesto Rab (*Arba*) na istoimenom otoku, koje poistovjećuje s antičkom Sardonom, nakon čega slijedi Pag (*Pagum*), poznat po svojim solanama. Zadar (*Iadera*) vidi kao imućan grad, poznat po ambivalentnom odnosu spram mletačke vlasti, Skradin (*Scardona*) opisuje kao antičku rimsku općinu japiškog¹⁰² plemena, a također navodi i Murter (*Colentum*) te Šibenik (*Sicum*), gdje su bili stacionirani Klaudijevi veterani. Dalmij (*Dalmium*), srednjodalmatinski grad i središte antičkih Delmata, Trogir (*Tragurium*) prvotno isejsku¹⁰³ koloniju, znamenit po mramoru i učenim ljudima, Solin (*Salona*), *totius Dalmatiae (ut Strabo tradit) emporium*¹⁰⁴ te Split (*Spalatum*), koji veže uz Marka Marulića i Dioklecijana, sljedeći su gradovi na njegovu popisu. Svoj rodni Hvar (*Pharum*) spominje u kontekstu Demetrija

⁹⁷ Antenor je, prema *Ilijadi*, trojanski junak koji je predlagao da se Helena vrati Grcima kako bi se izbjegao rat. Prema kasnijoj predaji, smatra se izdajnikom, budući da ja Grcima – skrivenima u konju – pomogao izaći, zbog čega je stekao pravo na polovicu Prijamova blaga i na slobodno napuštanje Troje. Usp. „Antenor” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁹⁸ Diomed je kralj Arga te najuspješniji ahejski vojskovođa pod Trojom, čijoj je hrabrosti Homer posvetio peto pjevanje *Ilijade*. Usp. „Diomed” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

⁹⁹ Apsirt je, u grčkoj mitologiji, brat kolhidske kraljevine Medeje. Ona ga je – dok je putovao s Jazonom u Grčku – ubila te njegove komade tijela bacala za sobom kako je Apsirtov otac, skupljajući sinove ostatke, ne bi dostigao. Prema jednoj verziji mita, Apsirt je poginuo kod otoka uz liburnijsku obalu, Lošinja i Cresa, po njemu nazvanih Apsirtidi. Usp. „Apsirt” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹⁰⁰ „obiluje vrlo hrabrim ljudima, jer se iz nje lako može prijeći u druge zemlje i jer pruža u obilju raznovrsne proizvode potrebne za rat” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 156.]

¹⁰¹ Popis dalmatinskih gradova ne donosim u onom poretku kojim ih Pribojević navodi, već sam se odlučila rasporediti ih po geografskom načelu, počevši od onog najsjevernijeg.

¹⁰² Japigi, antički proto-indoeuropski narod porijeklom iz Ilirije, koji se, vjerojatno potkraj XI. st. pr. Kr., preselio u Italiju i naselio u Apuliji.

Usp. „Japigi” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža; „Japigi” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

¹⁰³ Grčki useljenici s otoka Visa.

¹⁰⁴ „(prema Strabonovim riječima) tržište cijele Dalmacije” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 164.]

Hvaranina, a *Moeum* na otoku Visu (*Issa*) ističe kao vjernog rimskog saveznika, zato što je svojim flotama pospješio poraz makedonskog kralja Filipa. Vid kraj Metkovića (*Nerenta*) spomenut je u kontekstu protumletačkih ratova i pripadajućeg savezništva sa Hvarom, a Korčulu (*Corzula*) vidi kao hrabrog borca protiv Fridrika II. (III.), cara Svetog Rimskog Carstva i sicilskog kralja. Nakon Dubrovnika (*Ragusium*), kojeg atribuirao kao *diuitiis ac nauibus et libertate, quam solerti studio et summa uigilantia Ragusini tuentur, conspicuum, summam omnium negotiorum per senatum decernendo, nihil ommittentes, quod ad rem diuinam humanamque recte disponendam utile fore conspiciunt*,¹⁰⁵ osvrće se na Risan (*Rixanum*), posljednje utočište ilirske kraljice Teute, zatim Kotor (*Ascrivium*), *quod nunc Catharum dicitur, Rixonensium (sicuti Cypicus Coriolanus opinatur) reliquiae uel, ut ipsi Catharenses incerto auctore autumant, populi ex Asia Graecorum Troiam deuastantium furorem declinantis post uaria maris discrimina ultima sedes*¹⁰⁶. U svoj katalog dalmatinskih gradova uvrštava i dva starogrčka – argolidski Epidaur (*Epidaurus*), slavan po Asklepijevom hramu, te tesalsku Larisu (*Larissa*) – pretpostavljam, ciljano, kako bi posredstvom njihovog spomena, implicirajući na historijski legitimitet istih, augmentirao značaj istočnojadranske obale u kontekstu antičkog perioda.

Svoj toponimski diskurs autor završava kratkim osvrtom na dalmatinsku arhitekturu, ističe postojanje pedesetak utvrđenih mjesta te ukazuje na bogatu sakralnu infrastrukturu, katedrale u kojima se čuvaju svetačke moći te brojne redovničke samostane, koji manifestiraju inherentnu pobožnost tog mediteranskog areala.

¹⁰⁵ „znamenit grad zbog svog bogatstva, brodovlja i slobode, koju Dubrovčani čuvaju vještim marom i silnom budnošću, stvarajući u svim poslovima najvažnije odluke preko senata i ne propuštajući ništa, što uoče kao korisno za valjano uređenje bogoslužja i ljudskog života” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 165.]

¹⁰⁶ „koji se sada zove Kotor, staro naselje Rišana (kako misli Koriolan Cipiko) ili, kako tvrde sami Kotorani, ne znam prema kojem piscu, posljednje sjedište nakon različitih nevolja nekog azijskog naroda, koji je bježao pred bijesom Grka, kad su pustošili Troju” (*ibid.*)

Autor	Grad
Polibije	<i>Pharum, Rixanum</i>
Gaj Julije Cezar	<i>Moeum, Iadera</i>
Publije Vergilije Maron	<i>Salona</i>
Strabon	<i>Dalmium, Tragurium, Salona, Pharum, Corzula</i>
Tit Livije	<i>Moeum</i>
Gaj Plinije Sekundo Stariji	<i>Scardona, Sicum, Tragurium, Pharum, Nerenta, Epidaur</i>
Klaudije Ptolomej	<i>Arba</i>
Apijan	<i>Pharum</i>
Marko Junijan Justin ¹⁰⁷	<i>Larissa</i>
Flavije Vegecije Renat	<i>Iadera</i>
Flavije Eutropije	<i>Spalatum</i>
Pavao Orozije	<i>Larissa</i>
Koriolan Cipiko	<i>Ascrivium</i>
Filip iz Bergama	<i>Ragusium</i>
Marko Antonije Sabelik	<i>Spalatum, Nerenta, Corzula</i>
Ambrogio Calepino	<i>Arba</i>

Tablica 5. 1. Kronološki popis autora (s obzirom na godinu njihova rođenja) i pripadajućih lokaliteta na koje se isti, prema Pribojeviću, referiraju

Struktura narativa o hvarskoj geografiji ostvarena je na nešto drugačiji način, uz znatno manji broj referenci. Autor, ugledajući se na Plinija i Strabona, započinje s etimološkom derivacijom njegova imena i navođenjem Parana kao hvarskih utemeljitelja, a potom definira granice pripadajućeg teritorija – *circa Nerentani sinus intima uiginti quinque milibus passuum distans ab hostio Naronis amnis in littore Dalmatiae, quatuor supra uiginti stadiis a continenti*

¹⁰⁷ Marko Junijan Justin (lat. *Marcus Junianus Justinus Frontinus*), rimski je povjesničar drugog ili trećeg stoljeća, autor djela *Liber Historiarum Philippicarum*, koje se bavi poviješću kraljeva Makedonije. Usp. „Justin (historian)” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

*diuellitur longitudinem nacta stadiorum quingentorum et sexaginta*¹⁰⁸ – te prelazi na reljefna i klimatska obilježja, koja pogoduju razvoju ribarstva kao osnovne gospodarske grane, odnosno trgovini.

Zatim ukazuje na postojanje znatnih materijalnih, arheoloških ostataka koji upućuju na zaključak da su ondje nekoć bili locirani znamenitiji gradovi, kao i na gotovo neoštećenu gradinu, koja mu sugerira drevnost ondašnjeg stanovništva.

Većinski dio zemljopisnog narativa posvećen je pak gradu Hvaru – prema Calepinu, nazivan i Lisna (Lesina) – znamenitom po svojoj snažno utvrđenoj tvrđavi, kako svjedoči Sabelik, i raskošnoj kneževoj palači. Posebna je pažnja pritom posvećena sakralnoj arhitekturi, konkretnije, dominikanskom samostanu sv. Marka u kojem je *docte probateque in moribus iuuentutis uestratum sub obseruantia regularis instituti hoc in monasterio alitae numerositatem, quorum opera, deo optimo fauente, haud parum splendoris uestrae huic urbi (ni fallor) est accessurum. Nec desunt etiam hisce temporibus hoc in monasterio (quemadmodum uos ipsi cernitis) uiri apprime eruditi, qui edificare proximos in salutem uerbo et opere sunt efficaces*;¹⁰⁹ pustinjačkom sv. Nikole; te sv. Križa, koji pripada redu Male braće, uslijed vremena kada se, kako kaže, referirajući se na *Evandjelje po Mateju* (Mt 24), *iuxta certissime ueritatis uaticinium refriguit charitas multorum*¹¹⁰.

Svrhovitost iscrpne hvarske deskripcije obrazlaže višestrukim razlozima – isticanjem pripadajućeg gospodarskog prosperiteta, uglađenosti mentaliteta i impozantnosti kulturne baštine – a potom istu sumira, i ponovno evocirajući povijesni kontekst antičkih vremena, hvarsku superiornost verificira opetovanim rimskim tendencijama oko njegova zauzeća jer *afflictis Pharensibus harum se regionum dominos fieri posse Romani arbitrabantur*¹¹¹.

¹⁰⁸ „prostire se prema najunutarnijem dijelu Neretvanskog zaliva, 25.000 koraka od ušća rijeke Neretve na dalmatinskoj obali, a udaljen je od kopna 24 stadija. Duljina mu je 560 stadija” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 168.]

¹⁰⁹ „velik broj učene i strogo moralne vaše mladeži, podvrgnute propisima našeg reda. Njihovim će nastojanjem, uz pomoć predobrog Boga, naš grad (ako se ne prevarim) znatno povećati svoj sjaj. I u naše vrijeme u tom samostanu (kako sami vidite) ima vanredno obrazovanih mušev, koji i riječju i djelom nastoje privesti svoje bližnje spasu” (*ibid.*, str. 173.)

¹¹⁰ „prema proročanstvu najpouzdanije istine, kod mnogih ohladila pobožnost” (*ibid.*, str. 169.)

¹¹¹ „rimljani smatrahu, da će tako, kad svladaju Hvarane, moći postati gospodari ovih krajeva” (*ibid.*, str. 175.)

Gore navedenu idealističku konstrukciju geografskog Ilirika, koji gotovo u potpunosti reprezentira područje dalmatinskog teritorija¹¹² – budući da njegova topička matrica, u ukupnosti sebi podređenih genealoških, jezičnih i karakteroloških, naposljetku historijskih kontekstualnosti, podrazumijeva autohtone *teritorijalne i političke, a ne one diskurzivne, panslavističke, s referencijalnim Ilircima poistovjećene, entitete*¹¹³ – mogli bismo shvatiti kao inauguraciju i verifikaciju onih narodnosti koje su kroz (pred)antički, srednjovjekovni i novovjekovni period kontinuirano egzistirale na njegovom teritoriju. U tom smislu, prvenstvo svakako treba dati plemenskoj skupini koja je od kraja brončanoga doba i u antičko doba nastavala navedena zapadna područja Balkanskoga poluotoka, njihovim kasnoantičkim nasljednicima Romanima, te tamošnjim, kasnije doseljenim, Slavenima, koji su – u maniri humanističkog oživljavanja klasične antike, na koje se kasnije veže i duhovno ozračje renesanse (usp. Katičić, 1988: 677) – nazivani ilirskim imenom. Posegnemo li za tom interpretacijom, ponovno dolazi do eliminacije panslavenskog konstrukta i korelacije s objektivnim političkim okvirom sredine XVI. stoljeća – mletačka hegemonija nad hrvatskom povijesnom pokrajinom Dalmacijom, turske invazije na istu, te obračun s istima pod hrvatskim narodnim imenom.¹¹⁴

Autorova je ilirska nacionalna geografija, kao što se da iščitati iz prethodnih ulomaka, prezentirana isključivo kroz dalmatinska gradska središta jer ona još od antičkih vremena predstavljaju respektabilna žarišta kulturne djelatnosti te svojom drevnošću evidentiraju

¹¹² Pritom bih voljela ukazati na jednu, Pribojeviću suvremenu, teritorijalnu definiciju Dalmacije. Naime, Ludovik Crijević Tuberon, hrvatski povjesničar, rođeni Dubrovčanin, u djelu *Commentariorum de temporibus suis libri undecim*, navodi sljedeće: „*Dalmatae, quorum pars potior est Croatia*”; „(...) *in ea mediterranea Dalmatiae regione quae inter Savum et Dravum amnes sita a Pannonia dirimitur Dravo*.” Budući da prva, prema Katičiću, sugerira novovjekovno izražavanje pripadnosti i identiteta – shodno tome i državnopravni sadržaj – a druga, usprkos geografskoj netočnosti, implicitno, u osnovnim obrisima, narodnosno i državnopravno, ocrtava i oblikuje Hrvatsku naprama Mađarskoj, smatram da se, pribrojivši sve dosad navedeno u kontekstu hrvatskog pitanja, a s obzirom na tekovine humanizma koje podjednako zahvaćaju područja srednje i južne Dalmacije – centre djelovanja spomenutih autora – ne može u potpunosti otpisati Pribojevićeva tendencioznost u tom smjeru [Katičić, *op. cit.* (bilj. 11.), str. 682 – 683.].

¹¹³ Usp. Blažević, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 107.

¹¹⁴ Iz prethodnog poglavlja koje tematizira nacionalni heroizam, evidentna je neposredna participacija dobrog dijela Pribojevićevih junaka u istome, poglavito u osmanskom pitanju. Pritom valja podsjetiti i na to kako je većina autora – pisci *antiturska*, ali i politički te crkveni vjerodostojnici – teritorij i etnos čije je očuvanje zagovarala eksplicitno imenovala hrvatskim. Naposljetku, sam papa Lav X. u pismu Petru Berislaviću iz 1519. godine Hrvatsku – pri čemu podrazumijeva i njene istočnojadranske dijelove – naziva *Antemurale Christianitatis*. To čak ne bi ni bilo toliko signifikantno – budući da je isti pridjev nadjenao i Ugarskoj te Poljskoj – da hrvatski ban za osobnog tajnika i diplomata nije imao Tomu Nigera. Moguće da, u tom smislu, spomenuti Pribojevićev *heroj*, zaokupljen očuvanjem hrvatskih zemalja, u svojoj poslanici hvarskom dominikancu, spominjući Ilirik i Slavene, podrazumijeva hrvatski teritorij, odnosno entitet.

Usp. „Petar Berislavić” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža; „Antemurale Christianitatis” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

civilizacijski kontinuitet pripadajućeg naroda (usp. Blažević, 2008: 106) te shodno tome, ponovno bilježimo primat rimskih izvora, budući da je deskripcija Dalmacije većinski utemeljena na antičkoj kulturološkoj pozadini.

Antički izvori									Kršćanski izvori antičkog perioda		Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE PRIJE KRISTA				STOLJEĆE POSLIJE KRISTA								
4.	3.	2.	1.	1.	2.	3.	4.	5.	4.	5.	15.	16.
Aristotel	Polibije		Strabon		Apijan		Flavije Vegecije Renat		Pavao Orozije		Marko Antonije Sabelik	
		Gaj Julije Cezar		Gaj Plinije Sekundo Stariji			Flavije Eutropije				Filip iz Bergama	
			Publije Vergilije Maron	Marko Valerije Marcijal							Ambrogio Calepino	
				Publije Papinije Stacije	Marko Junijan Justin						Koriolan Cipiko	
				Evandelje po Mateju								
			Tit Livije									
			Klaudije Ptolemej									

Tablica 5. 2. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa nacionalne geografije

5. 6. Nacionalne institucije

Budući da se *Oratio* uglavnom jednoglasno interpretira kao narativ panslavističkih pretenzija, uporišta za konstrukciju ove topičke matrice nedostaje – izuzev okrnjenog primjera Pribojevićeva *voluntarnog prihvatanja mletačke vlasti, i to tek nakon dugogodišnjeg ratovanja i uz uvjet dobivanja privilegiranog statusa te zadržavanja prerogativa komunalne autonomije* [...] (Blažević, 2008: 132), kojeg isti argumentira jedino djelima Marka Antonija Sabelika, *Enneades sive Rhapsodia historiarum (Eneade)* te *Historiae rerum Venetarum (Venecijanska povijest)* – jer unutar Europe ne egzistira nijedna državna konsolidacija koja integrira slavenski entitetski zbir. Međutim, shodno (potencijalnoj) dekonstrukciji sveslavenskog obrasca – koju, prema mom mišljenju, sugerira sama intertekstualnost narativa, segmentarno raščlanjena u prethodnim poglavljima – otvara se mogućnost iznalaženja tog tipiziranog motiva.

U tom smislu, smatram da u ovu topičku matricu valja ubrojiti instituciju ilirskih careva zato što je politički kontekst njihove vladavine iznjedrio – formiravši urbana kulturna središta na panonskim i dalmatinskim predjelima – teritorijalno-civilizacijsku podlogu kasnijih kneževina i sklavinija, a posljedično i instituciju Hrvatskog Kraljevstva, što podupire navedena hipoteza o gotskim kraljevima, budući da ona čini *direktnu poveznicu s „narodnim dinastijama” i tako omogućuje konstituiranje legitimne „translatio imperii”* (ibid., 2008: 108). Naposljetku, tu bih ubrojila i kasniju zajednicu Kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Kraljevstvom Ugarske jer je upravo taj državno-pravni okvir, u ukupnosti svojih endogenih pojavnosti i vanjskopolitičkih kontekstualnosti, determinator političke klime u XVI. stoljeću, na što implicira i sam Pribojević svojim katalogom znamenitih ličnosti.

Kao što sam bila navela, kako Pribojevićev panslavistički koncept državne konsolidacije smatram tek temeljnim okvirom za političku realizaciju teritorija i entiteta koje sažimaju gore navedene instance, smatram da je ovaj topos metoda koja pospješuje proces njihove legitimacije *u smislu zadobivanja i povećanja društvene i političke moći* (ibid.).

5. 7. Nacionalni heroji

Ovaj je topos svojevrsan logički produžetak onog nacionalne karakterologije, budući da producira katalog znamenitih povijesnih ličnosti koje partikularno utjelovljuju poopćenu paradigmu slavenskog mentaliteta te ujedno i verificiraju isti na etničkoj i intelektualnoj razini (usp. Blažević, 2007: 100).

Autorova topička razrada započinje diskursom o trima *herojima* – Aristotelu, Filipu II. te Aleksandru III. Velikom – koji, kao vrhovni nositelji slavenskog etnosa, materijaliziraju dvije komplementarne nacionalne vrline koje simbolički reprezentiraju *ars* i *Mars* (Blažević, 2008: 132). Slavenska se militantna veličina ogleda u vanjskopolitičkim zahvatima potonjih: Filip je – kako navode Plutarh, Justin i Sabelik – porobio Grčku; a Aleksandar je sebi – prema svjedočanstvu spomenutih autora djela *Bíoi παράλληλοι* (*Usporedni životopisi*) i djela *Liber Historiarum Philippicarum* (*Filipova povijest*), te Kvinta Kurcija Rufa, Jeronima, Diodora Sicilskog¹¹⁵ i *Prve knjige o Makabejcima* – podvrgnuo dio Europe i čitavu Aziju, što je, prema Pribojeviću, jasan indikator njegove tendencije glorifikacije slavenskog imena:

Verum enimvero, praestantissime regum Alexander, si caetera te monumenta Slauum esse tacerent, unicum hoc ampliandi nominis tui desiderium ardensque adipiscendae gloriae feruor abunde produnt ea te ex gente oriundum esse, quae rebus praeclare gestis nomen ex gloria deriuatum merito est adepta¹¹⁶.

Kao rodno mjesto Aristotela, reprezentativnoga primjera inherentne slavenske intelektualne superiornosti – posredovanjem navoda iz biografsko-doksografske kompilacije Diogena Laertija, grčkog povjesničara filozofije iz trećeg stoljeća, te iz prijevodnih edicija djela antičkih autora talijanskog humanista Guarina de' Guarinija – Pribojević navodi Stagiru, makedonski gradić, te time uvodi u finalizaciju diskursa – opaskom o nepravедnoj historiografsko-literarnoj nezastupljenosti Slavena, što posredno uzrokuje redukciju njihovog povijesnog legitimiteta, i to ponajprije zbog političkih i ideoloških pretenzija dotadašnjih historiografa¹¹⁷.

¹¹⁵ Grčki povjesničar (cca. 90. pr. Kr. – cca. 20. pr. Kr.), autor djela *Bibliotheca historica*, opće, nekritički pisane, povijesti u 40 knjiga, koja kompilirajući starije grčke i rimske izvore, donosi događaje do sredine prvog stoljeća prije Krista. Usp. „Diodor Sicilski” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹¹⁶ „Doista, najvrniji među kraljevima Aleksandre, kad bi svi ostali spomenici šutjeli o tome, da si Slaven, već sama ta tvoja želja, da prodičiš svoje ime, i vatreni žar za slavom dovoljno pokazuju, da si potekao od onog roda, koji je svojim sjajnim djelima zaslužen stekao ime izvedeno od riječi ‘slava’.” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 147.

¹¹⁷ „Pogledaj, molim, kako su sjajni ljudi slavenskog roda, i zamisli, kad se o Makedoncima, koji su neznatni dio slavenstva, navodi toliko tako znatnih i spomena vrijednih djela, jer se našlo dovoljno ljudi da o njima pričaju potomstvu u svojim knjigama, što bi tek bilo, da su vjerno zabilježena drevna junačka djela čitavog slavenskog roda. Jao, kad pomislim, koliko nam je slave oduzeto zbog toga, što se kroz dugi niz godina nije našlo ljudi, koji bi budućim

Ostale povijesne ličnosti koje Pribojević izrijeком karakterizira kao Slavene carevi su Svetog Rimskog Carstva – *Carolus ac Sigismundus et Vinceslaus, Slauorum genus ex Bohemia nacti, ut papa Pius Fasciculus temporum*¹¹⁸ tradunt.¹¹⁹ Dok se potonji nije pokazao doraslim vladarskim zadacima, njegov se otac, Karlo IV. Luksemburški (1316. – 1378.), osim po diplomatskoj vještini i reformskim nastojanjima, istakao i po svojim prosvjetiteljskim tendencijama:¹²⁰ osim pokretanja inicijative za otvaranjem prvog sveučilišta u srednjoj Europi i pozivanja hrvatskih glagoljaša koji bi podučili tamošnje svećenike glagoljici radi prevođenja njihovih crkvenih knjiga na staroslavenski jezik češke redakcije, također potiče i fiksaciju legende o češkom i poljskom praocu, odnosno smještanje te mitološke naracije na hrvatsko područje (usp. Prosperov Novak, 2009: 27). Poljskog vladara, Žigmunda I. Starijeg (1467. – 1548.), osim zbog istaknutih vojnih uspjeha,¹²¹ možda navodi i zbog pripadnosti dinastiji Jagelovića, obitelji koja je hrvatsko-ugarskim prijestoljem vladala od kraja XV. stoljeća. Njegov spomen možemo interpretirati kao pragmatički potez s ciljem veličanja njihovih strategija protuosmanskog djelovanja, odnosno latentnog dodvoravanja Žigmundu, eventualnom pokrovitelju obrane hrvatskih zemalja.¹²²

Djelatnost obaju vladara značajno koincidira s osobitostima i percepcijama povijesnih prilika Hrvatskog Kraljevstva, tada u personalnoj uniji s Ugarskom. Upućuje na višestoljetnu

vjekovima iznijeli pred oči nebrojena slavna djela Slavena! Pa ako su pisci protivne strane tu i tamo gotovo mimogred nešto o njima zabilježili veličajući vlastite uspjehe, naći ćeš, da je to napisano sasvim mršavo ili drukčije nego se zbiljo, jer poganski pisci u većini povijesnih djela sami sebi laskaju. Tako ne ćeš sumnjati, da su govorili o neprijatelju, koji je navikao boriti se mačem izbliza, a ne perom.” *Ibid.*, str. 148.

¹¹⁸ *Fasciculus temporum*, djelo opće povijesti, napisano 1474., u autorstvu Wenera Rolevinka, vestfalskog kartuzijanca. Usp. „Werner Rolevinck” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc.

¹¹⁹ „Karlo, Žigmund i Većeslav, koji su, kako kaže papa Pio i *Sveščić vremena*, bili slavenskog roda iz Češke” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 151.]

¹²⁰ Usp. „Václav IV.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža; „Karlo IV. Luksemburški” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹²¹ Pribojević, koristeći djela *Historia Bohemica*, *Speculum Historiale* te *Historia Salonitana*, ukazuje na pobjede koje je Žigmund I. Stariji ostvario protiv moskovskog kneza, livonskih i pomoranskih vladara, te Vlaha i Turaka. Budući da je on, kao i njegovi spomenuti prethodnici, vladar poljskog podrijetla, Grga Novak smatra kako autor navodi upravo njih jer poznati hrvatski vladari dotad nisu došli u priliku da se sukobe s velikim internacionalnim imenima. Usp. Pribojević, V. (1532./ 1951.) *O podrijetlu i zgodama Slavena*, G. Novak (ur.), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, str. 17.

Nadovezala bih se na njegovu interpretaciju te nadodala kako bismo to mogli protumačiti Pribojevićevom intencijom da državničkim primjerom stranih vladara sugerira domaćim velikodostojanstvenicima metode očuvanja nacionalnog suvereniteta. Također, moguće je da autor ciljano izbjegava eksplicitnu artikulaciju istoga kako ne bi uzburkao središta nametnutoga političkog monopola.

¹²² Upravo ga je s tom nakanom, u sklopu svojih diplomatskih misija, posjetio i Toma Niger. Usp. Škunca, S. J. (2000.) „Toma Niger Mrčić – diplomat i humanist”, u: M. Suić (ur.) *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, str. 243.

glagoljašku produkciju na narodnom jeziku – hrvatskostaroslavenskom jeziku, hrvatskim narodnim idiomima ili, pak, hibridnim inačicama nastalim karakterističnim isprepletanjem prethodnih dvaju jezičnih tipova¹²³ – koja upravo tijekom XIV. i XV. stoljeća bilježi svoj vrhunac, a ujedno i akumulira svijest o prvenstvu, odnosno o vlastitoj osobitoj ulozi unutar historijsko-geografske paradigme ćirilometodske tradicije (usp. Bogišić, 1997: 143). Potom i historijski verificira hrvatske zemlje, Hrvatsku u užem smislu, Slavoniju i Dalmaciju, budući da je prvotno sjedište braće Čeha i Leha kontinentalna Hrvatska, odnosno okolica Krapine ili uz rijeku Krupu¹²⁴ (usp. Prosperov Novak, 2009: 27), što upućivanjem na južnoslavensko ishodište sjevernozapadnih Slavena implicira njihov legitimitet, a posredno i supremaciju; naposljetku ukazuje na njihovu političku integraciju pod krunom svetog Stjepana.

Smatram da spomenuta višestruka implikativnost – jezično-kulturna, povijesna te politička – predstavlja zaokupljenost pitanjem mediteranskih Slavena, odnosno problemom realizacije njihova političkog potencijala. Pretpostavljam da ih autor ciljano svrstava u širi geopolitički kontekst – panslavistički, zajedno s (istočnim) i zapadnim Slavenima – kako bi ukazao na reprezentativan primjer srednjoeuropskih državnih konsolidacija, a potom, posljedično, olakšao proces autonomnog ostvarenja unutar spomenutog kulturnog areala. Stoga bih ideju formacije Slavena kao treće velike etničke skupine unutar germansko-latinskog bloka političke Europe (usp. *ibid.*: 37), proglasila inicijalnom strategijom razrješavanja hrvatskog pitanja, budući da u kontekstu 1525. godine te pripadajućih mletačkih istočnojadranskih pretenzija i turskih najezda, državnopravni status hrvatskih zemalja biva znatno destabiliziran. Spomenutu bih tezu potkrijepila navodima Rafe Bogišića, koji – navodeći kako hrvatski humanisti u slavenstvu vide proširenje i veličinu vlastitog postojanja – Hrvate ističe kao integralni dio slavenske cjeline, koji svoju fundamentalnu ideju ostvaruju unutar granica svoje domovine. Pritom njihovu tendenciju zajedništva s drugim slavenskim narodima – iz koje crpe novu i tako potrebnu stvarnu i moralnu snagu – vidi tek kao preventivni mehanizam uslijed osmanskih invazija (usp. 1997: 144, 147).

¹²³ Usp. „glagoljaštvo” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹²⁴ Tu tezu, prvi u Hrvatskoj, donosi i sam Pribojević, prema navodima pape Pija, Macieja Miechowite te poljskih anala – „braća Čeh, Leh i Rus, protjerani iz Dalmacije zbog unutrašnjih ratova, bijahu praoci Čeha, Poljaka i Rusa ili, točnije, ta tri brata dokopaše se vlasti nad tim narodima i nazvaše ih svojim imenom” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 144.].

Diskurs o mediteranskim Slavenima, konkretnije Ilirima, unutar ove topičke matrice Pribojević započinje konstrukcijom kataloga dvadesetčetvorice rimskih careva¹²⁵ pripadajućeg dalmatinskog/panonskog podrijetla, koji donosi posežući za šest antičkih – Flavije Vopisko, Julije Kapitolin,¹²⁶ Sekst Aurelije Viktor, Apijan, Eutropije, Trebelije Polion – dva srednjovjekovna – Pavao Đakon, Francesco Petrarca – te tri novovjekovna izvora – Flavio Biondo, Platina te Petar de Natalibus, talijanski biskup i autor svetačkih životopisa.

Autor se zatim, referirajući se na Marka Marulića, osvrće na Polislava¹²⁷ i njegova sina Sebeslava,¹²⁸ a potom, polazeći od Platinina svjedočanstva, spominje Sveropila, dalmatinskog kralja IX. stoljeća, u čije je doba izvršena nova administrativna podjela dalmatinskog područja, ona na Bijelu i Crvenu Hrvatsku,¹²⁹ te Cepimira¹³⁰. Pritom ne samo da su teritorijalne oblasti

¹²⁵ „Klaudije, Kvintilije, Prob, Kar, Karin, Numerijan, Dioklecijan, Maksimijan, Maksencije, dva Decija, Jovinijan, dva Valentijana, Valent, Gracijan, Valentin, Galerije, Aurelijan, Licinije, Aleksandar, tri Maksimina” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 150.]

¹²⁶ Neki od autora (IV. st. po. Kr.) kojima se pripisuje autorstvo djela *Historia Augusta*.

¹²⁷ Polislav se u Marulićevu prijevodu *Hrvatske kronike* spominje u kontekstu borbe s Atilom – „Kraljevstvo je preuzeo sin Polislav za čije vlade je panonski kralj Atila (‘Attila’) sakupivši veliku vojsku navalio na njegovu kraljevinu... Videći da se nikako ne može u boju s njim jednako nositi Atila (‘Attila’) se povukao i izgubivši mnogo vojnika bio je prisiljen sramotno se vratiti u Panoniju... Pošto je kraljevao sedamnaest ljeta, Polislav umre...” [usp. Mužić, I. (2013.) *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*, Split: Naklada Bošković, str. 28.]

Međutim, antroponim *Atila* se ne odnosi na Bič Božji (434. – 453.), već može označavati dosad nepotvrđenog istoimenog panonskog kralja – koji se spominje u srednjovjekovnom vrelu *Gesta Hungarorum* – a također valja uzeti u obzir da su srednjovjekovna vrela izjednačavala avarski etnonim s hunskim, ugarskim narodom. Usp. Pavao Đakon (2010.) *Povijest Langobarda*, prev. R. Ščerbe, H. Šugar, Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 104 – 105.; Einhard (1992.) *Život Karla Velikog*, prev. Z. Sikirić, Zagreb: Latina et Graeca, str. 72 – 73.

U tom smislu, moguće je da je Polislav sinonim za Tomislava, hrvatskog kralja, budući da se tako naziva u latinskoj redakciji *Ljetopisa popa Dukljanina*. Nadalje, gore spomenuto razdoblje Polislavove vladavine podudarno je s trajanjem Tomislavova kraljevanja, a povijest bilježi njegova ratovanja s Ugrima, odnosno sa samim Atilom. Usp. Džino, D. (2010.) *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, Leiden – Boston: Brill Academic Publishers, str. 96.

¹²⁸ Sebeslav, prema Maruliću, Polislavov sin, koji je uspješno porazio Gote, također je imao problem s najezdama Atiline vojske – „Kad je Polislav umro, počeo je vladati stariji njegov unuk po imenu Sebeslav. Kad su Goti grad Skodru u njegovu kraljevstvu počeli opsjedati, sakupivši znatnu vojsku Sebeslav ... U međuvremenu je panonski kralj Atila s neprijateljskom vojskom opet napao njegovu zemlju, zauzeo je neki grad i kad ga je opljačkao, a drugdje zapalio i zidine porušio te čuo za poraz Gota, bez oklijevanja se vratio u svoje kraljevstvo...” [Mužić, *op. cit.* (bilj. 127.), str. 31.].

Priklonimo li se navedenoj sinonimizaciji, Sebeslav je sin, prema tradiciji, prvoga hrvatskog okrunjenog kralja, a na njihovo srodstvo, primjerice, upućuju i mnogi kasniji izvori.

Usp. Albrecht Gebhardi, L. (1781.) *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*, Leipzig: Bey Weidmanns Erben und Reich; Kačić Miošić, A. (1836.) *Razgovor ugodni naroda slovinskoga; u komu se ukazuje početak, i sverha Kraljah Slovinskih, koji puno vikovah vladaje svim Slovinskim deržavam, i različitim pismam’ od Kraljah, Banah i Slovinskih Vitezovah*, Beč: J. Venedikta Slavska knjižarnica.

¹²⁹ Detaljnije o Sveropilu i spomenutom razgraničenju: Švear, I. (1839.) *Ogledalo Iliriuma, iliti Dogodovština Ilirah, Slavinah, stražnji put Horvatah zvanih, od potopa, to jest godine svéta 1656. na četiri strane razděljená*, Zagreb: tiskano kod Franje Suppana, str. 74.

¹³⁰ „Pronašao je začetnike očeva ubojstva i kaznio ih je tako da ih je lišio života. Za njegove vlade jedno germansko pleme dolazeći sa sjevera zauzelo je Istru. Kada su počeli uznemiravati i Dalmaciju, Cepimir im je pošao ususret i

navedenih kraljeva podudarne s onima iz vremena hrvatskih narodnih vladara¹³¹ – kada leksem slavenski bilježi potpunu semantičku jednakost s onim hrvatskim (usp. Bogišić, 1997: 141) – već i bilježimo slučaj kada se spomenute vladare u povijesnoj znanosti poistovjećuje s onima, čija vladavina egzistira kao povijesna činjenica.

Geografska područja zastupljena u navedenom carskom katalogu, odnosno narativu o ranosrednjovjekovnim ilirskim kraljevima, ponovno upućuju na uži lokalitet rimske Panonije i Dalmacije, teritorijalna ishodišta srednjovjekovnog Hrvatskog Kraljevstva. Uzmemo li u obzir da je Marulić u latinskom prijevodu na koji se Pribojević poziva taj teritorij imenovao hrvatsko-dalmatinskim toponimom, nameće se zaključak da je stvarni Ilirik hvarskog autora mnogo uže područje od onog koje začima na početku djela izvodeći raskošnu biblijsko-mitološku genealogiju, te da kao takav ne pristaje panslavističkom konceptu u koji ga recentne studije često uvrštavaju.

Tu pretpostavku potkrepljuje i katalog dalmatinskih heroja humanizma i renesanse, prije svega književnika, čija djelatnost nije koncentrirana na uže lokalno područje, već izravno koincidira sa širim nacionalnim kontekstom, što ih ujedno čini reprezentantima i modifikatorima tadašnjih političko-gospodarskih prilika na području Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, njemu pripadajućih, ali okupiranih dijelova, te same Europe.¹³²

odmah je u početku postigao pobjedu. Vrlo mnogo ih je sasjekao, a malo njih je ipak pobjeglo. Da mržnju pretvori u prijateljstvo, knez Germana je zatražio Cepimirovu kćer za svog sina Stavozara. Kad je obavljeno vjenčanje, oni su postali prijatelji jedan drugome. Cepimir je vladao dvadeset pet godina i sedam mjeseci” [Mužić, *op. cit.* (bilj. 127.), str. 31.] – Marulićev je diskurs o Cepimiru, premda Pribojević splitskog autora ne navodi kao svoj izvor. Cepimir je u spomenutoj *Povijesti Ugarskoga Kraljevstva i s njim povezanih država* poistovjećen s jednim od Krešimira, hrvatskih vladara.

¹³¹ Ivan Mužić kraljeve zastupljene u Marulićevom prijevodu *Hrvatske kronike*, ubraja u *vladare Hrvata*. Osobno se ne bih usudila prikloniti toj sintagmi – između ostalog, zbog nepouz dane datacije njihove vladavine; dok Polislavovu vladavinu smješta *od oko 702. do oko 719. godine*, za Sebeslavovu naznačava da je trajala naredne dvadesetčetiri godine od očeve smrti, a Cepimirovu datira *od posljednjeg desetljeća VIII. do u prvo desetljeće ili u prva desetljeća IX. stoljeća* [*op. cit.* (bilj. 127.), str. 42.]. Međutim, smatram da spomenuti narativ neoborivo verificira povijesni legitimitet onih teritorija na koje Hrvatska u kasnijim razdobljima polaže pravo, odnosno pripadajuću slavensku, *protohrvatsku* instituciju kraljevske vlasti, usprkos gotskom podrijetlu spomenutih vladara. Usp. Šišić, *op. cit.* (bilj. 47.) str. 293 – 416, prema: Blažević, *op. cit.* (bilj. 6.), str. 108.

¹³² Autor započinje od Koriolana Cipika, trogirskog zapovjednika pri mletačkom pohodu na Levant i autora ratnih memoara u kojima višekratno spominje hrvatske mornare – koje naziva *Illyrici, Dalmatae* – te prvi bilježi informacije o hrvatskim pučkim pjesmama; zatim spominje Ivana Gučetića – izaslanika Dubrovačke Republike u Napulju i Ugarskoj, autora koji je osim na latinskom i grčkom, stvarao i na hrvatskom jeziku – i njegovog brata Iliju, referirajući se pritom na Sabelikove navode; te Ivana Statilića, autora protuosmanskog govora i diplomata, koji je djelovao na dvoru kralja Ludovika II. Jagelovića i Ivana Zapolje. Potom slijedi niz još istaknutijih književnih predstavnika: Marko Marulić, latinski humanist i autor prvog umjetničkog epa hrvatske književnosti, ali i domoljubnih pjesama; Hanibal Lucić, Petar Hektorović, Mikša Pelegrinović – hvarski autori narodne književnosti.

Toma Niger, pisac, tajnik hrvatskog bana Petra Berislavića, sudionik Lateranskog koncila i diplomat koji po europskim zemljama nastoji isposlovati financijsku i oružanu pomoć za obranu hrvatskih zemalja uslijed turske

Katalog nacionalnih heroja nastavlja se dvama diskursima koji koreliraju s trećim ilirskim stratumom, onim hvarskim. Među ličnosti od posebnog povijesnog značaja Pribojević pritom – posežući za djelima *Epitome bellorum omnium annorum DCC* (*Sažetak svih ratova tijekom sedam stoljeća*), *Naturalis historia* (*Prirodoslovlje*), *Γεωγραφικά* (*Geografija*), *Ab Urbe condita* (*Od osnutka Rima*), *Historia Romana* (*Rimska povijest*), *Liber Historiarum Philippicarum* (*Filipova povijest*), *Originum seu etymologiarum libri XX* (*Podrijetla riječi ili etimologije*), *Enneades sive Rhapsodia historiarum* (*Eneade*), *Βίοι παράλληλοι* (*Usporedni životopisi*) te *Ἱστορίαι* (*Povijesti*) – ubraja već spomenute ilirske vladare Agrona, Teutu, Demetrija Hvaranina te Skerdilaidu; navodi njihove pobjede nad Etoljanima, Epiranima, Lakademonjanima; naposljetku i bitke sa samim Rimljanima uslijed njihovih sredozemnih osvajanja; a potom secira suvremena zbivanja – okršaje hvarskih boraca s turskom vojskom.

Osim Nikole Paladinića, hvarskog patricija koji je zbog slavne pobjede nad turskom flotom dobio odlikovanje mletačkog senata i njegova sina Pavla – nadarena i obrazovana mladića – sudionika bitke s Genovežanima, tijekom koje prerano umire, navodi i Andriju Bonina, koji pogiba tek nakon što sa svojim suborcima izvršava masovan pokolj Turaka, te Mihajla Nikolinija, zapovjednika galije koji radije umire od osmanskog neprijatelja negoli se neozlijeđen vraća na Hvar. Posebno mjesto pritom zauzima Vid Gazarević – koji je, svladavši Marbega,¹³³ poginuo

invazije, suborac Petra Kružića; Šimun Kožičić Benja, osnivač glagoljske tiskare i autor šest liturgijskih glagoljskih knjiga, dva protuosmanska govora održana na Lateranskom koncilu te *Knjižice od žitja rimskih arhijereov i cesarov*, u kojem požuruje Nigera na pisanje hrvatske povijesti, pristaša obitelji Frankapan i njihovih političkih pretenzija; Fran Trankvil Andreis, diplomat i poslanik hrvatsko-ugarskih kraljeva, autor latinskih protuturskih govora; Juraj Bisantić, autor prvog kanconijera pisanog na hrvatskom jeziku prevedenog na talijanski; te Ivan Polikarp Severitan, povijesni pisac i latinski pjesnik, koji je također i autor danas izgubljenoga, nikada tiskanoga, povijesnog djela *Historia Dalmatiae vel de laudibus Dalmatiae*, u kojem je Dalmacijom podrazumijevao jednako Ilirik i Hrvatsku – sljedeće su istaknute ličnosti dalmatinskog humanizma.

Nakon toga nastavlja s Ivanom Stojkovićem, teologom i diplomatom, inicijatorom neuspjelog otvaranja dubrovačkog učilišta; dominikancima Vinkom i Dominikom Bućom; svojim bratom Jeronimom Pribojevićem; a njima pribraja i franjevca Jurja Dragišića, filozofa i teologa te predlagatelja reforme julijanskog kalendara; Franju Nigretića, pravnika u službi Žigmunda I. Jagelovića; Jeronima B(a)rtučevića, humanista i pjesnika, poklonika kralja Karla V.; Federika Grisogona, znamenitog matematičara, fizičara, astronoma i liječnika; Ivana Rabljanina, kipara te ljevača zvona i topova; kao i Pavla Paladinića, hvarskog plemića i zapovjednika galije.

Pritom je u kontekstu hrvatskog pitanja znakovito da četvoricu njih – Marka Marulića, Šimuna Kožičića Benju, Tomu Nigera i Trankvila Andreisa, ujedno i istaknutije pripadnike kataloga, s obzirom na doseg njihove književne produkcije i opetovana zalaganja za pomoć hrvatskim povijesnim zemljama, odnosno za pripadajuću emancipaciju – uz hrvatske plemenitaše Bernardina, Krstu i Vuka Frankapana te Stjepana Posedarskog, John Van Antwerp Fine, problematizirajući zastupljenost hrvatskog etnonima, a posredno i nacionalnog identiteta, vidi kao nositelje potonjeg. Usp. Fine, J. V. A. (2006.) *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Michigan: University of Michigan Press, str. 191.

¹³³ Turski vladar koji je, prema Sabelikovu svjedočanstvu, opustošio i Forlì, grad u sjevernoj Italiji.

boreći se sam s čitavom četom Turaka – kojeg Pribojević vidi kao reprezentativnoga protuturskog ratnika, a znamenita je i slavna pogibija sedmorice seljaka koji su kod apulijske obale imali okršaj s osmanskim neprijateljima, pri čemu je jedini preživjeli, otplutao sve do Diomedeeje,¹³⁴ odakle se, nakon izlječenja vratio kući. Također, valja spomenuti Petra Blaža i Andriju Stipića, koji su uspješno poražavali gusarske flote na afričkoj obali.

S obzirom na to da većinu diskursa posvećuje ilirskim herojima antičkog perioda, pri čemu one suvremene – dalmatinske humaniste i hvarske borce protiv Turaka – donosi gotovo samostalno, ne čudi da glavnina izvora, čak njih sedamnaest od ukupnog trideset jednog, pripada stoljetnom periodu rimske književno-historiografske produkcije.

¹³⁴ Prema Pliniju, otok na kojem se nalazi Diomedov grob. Pretpostavljam da se taj toponim odnosi na tremitsko otočje uz istočnu obalu Italije. Usp. Arrowsmith, A. (1831.) *A Compendium of Ancient and Modern Geography* (e-knjiga), London: E. Williams, pristupljeno preko *Google Books*.

Antički izvori							Kršćanski izvori antičkog perioda		Srednjovjekovni izvori				Novovjekovni izvori		
STOLJEĆE PRIJE KRISTA			STOLJEĆE POSLIJE KRISTA												
3.	2.	1.	1.	2.	3.	4.	4.	5.	8.	12.	13.	14.	15.	16.	
	Knjiga Makabejaca	Diodor Sicilski	Plutarh			Julije Kapitolin	sveti Jeronim		Pavao Đakon	Vinko iz Beauvaisa			Marko Antonije Sabelik		
Polibije		Strabon		Diogen Laertije		Trebelije Polion					Toma Arhidakon		Guarino de' Guarini		
				Marko Junijan Justin		Flavije Vopisko							Flavio Biondo		
			Kvint Kurcije Ruf	Apijan		Sekst Aurelije Viktor						Francesco Petrarka	Bartolomeo Sacchi Platina		
			Gaj Plinije Sekundo Stariji	Lucije Anej Flor		Flavije Eutropije							sveti Antonin		
		Tit Livije											Petar de Natalibus		
													Marko Marulić		
													papa Pio II		
													Maciej Miechowita		

Tablica 6. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa nacionalnih heroja

5. 8. Nacionalni sveci

U sklopu lingvističkog diskursa Vinko Pribojević, polemizirajući o distingvirajućim elementima talijanskog i istrijanskog etnosa, kao reprezentativan primjer njihove diferencijacije navodi svetog Jeronima, najistaknutiju ličnost ovog toposa – kojeg, opovrgavajući Filipa iz Bergama i Flavija Bionda, ubraja u pripadnike slavenskog roda.¹³⁵

Radi uspjelije argumentacije svoje teze Pribojević poseže za izvorima koji će, utvrdivši ubifikaciju Jeronimova rodnog grada, odagnati svaku sumnju u njegovo talijansko podrijetlo: dok spomenuti historiografi potonji identificiraju s talijanskim Strignom (usp. Blažević, 2008: 102), autor ga – polazeći od geografskih saznanja Strabona i Pomponija Mele, autora djela *Chorographia (Opis zemalja)* iz I. stoljeća – poistovjećuje s Polibijevim toponimom antičke Sidrone, odnosno Stridonom, kojeg sam crkveni otac locira na granici Panonije i Ilirika, odnosno Dalmacije, što potvrđuju i kasniji navodi rasprave *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt (Protiv onih koji tvrde da je sv. Jeronim bio Italac)* Marka Marulića.

Sveti je Jeronim dio i kataloga nacionalnih heroja – gdje ga se, parafrizirajući Augustina,¹³⁶ poistovjećuje sa suncem¹³⁷ zbog iznimne rječitosti, čije je spise prevodila, prema Erazmu Rotterdamskom, nizozemskom humanistu, filozofu i filologu, i sama Grčka, *totius orbis semper magistra*¹³⁸ – budući da mu autor, referirajući se na Sabelika i spomenute novovjekovne humaniste, pripisuje invenciju glagoljskog pisma i prijevod Biblije, atribuirajući ga kao *maximus (...)* *peritorum decor*,¹³⁹ koja utjelovljuje i pripadajuće jezično, duhovno i kulturno jedinstvo (usp. Ivić, 2007: 18).

Iako autor glagoljicu pogrešno percipira kao *scriptura hieronymitana*, njegovu tvrdnju da se njome *in sacris et prophanis rebus regionis accolere nostra tempestate utuntur*¹⁴⁰ smatram znakovitom. Naime, budući da se glagoljica od kraja XII. stoljeća upotrebljava i razvija jedino na

¹³⁵ „Ne mogu se dovoljno načuditi, kako u nekom suparništvu s nama Biondo iz Forlija, Filip iz Bergama i neki drugi, da bi mogli nama oduzeti i među svoje ubrojiti sv. Jeronima, tvrde, da je Istra talijanska pokrajina, premda je ona i svojim smještajem i običajima i govorom odvojena od Italije (...)” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 142.

¹³⁶ Sveti Aurelije Augustin, filozof, teolog i crkveni otac (354. – 430.), jedan od najznamenitijih latinskih crkvenih otaca i veliki zapadni crkveni učitelj. Usp. „Augustin, Aurelije, sv.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹³⁷ „ab oriente in occidentem instar solis refulget” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 80.]

¹³⁸ „uvijek (...) učiteljica čitavog svijeta” (*ibid.*)

¹³⁹ „najveća dika učenjaka” (*ibid.*)

¹⁴⁰ „u naše vrijeme služe susjedi našega kraja u svetim i svjetovnim poslovima” (*ibid.*)

području hrvatskih povijesnih zemalja, izuzev kratkih čeških i poljskih epizoda u XIV. stoljeću,¹⁴¹ nameće se zaključak kako su Pribojevićevi referencijalni lokaliteti nemađarski predjeli teritorija krune svetog Stjepana zajedno s tada mletačkom Dalmacijom, pri čemu spomenuti srednjoeuropski teritoriji, zajedno sa svim ostalim predjelima koje Pribojević atribuirao kao slavenske, predstavljaju naše (šire) susjedstvo.

Tu tezu potkrepljuje i bakrorez Bože Bonifačića¹⁴² iz 1584. godine – koji prikazujući svetog Jeronima s četirima ilirskim grbovima – dalmatinskim, hrvatskim, slavonskim te primorskim¹⁴³ – upućuje na relativnu monosemičnost ilirskog ideologema u kontekstu XVI. stoljeća.

Slika 2. Božo Bonifačić, Sv. Jeronim s ilirskim grbovima, 1584., bakropis, 125x99 mm

[Izvor: Pelc M. (1997.) *Natale Bonifacio*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti]

Osim Jeronima i Ćirila, kojeg autor tek marginalno spominje u kontekstu stvaranja pisma kojim Moskovljani bilježe svoj dalmatinski govor, u nacionalne bih svece također ubrojila i Konona – papu tračkog podrijetla koji se, prema Platininom svjedočanstvu osim tjelesnim, odlikovao i duhovnim vrlinama, budući da je bio *moribus, literatura, pietate, religione, dignitatis*

¹⁴¹ Usp. *op.cit.* (bilj. 123.)

¹⁴² Božo Bonifačić (Bonifacij Natal, Natale Bonifacio da Sebenico), hrvatski bakrorezac, ilustrator i kartograf (1538. – 1592.), bakrorezačku je vještinu izučio u Veneciji. Radio je vedute, ilustrirao knjige i rezao u bakru djela talijanskih slikara, te je za Zavod sv. Jeronima izradio preglednu kartu ilirskih pokrajina i veliku kartu slavenskih zemalja s prikazima dalmatinskih gradova. Autor je mnogobrojnih karata i veduta hrvatske obale, njih 130-ak, a njegovi se najpoznatiji bakrorezi nalaze se u djelu arhitekta D. Fontane *Podizanje egipatskoga obeliska u Rimu*.

¹⁴³ Primorski se grb odnosi na predjele u srednjoj i južnoj Dalmaciji.

*specie insignis*¹⁴⁴ – potom jednako nekanoniziranog Ivana IV. i Kaja (Gaja), rimske biskupe dalmatinskog podrijetla. Spomenuti humanist, Petrarca i Filip iz Bergama sugeriraju da je prvi vlastitim sredstvima otkupio romanske zarobljenike,¹⁴⁵ a drugog navode kao znamenitog po uređenju crkvene hijerarhije, ali i mučeničkoj smrti za vrijeme Dioklecijanovih progona.

Pribojević time začima diskurs o kršćanskim mučenicima IV. stoljeća te, referirajući se na Petra Natalibusa, navodi Dioklecijana kao krivca za smrt Kajeve brata Gabina – vješta crkvena govornika – i njegove kćeri Suzane – nesuđene snahe careva sina – te još dvojice njegove braće – Maksima i Klaudija – kao i Prepedigne, Aleksandra i Kucija – žene te sinova potonjeg. Njima pridodaje, prema *Supplementum chronicarum (Dopuna kronike)*, i Decijevu kćer Ćirilu; Artemiju i Serenu, Dioklecijanovu kćer i ženu; te Marina Dalmatinca – pri čemu je potonje dvoje umrlo bez krvprolića – kao i trideset dva dominikanska fratra,¹⁴⁶ koje su nevjernici utopili u Bosni.

Na kraju svog narativa o svecima autor navodi – oslanjajući se na drugu poslanicu Timoteju¹⁴⁷ – Tita, Pavlovog učenika, te Dujma, učenika apostola Petra i kasnijeg solinskog biskupa, također pogubljenog, prema Petru de Natalibusu, za vrijeme Dioklecijanovih progona, a potom zaključuje:

Ex his horumque similibus luce clarius manifestum esse existimo optimas Dalmatarum corporis et animi naturales dotes caelestis gratiae donis abunde perfici et augeri, quando quidem iuxta incarnati uerbi dei sententiam maiorem hac dilectionem nemo habet, nisi ut animam suam ponat quis pro amicis suis¹⁴⁸.

Premda se u kontekstu svetaca poglavito spominju ličnosti kasnoantičkog i srednjovjekovnog perioda, zanimljivo je da prvi put bilježimo primat novovjekovnih autora.

¹⁴⁴ „se (...) odlikovao značajem, književnim obrazovanjem, savjesnošću, vjerom i naročitim dostojanstvom” [Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 151.]

¹⁴⁵ Prema Tomi Arhidakonu, Ivan IV. poslao je opata Martina da od Slavena u Dalmaciji i Istri otkupi zarobljene Romane, koji je na povratku u Rim donio moći mučenika Venancija i Dujma, što se tumači kao prva veza Hrvata sa Svetom Stolicom.

Usp. „Ivan IV.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

¹⁴⁶ Autor se pri toj tvrdnji poziva na *Kroniku dominikanskog reda*. Pretpostavljam da se spomenuto pogubljenje dogodilo tijekom osmanskih invazija na balkanska područja, stoga ću spomenuti izvor datirati prema tom referentnom događaju, u XV./XVI. stoljeće, dakle, u novovjekovni period.

¹⁴⁷ Budući da se njeno autorstvo pripisuje svetom Pavlu, apostolu (između 5. i 10. god. – 67.) taj izvor ubrajam u one kršćanske antičkog perioda.

¹⁴⁸ „Po tim i sličnim primjerima smatram, da je bjelodano, kako se prirodene sjajne tjelesne i duševne sposobnosti Dalmatinaca darovima božanske milosti obilno izgrađuju i povećavaju, jer kako kaže utjelovljena riječ Božja, ‘od ove ljubavi nitko veće nema, osim da tko dušu svoju položi za prijatelje svoje.’” Pribojević, *op. cit.* (bilj. 16.), str. 163. Unutar citata nalazi se Pribojevićeva referenca na Ivanovo evanđelje (Iv, 15, 13), koje ću s obzirom na period života svetog Ivana evanđelista, ubrojiti u izvore I./II. stoljeća.

Također, ovaj tipizirani motiv nacionalnih svetaca, očekivano prednjači po korištenju biblijskih referenci, nalazimo čak dvije u relativno kratkoj topičkoj razradi.

Antički izvori			Kršćanski autori antičkog perioda		Srednjovjekovni izvori	Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE PRIJE KRISTA	STOLJEĆE POSLIJE KRISTA						
1.	1.	2.	4.	5.	14.	15.	16.
Strabon	Pomponije Mela		sveti Jeronim		Francesco Petrarca	Petar de Natalibus	
	Ptolomej		sveti Aurelije Augustin			Filip iz Bergama	
	sveti Ivan Evangelist					Marko Marulić	
	sveti Pavao					Bartolomeo Sacchi Platina	
						Erazmo Roterdamski	
						Marko Antonije Sabelik	
						Kronika dominikanskog reda	

Tablica 7. Izvori korišteni pri konstrukciji toposa nacionalnih svetaca

6. ZAKLJUČAK

Raščlamba svakog pojedinog toposa djela *De origine successibusque Slavorum* Vinka Pribojevića, odnosno detekcija izvora korištenih pri njihovoj konstrukciji, upućuje nas na zaključak da se autor za svoju slaviziranu varijantu ilirskog nacionalno-ideologijskog narativa referira na sedamdeset i jednog autora,¹⁴⁹ pri čemu apsolutni primat ostvaruju antički autori – njih trideset sedmero – koji su ujedno i najzastupljeniji u tvorbi pet – zajedničko drevno podrijetlo, jezično podrijetlo, te nacionalna karakterologija, geografija i heroji – od mogućih sedam toposa. Dok se na drugom mjestu nalaze novovjekovni izvori, budući da se hvarski dominikanac referira na sedamnaest autora pripadajućeg perioda, koji svoju kvantitativnu dominaciju ostvaruju jedino unutar toposa nacionalnih svetaca; srednjovjekovnih i kršćanskih iz antičkog perioda, brojčano je najmanje – jedni su zastupljeni sa devet, a drugi s osam autora, pri čemu su potonji, po parafrazi vlastitih navoda, kvantitativno obilježili jedino tipizirani motiv teritorijalne rasprostranjenosti.

Sukladno kriteriju pedesetpostotne zastupljenosti unutar topičke strukture, što sugerira prisutnost pojedinog autora u minimalno četiri od mogućih sedam toposa, u najfrekventnije antičke izvore valja ubrojiti prije svega Strabona [*Γεωγραφικά (Geografija)*], čiji se navodi parafraziraju u čak šest toposa, potom Apijana [*Ῥωμαϊκὴ ἱστορία (Rimska povijest)*], koji isto bilježi u pet njih, te Polibija [*Ἱστορίαι (Povijest)*] i Plinija [*Naturalis historia (Prirodoslovlje)*], na koje se autor referira u četiri topička konstrukta.

Sveti Jeronim je jedini antički kršćanski autor koji se pojavljuje u više od pola toposa – njegovi se citati u parafraziranoj varijanti iznose u njih četiri – a istu kvantitativnu razinu participacije uočavamo i kod Izidora Seviljskog, odnosno njegovog srednjovjekovnog kompendija znanja, te novovjekovnih autora Flavija Bionda [*Historiarum ab inclinatione Romanorum decades III (Tri dekade o propasti povijesti Rimljana)*], *Italia illustrata (Proslavljena Italija)*] i Filipa iz Bergama [*Supplementum chronicarum (Dopuna kronike)*].

Žanrovska analiza najfrekventnije korištenih izvora, odnosno autora, pojedinih književno-povijesnih razdoblja – s obzirom na prevlast historiografskog diskursa u parafraziranim antičkim autorima, Jeronimovu starozavjetnu tematiku, enciklopediju kao dominantno referencijalno djelo unutar korpusa srednjovjekovnih autora te prevagu povijesne tematike u najzastupljenijim

¹⁴⁹ Grafički prezentirano, te pritom kategorizirano prema kulturno-povijesnom načelu, u tablicama 8 – 11.

novovjekovnim izvorima – sugerira istaknutu prednost, ponajprije antičke rimske i talijanske novovjekovne, historiografske produkcije.

Ta saznanja nisu kontrarna historijskoj paradigmi unutar čijeg konteksta djelo nastaje, baš naprotiv, upravo ih ona producira – novovjekovna historiografija vlastitu sadržajnost verificira upravo posredstvom antičkih izvora – kako u njihovom izvornom obliku, tako i u onom parafriziranom, u vidu reinterpretacija kojima ih suvremeni pisci izlažu u svojim tendencioznim djelima – a istodobno i generira koncept svoje nacionalne inačice, medij političke reprezentacije pripadajućeg etnosa, koji pospješuje proces njegove identifikacije, legitimacije i integracije.

Budući da je konsolidacija već postojeće konstrukcije ilirskog identiteta djela *De origine successibusque Slavorum* ostvarena parafrizom kanoniziranih djela antičke literarne tradicije, odnosno onih recentnih, koja, njegujući istu, djelomično ili u potpunosti rekapituliraju događaje, pojavnosti i ličnosti tog perioda, očekivano je da će ono – s obzirom na panslavističku atribuciju koja mu se uglavnom jednoglasno pripisuje – u nešto značajnijoj mjeri integrirati i narative koji ideologijski podupiru pripadajuća nastojanja. Međutim, seriozan deficit novovjekovnih autora naspram onih antičkih, kao i tematsko-programatski koncept pritom najzastupljenijih djela, smatram, pridonose intertekstualnoj, a posljedično i performativnoj, demarginalizaciji postojeće slavenske ideje, premda okrnjenost njenog potencijala ne mora nužno biti produkt neznatnijeg udjela (slavistički orijentirane) novovjekovne literarne produkcije – budući da razlozi za reduciranu inkorporaciju njenih autora mogu biti višestruke, praktične prirode, a i svakako treba imati u vidu to da je slavizaciju ilirskog ideologema autor eksplicitno odmah na samome početku ovjerio poistovjećivanjem ilirskog i slavenskog identiteta.

Antički izvori									
STOLJEĆE PRIJE KRISTA					STOLJEĆE POSLIJE KRISTA				
5.	4.	3.	2.	1.	1.	2.	3.	4.	5.
Tukidid		Polibije		Strabon		Lucije Anej Flor	Gaj Julije Solin	Klaudije Klaudijan	
	Aristotel		<i>Knjiga Makabejaca</i>	Publije Vergilije Maron	Josip Flavije	Apijan	Modest	Sekst Aurelije Viktor	
			Marko Tulije Ciceron		Gaj Plinije Sekundo Stariji	Dionizije Punjanin		Trebelije Polion	
			Gaj Julije Cezar		Kvint Kurcije Ruf	Marko Junijan Justin		Flavije Eutropije	
				Diodor Sicilski	Publije Kornelije Tacit			Flavije Vegecije Renat	
					Gaj Svetonije Trankvil			Elije Lampridije	
					Plutarh			Julije Firmik Materno	
				Tit Livije		Diogen Laertije		Julije Kapitolin	
					Marko Anej Lukan			Flavije Vopisko	
					Marko Valerije Marcijal				
					Publije Papinije Stacije				
					Klaudije Ptolomej				
					Pomponije Mela				
Trideset sedam antičkih izvora									

Tablica 8. Popis antičkih izvora korištenih unutar topološke strukture djela *De origine successibusque Slavorum*

Kršćanski izvori antičkog perioda			
STOLJEĆE POSLIJE KRISTA			
1.	2.	4.	5.
sveti Ivan evanđelist		sveti Jeronim	
sveti Pavao		Pavao Orozije	
sveti Matej evanđelist		Prosper Akvitanski	
		Posidije	
		sveti Aurelije Augustin	
Osam kršćanskih izvora antičkog perioda			

Tablica 9. Popis kršćanskih izvora antičkog perioda korištenih unutar topološke strukture djela *De origine successibusque Slavorum*

Srednjovjekovni izvori						
STOLJEĆE POSLIJE KRISTA						
6.	7.	8.	9.	12.	13.	14.
Izidor Seviljski		Pavao Đakon	Teodul		Ivan Balbo	
				Vinko iz Beauvaisa		Dalimil Meziříčský (češki ljetopis)
					Toma Arhidakon	Francesco Petrarka
				Vincentije Kadłubek		
Devet srednjovjekovnih izvora						

Tablica 10. Popis srednjovjekovnih izvora korištenih unutar topološke strukture djela *De origine successibusque Slavorum*

Novovjekovni izvori	
STOLJEĆE POSLIJE KRISTA	
15.	16.
sveti Antonin	
Filip iz Bergama	
Robert Valturije	
Ambrogio Calepino	
Hartmann Schedel	
Flavio Biondo	
papa Pio II.	
Marko Antonije Sabelik	
Giovanni Tortelli	
Maciej Miechowita	
Guarino de' Guarini	
Bartolomeo Sacchi Platina	
Petar de Natalibus	
Marko Marulić	
Koriolan Cipiko	
Erazmo Roterdamski	
<i>Kronika dominikanskog reda</i>	
Sedamnaest novovjekovnih izvora	

Tablica 11. Popis novovjekovnih izvora korištenih unutar topološke strukture djela *De origine successibusque Slavorum*

Ipak, provedena intertekstualna analiza prvog ilirsko-slavenskog nacionalnog narativa, prema mom mišljenju, upućuje na apsolutnu dekonstrukciju panslavističkog koncepta – budući da opseg ilirsko/slavenskog teritorija, u više navrata podvrgnut definiciji, bilježi frapantnu podudarnost s onim područjima na koje je Hrvatska tijekom XVI. stoljeća ili ranije, bez obzira na narav političkih okolnosti kojih je bila dio, polagala pravo ili integrirala kao ravnopravnu sastavnicu; oba naziva pripadajućeg jezika bilježe, povijesno verificiranu, semantičku istovjetnost s leksemom *hrvatski*; a djelatnost istaknutih intelektualnih, političkih i svetih ličnosti, čija su svojstva utjelovljena u nacionalnoj karakterologiji, znatno koincidira s osobitostima i percepcijama povijesnih prilika Hrvatskog Kraljevstva, tada u personalnoj uniji s Ugarskom, ili ih pak, u ne malom broju slučajeva, izravno modificira.

Shodno tome, zaključujem da je panslavizam Vinka Pribojevića samo konceptualna krinka, preventivni mehanizam iskorišten u periodu kada bi svaka eksplicitna artikulacija hrvatskog imena rezultirala pogubnim posljedicama za ostatke njene teritorijalnosti, ali i političko-pravne konfiguracije, te bih ju stoga proglasila implicitnim modelom razrješavanja hrvatskog pitanja i samorealizacije pripadajućeg etnosa. Budući da spomenute ideologijske postavke izravno kontriraju endogenim političkim strujama, autor diskurzivno instrumentalizira aktualnu tendenciju slavenske afirmacije kao treće velike etničke skupine političke Europe.

U kontekstu ovoga djela, *ilirski* je leksem, posredstvom antičkih djela – koja čine više od polovice ukupnog korpusa Pribojevićevih izvora – reaktivirao svoju inicijalnu semantiku u simboličkom i teritorijalnom smislu, te kao takav poslužio za konstituiranje pripadajuće, *ilirske* nacionalne ideologije, čiji pojmovni sadržaj, rekla bih, počevši s ovim djelom, egzistira kao sinonim integracije hrvatskih zemalja.

LITERATURA

KNJIGE I ČLANCI

- 1) Ančić, Mladen (2017.) „Kasnosrednjovjekovno ‘hrvatstvo’ između ‘Scile’ teorije i ‘Haribde’ vrela”, u: L. Špoljarić, T. Vedriš (ur.) „Nacionalne ideje i etnička lojalnost u renesansnoj Hrvatskoj”, *Colloquia Mediaevalia Croatica III*, Zagreb: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 10.
- 2) Blažević, Zrinka (2007.) „Rethinking Balkanism: Interpretative Challenge of the Early Modern Period”, *Études Balkaniques*, sv.1: 87 – 106.
- 3) Blažević, Zrinka (2008.) *Iilirizam prije ilirizma*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- 4) Blažević, Zrinka (2010.) „Balkanizam vs. ilirizam ili de/konstrukcija mitopolitike identiteta”, u: S. Marjanić, I. Prica (ur.) *Mitski zbornik*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku: Hrvatsko etnološko društvo: Scarabeus-naklada, str. 442 – 443.
- 5) Bogišić, Rafo (1997.) „Hrvatski barokni slavizam”, u: *Zrcalo duhovno*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 142 – 143.
- 6) Cheyney, Edward Potts (1936.) *The Dawn of a New Era, 1250 – 1453*, New York: Harper and Brothers.
- 7) Džino, Danijel (2010.) *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, Leiden – Boston: Brill Academic Publishers.
- 8) Einhard (1992.) „Život Karla Velikog”, prev. Z. Sikirić, Zagreb: Latina et Graeca.
- 9) Fine, John Van Antwerp (2006.) *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Michigan: University of Michigan Press.
- 10) Gebhardi, Ludwig Albrecht (1781.) *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*, Leipzig: Bey Weidmanns Erben und Reich.
- 11) Gilmore, Myron Piper (1952.) *The World of Humanism, 1453 – 1517*, New York: Harper and Brothers.
- 12) Gortan, Veljko (1959.) „Juraj Šižgorić i Vinko Pribojević”, *Filologija*, sv. 2: 150.
- 13) Ivić, Ines (2017.) „Jeronim Dalmatinac: etničko prisvajanje svetog Jeronima u izvorima 15. i ranog 16. stoljeća”, u: L. Špoljarić, T. Vedriš (ur.) „Nacionalne ideje i etnička lojalnost u

- renesansnoj Hrvatskoj”, *Colloquia Mediaevalia Croatica III*, Zagreb: Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 18.
- 14) Kačić Miošić, Andrija (1836.) *Razgovor ugodni naroda slovinskoga; u komu se ukazuje početak, i sverha Kraljah Slovinskih, koji puno vikovah vladaše svim Slovinskim deržavam, i različitim' pismam' od Kraljah, Banah i Slovinskih Vitezovah*, Beč: J. Venedikta Slavenska knjigarnica.
 - 15) Karaman, Igor (1993.) „Heraldika i historiografski mitovi o (proto)nacionalnoj ideologiji u Hrvata”, *Arhivski vjesnik*, sv. 1 (1): 151.
 - 16) Kaštelan, Jure; Duda, Bonaventura (ur.) (1974.) *Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
 - 17) Katičić, Radoslav (1988.) „Ilirci i ilirski jezik”, *Forum*, sv. 12: 677.
 - 18) Katičić, Radoslav (1989.) „‘Slovenski’ i ‘hrvatski’ kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti”, *Jezik*, sv. 36 (4): 97 – 104.
 - 19) Kuntić-Makvić, Bruna (1984.) „O povijesti uporabe ilirskog nazivlja”, u: M. Kolar-Dimitrijević (ur.) *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest, str. 156.
 - 20) Kuntić-Makvić, Bruna (1996.) „Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća”, *Živa antika*, sv. 1 (2): 133 – 134.
 - 21) Lauer, Reinhard (1974.): „Genese und Funktion des illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen (16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts)”, u: K. D. Grothusen (ur.) *Ethnogenese und Staatsbildung in Südosteuropa: Beiträge des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft zum III. Internationalen Südosteuropa-Kongress der Association Internationale d'Études du Sud-est Européen, Bukarest, 4 – 10. 9. 1974.*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, str. 30.
 - 22) Madunić, Domagoj (2003.) *Vinko Pribojević and the Glory of the Slavs*, diplomski rad, Budimpešta: Central European University.
 - 23) Mihajlović, Vladimir (2013.) „Preko Ilirije do Europe”, *Issues in Ethnology and Anthropology*, sv. 8 (3): 810 – 811.
 - 24) Münkler, Herfried; Grünberger, Hans; Mayer, Kathrin (1998.) *Nationenbildung. Die Nationalisierung Europas im Diskurs humanistischer Intellektueller. Italien und Deutschland*, Berlin: Akademie Verlag.
 - 25) Mužić, Ivan (2013.) *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća*, Split: Naklada Bošković.

- 26) Orbini, Mavro (1601./ 1999.) *Kraljevstvo Slavena*, prev. S. Husić, Zagreb: Golden marketing: Narodne novine.
- 27) Pavao Đakon (2010.) *Povijest Langobarda*, prev. R. Šćerbe, H. Šugar, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- 28) Pelc, Milan (1997.) *Natale Bonifacio*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti
- 29) Perinić, Ana (2006.) „The ‘harsh inhabitants of Hvar’ in the speech of Vinko Pribojević (A. D. 1525)”, *Collegium Antropologicum*, sv. 30: 630.
- 30) Pribojević, Vinko (1532./ 1951.) *O podrijetlu i zgodama Slavena*, G. Novak (ur.), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- 31) Pribojević, Vinko (1532./ 1997.) *O podrijetlu i slavi Slavena*, M. Kurelac (ur.), prev. V. Gortan, P. Knezović, Zagreb: Golden marketing: Narodne novine.
- 32) Prosperov Novak, Slobodan (2009.) *Slaveni u renesansi*, Zagreb: Matica hrvatska.
- 33) Schöpflin, George (1997.) *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst and Co.
- 34) Seibt, Ferdinand (1978.) *Kaiser Karl IV.: Staatsmann und Mäzen*, München: Prestel.
- 35) Smith, Anthony David Stephen (1999.) *Myths and memories of the nation*, Oxford [Oxfordshire]: Oxford University Press.
- 36) Struever, Nancy (1970.) *The Language of History in the Renaissance. Rhetoric and historical consciousness in Florentine Humanism*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- 37) Šišić, Ferdo (1928.) *Letopis popa Dukljanina*, Beograd: Srpska Kraljevska Akademija.
- 38) Škunca, Stanko Josip (2000.) „Toma Niger Mrčić – diplomat i humanist”, u: M. Suić (ur.) *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, str. 243.
- 39) Švear, Ivan (1839.) *Ogledalo Iliriuma, iliti Dogodovstina Ilirah, Slavinah, stražnji put Horvatah zvanih, od potopa, to jest godine svēta 1656. na četiri strane razděljenā*, Zagreb: tiskano kod Franje Suppana.
- 40) Thurston Peck, Harry (1898.) *Harper’s Dictionary of Classical Antiquities*, New York: Harper & Brothers.
- 41) Tvrtković, Tamara (2008.) *Između znanosti i bajke – Ivan Tomko Mrnavić*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić.

- 42) Viereck, Paul; Roos, Antoon Gerard Roos (ur.) (1962.) *Appiani Historia Romana*, I – II, Leipzig: Teubner.

INTERNETSKI IZVORI

- 1) „Antemurale Christianitatis” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://hr.wikipedia.org/wiki/Antemurale_Christianitatis (zadnji pristup: 22. svibnja 2018.)
- 2) „Antenor” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2944> (zadnji pristup: 1. travnja 2018.)
- 3) „Apsirt” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3422> (zadnji pristup: 1. travnja 2018.)
- 4) „Augustin, Aurelije, sv.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4614> (zadnji pristup: 5. travnja 2018.)
- 5) „Dalimilova kronika” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13734> (zadnji pristup: 18. ožujka 2018.)
- 6) „Diomed” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15283> (zadnji pristup: 1. travnja 2018.)
- 7) „Flavije Vegecije Renat” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=64068> (zadnji pristup: 18. ožujka 2018.)
- 8) „Giovanni Tortelli” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Tortelli (zadnji pristup: 8. travnja 2018.)
- 9) „Glagoljaštvo” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22159> (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)

- 10) „Historia Augusta” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25758> (zadnji pristup: 18. ožujka 2018.)
- 11) „Ivan IV.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28076> (zadnji pristup: 5. travnja 2018.)
- 12) „Japigi” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28744> (zadnji pristup: 1. travnja 2018.)
- 13) „Japigi” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., <https://hr.wikipedia.org/wiki/Japigi> (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 14) „Justin (historian)” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., [https://en.wikipedia.org/wiki/Justin_\(historian\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Justin_(historian)) (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 15) „Karlo IV. Luksemburški” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30562> (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 16) „Kvint Kurcije Ruf” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34703> (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 17) „Map of Europe 1500” (2018.), *Charlotte Learning Academy*, https://www.charlottelearningacademy.org/apps/pages/index.jsp?uREC_ID=530528&type=u&pREC_ID=activity&postid=961438 (zadnji pristup: 2. lipnja 2018.)
- 18) „Marcus Antonius Coccius Sabellicus” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Marcus_Antonius_Coccius_Sabellicus (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 19) „Petar Berislavić” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28744> (zadnji pristup: 22. svibnja 2018.)

- 20) „Posejdon” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49646> (zadnji pristup: 7. ožujka 2018.)
- 21) „Prosper Akvitanski” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://hr.wikipedia.org/wiki/Pro%C5%A1per_Akvitanski (zadnji pristup: 24. ožujka 2018.)
- 22) „Publije Papinije Stacije” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57673> (zadnji pristup: 1. travnja 2018.)
- 23) „Roberto Valturio” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Roberto_Valturio (zadnji pristup: 7. ožujka 2018.)
- 24) „Saint Possidius” (2018.) *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Saint_Possidius (zadnji pristup: 24. ožujka 2018.)
- 25) „Václav IV.” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=63611> (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 26) „Werner Rolevinck” (2018.), *Wikipedia: The Free Encyclopedia*, Wikimedia Foundation, Inc., https://en.wikipedia.org/wiki/Werner_Rolevinck (zadnji pristup: 25. ožujka 2018.)
- 27) „Wolfgang Lazius” (2018.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35711> (zadnji pristup: 22. svibnja 2018.)
- 28) Arrowsmith, A. (1831.) *A Compendium of Ancient and Modern Geography* (e-knjiga), London: E. Williams, pristupljeno preko Google Books, <https://books.google.hr/books?id=CbZfAAAACAAJ&pg=PA278&lpg=PA278&dq=diomedea,+apulia&source=bl&ots=MR5dqGdFTL&sig=fuWYm2nlTKnaTSpxC82AzeWtFvc&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwid6La2-vPcAhXD8qQKHSamDBgQ6AEwB3oECACQAQ#v=onepage&q=diomedea%2C%20apulia&f=true> (zadnji pristup: 25. kolovoza 2018.)